

Dr. Horváth László
KÖSZEGETŐL
KÖSZEIGIG

Dr. Horváth László
KŐSZEGTŐL KŐSZEGIG

Dr. Howard Lamb

Dr. Horváth László

KÖSZEGTŐL KÖSZEGIG

A 3.806693. számú hadifogoly naplója

A kéziratot gondozta:
Horváth Tamás

Szerekesztette és lektorálta:
Dr. Bariska István

© Dr. Horváth László gyermekei:
Horváth László
Horváth Ákos
Horváth Tamás
Horváth Mária
Horváth Gábor

ISBN

Tördelőszerkesztő:
Lengyák András

*„Ha Isten megsegít, és hazakerülök,
megírom ennek a fogságnak a történetét”*

(Büdesheim¹, 1945. máj. 22. — részlet a naplóból)

¹ Város a németországi Rheinland-Pfalz tartományban.

ELŐSZÓ ÉS AJÁNLÁS

Magyarország XX. századi történelme éles politikai fordulatok, megrázkódtatások sorozata. Az első világháború végén az Osztrák—Magyar Monarchia széthullásával királyságból köztársaság lett, majd tanácsköztársaság vörös terrorral. A két világháború közötti korszak fehérterrorral kezdődött, s az országot megcsonkító trianoni béke a mai napig traumaként, gyógyítatlan sebként üli meg a lelkeket. A zsidótörvényekkel terhelt Horthy korszakot a második világháború zárta, német megszállással, a nyilasok uralmával, majd szovjet megszállás következett. A koalíciós időszak demokratikus kísérletét a kommunista előretörés és a Rákosi diktatúra kiépülése lehetetlenítette el. Az 1956-os forradalmat orosz fegyverekkel verték le, hogy a Kádár féle puha diktatúra időszaka határozza meg a politikai és mindennapi élet kereteit. Végül a legvidámabb barakk évtizedeinek végét és az új lehetőségek kezdetét a rendszer-váltás hozta magával.

Minden egyes korszaknak, hosszabb-rövidebb periódusnak, vezető politikai erőnek megvolt a maga saját ideológiája, az előző időszak tagadására épülően, s a hatalom időleges vagy tartósabb birtokában a saját kívánalmi, követelményei, elvárásai az adott rendszerben élő emberek felé.

Az a nemzedék tehát, amelynek tagjai az első világháború évei alatt születtek, s megélhették az 1989/90-es évek rendszerváltozását, bőséges tapasztalatokat szerezhetett a különböző politikai rendszerek természetéről, jellegéről, működéséről. A század egészének nagy politikai fordulatai, gyakori rendszerváltásai, szélsőséges helyzeteket magával hozó kihívásai a kor emberének a legkülönbözőbb egyéni reagálások tárházát kínálták. Döntően az alkalmazkodás, a túlélés vagy az érvényesülés jegyében.

Lehet egy adott helyzetet, rendszert elfogadni, belesimulni, meggyőződéssel vagy a nélkül szolgálni vagy kiszolgálni, lehet

elvetni, aktívan vagy passzív módon ellenállni, lehet csigaházba húzódva kívülrőlként viselkedni, túlélésre játszani — sokféle viszonyulás választható.

Az értelmiségnek azonban — rendszerektől függetlenül — csak egyféle szerepköre lehet tisztességes a mindenkori alkalmazkodási kényszer ellenére: megőrizni a szabad, független gondolkodását, kritikai készségét. Értelmezni és megmagyarázni mindazt, ami körülöttünk, velünk és bennünk történik. Feltárni és megmutatni az adott korszak ellentmondásait, működési zavarait, anomáliáit. Utat keresni a jobbítás szándékával.

Édesapám a maga katonatiszt-tanári társadalmi helyzetével a Horthy-korszak középosztályához tartozott, igaz, hogy jövedelme alapján nem annak felső rétegéhez. Értékkrendjét, gondolkodásmódját alapvetően a szegényebb családból való származás is befolyásolta, döntően azonban a küzdelmes életpálya tapasztalatai, s a gyakorlatban követett „self made man” elv: az ember önmaga felelős azért, amivé válik.

Gyermekkorától kezdve naplót vezetett, amiért én — öt, valamennyi diplomás gyermekének egyike — történelemtanárként is különösen hálás vagyok. Mert a hivatás és szakma kötelezően alapos ismeretén túl a napló olvasása arról ad képet, amiről a tankönyvek nem adhatnak. Hogyan élte meg egy humanusan gondolkodó ember az elmúlt század eseményeit? Milyen élmények határozták meg szemléletét? Hogyan látta a kortársakat? Hogyan tudta megőrizni a saját értékkrendjét, elveit a folyamatosan változó ideológiák, elvárások közepette? Mit tartott fontosnak, lényegesnek, milyen igazságok, ügyek mellett állt ki, kötelezte el magát? Felismerte-e saját kora társadalmának legfontosabb folyamatait, s képes volt-e helyes következtetéseket megfogalmazni? Hogyan látta az eszmék és a valóság közti különbségek megnyilvánulásait?

A napló több, egymástól folyamatossága ellenére is jól elkülöníthető részből áll. Első fejezetében a kőszegi katonai alreáliskola² belső életébe pillanthatunk be, ahogyan ezt egy, az intézetben tanító katonatanár láttatja.

A következő rész a háborús élmények, a frontszolgálat eseményeit rögzíti, amelynek 1944. évi háttérét Magyarország németek általi megszállása és a közelgő összeomlás adták. Amikor a védekezve visszavonulás során a vereség biztos tudatában eljön a döntés pillanata: a kötelességet teljesíteni kell, a vert helyzetből is kihozni a lehető legtöbbet, de nem lehet cél a hősi, de értelmetlen halál, hanem sokkal inkább a túlélés, az emberi erő megmentése, az élet parancsának engedelmeskedve.

A fogság alatt átélt eseményeket helyenként nehéz megrendülés nélkül olvasni. A hadifoglyok megalázó, kiszolgáltatott helyzete során kíméletlenül megmutatkozik, hogy az egyes ember mivé, milyenné válhat. Sok, egykori hadifogoly által írott naplót, memoárt olvastam. A legkülönbözőbb értékűeket. Ismerek jó stílusban megírt, eseménydús, akár irodalmi értékű beszámolókat, s rövid, tömondatokból álló megemlékezéseket. Ezek mindegyikében hangsúlyos szerepet kap az éhség szinte állandó emlegetése mellett a fogva tartók és a foglyok viszonyának taglalása. Viszonylag ritkább az olyan írás, amelyben a fogva tartottak egymáshoz való viszonyának változásait részletezi a szerző. Apám naplója bővebben számol be erről, minden bizonnyal az egymásra utaltság időnként nyomasztó élményének hatására. S jól kirajzolódnak lelki megrezdülései, érzelmi életének hullámváltozásai is az események függvényében. Gyarolóságaink tükörképe ez a fejezet, a háborút veszítettek golgotája.

A „nyugatosok”³ nagy részének hazai jutalma a „B listára”⁴ kerülés stigmája. Küzdelmes időszak ez, az ország újjáépítése, az emberek életének újbóli kezdete, az éleződő hatalmi, politikai harcok közepette, amelynek reményét a társadalom egészét

³ Magyar Királyi Hunyadi Mátyás Reáliskolai Nevelőintézet. Az 1921. évi XLI. és az 1922. évi X. törvénycikk alapján felállított, rejtett katonai középiskola. Elődjének a kőszegi k. und k. (kaiserliche und königliche) Unterrealschule (császári és királyi alreáliszkola tekinthető). 1921—1931 között négy alsó tagozattal működött. 1932—1937-ig I—VIII. évfolyama volt. Tanulói felvételi vizsga nélkül kerülhettek be a Ludovika Akadémiára. A cőgeráj (Zőgerei, nevelőintézet) néven emlegetett intézmény katonatisztképző iskola volt bentlakó tanulóknak 1945. évi megszüntetéséig.

megerőszakoló diktatúra oltja ki. Az ötvenes éveket bíráló kezdeti ironikus hang és stílus erőteljes kritikává érik, jelezve a rendszer hazug, embert, eszmét egyaránt torzító jellegét.

Így érkezünk el 1956-hoz, amelynek történései során Apám az általa helyesnek vélt állásfoglalásának megfelelően cselekedett, vállalva az ezzel járó népszerűtlenséget, noha proféciáit az idő s a bekövetkezett események igazolták.

Elfogadni a felettünk állók életünket érintő rossz, igazságtalan döntéseit, a méltánytalan, nehezen viselhető helyzeteket, vagy küzdeni ellenük?

Nincs olyan korszak vagy rendszer, amely ne állítaná ilyen dilemma elé a benne élőket. Az azonban, hogy erre milyen válasz születik, az kizárólag az egyes embertől függ, ennek a felelőssége nem hárítható át másokra.

S talán elősegítheti a helyes döntést egy-egy életút példázata.

Horváth Tamás

³ A második világháború folyamán hadifogolyként nyugatra került magyarok (katonák) kapták az akkor megbélyegző jelzõt.

⁴ Áthelyezésre vagy elbocsátásra kijelölt közalkalmazottak jegyzéke 1945 után. A hatalmát veszített rendszer politikailag megbízhatatlannak ítélt köztisztviselõivel szemben alkalmazták.

ISKOLÁIM, KATONAI SZOLGÁLAT, KŐSZEGI ÁLLÁSÁJÁNLAT

Budapesten születtem 1913. február 5-én. Édesapám mint honvéd irodai tisztviselő halt meg még diákkoromban. Édesanyám háztartásbeli volt. Szüleim négy gyermeket neveltek, s hogy helyzetükön könnyítsek tizennégy éves koromtól kezdve a magam keresetéből fedeztem tanulmányi költségeimet. Magántanítványaim voltak, vidéki nevelő voltam, kiadóhivatali napi-díjas, alkalmi taxi felügyelő. Érettségít a budapesti Szent Benedek Reálgimnáziumban tettem 1931-ben, magyar—francia—latin tanári oklevelet a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen szereztem 1937-ben, itt tettem bölcsész doktorátust is. Tanulmányaim befejezése után beadtam kinevezési kérelmemet a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumba, majd 1937. október 2-án bevonultam tényleges katonai szolgálatom letöltésére az I. honvéd gyalogezredhez. Mint karpaszományos⁵ őrmestert — a Felvidék visszacsatolása alkalmával — benn tartottak bennünket további három hónap szolgálatra. 1938 decemberében szereltem le. A VKM-ban kérvényemre azt mondták, hogy néhány éven belül kinevezésre ne számítsak, így Szentendrén egy nem nyilvános jogú gimnáziumi tanfolyamon vállaltam 100 pengős ideiglenes állást. Harminc órában tanítottam, véglegesítésre lehetőség nem volt, közel három órát vett el naponta a közlekedés Budapestről Szentendére és vissza. A Honvédelmi Minisztérium latin tanárt keresett a kőszegi honvéd középiskolai nevelőintézethez. Véglegesítést helyeztek kilátásba, ha elfogadom.

⁵ Középiskolát végzett (érettségizett) tartalékos tiszti kiképzésben részesült személy.

Új latin tanárt kaptunk, igen szigorú, jó lesz vigyáznotok!

1939. február 15-én, huszonhét éves koromban érkeztem Kőszegre. Még emlékszem, hogy a pályaudvaron nem autók, hanem kocsik várták az utasokat. Engem a Hafenscher bácsi — ahogy később megismertem — szállított kora reggel a Magyar Királyi Hunyadi Mátyás Reáliskola épületeihez. A legelső, akivel találkoztam ott, egy cserkészruhás⁶ tiszt, jóképű, magas, Gary Cooperra⁷ emlékeztető férfi, Szeremley Jóska⁸ volt, akivel később összebarátkoztam. Ő volt az első ember, akivel szót váltottam az iskolában. Lejelentkeztem az ezredesnél, az intézet parancsnokánál. Közölte velem, hogy mint ideiglenes tanárnak mi lesz a feladatom, s mire számíthatok. A tanév végén azoknak a sorába kerültem, akik már hosszú évek óta voltak alkalmazva, évről-évre megújított szerződéssel.

Az akkori viszonyokat ismerve elmondható, hogy anyagilag nem volt rossz helyzetünk. Kaptunk az intézetben egy szobát, fűtéssel, világítással, minimális térítésért, a még rejtegetési időkből származó „cserkésznek” hívott ruházattal, étkezést a növénydeki konyhán, önköltségi áron és havi 120 pengő díjazást. Nagy pénz volt ez akkor, amikor egy kiló hús, egy liter bor, egy pár csirke egy pengőért volt kapható, tíz fillérért adtak egy kiló gyümölcsöt, négy fillérért egy zsemlyét. Száz pengőből fel lehetett öltözni tetőtől talpig nyáron, egy másik százból pedig télen. Legényembernek tehát tisztességes megélhetés volt akkor. Megkezdtem hát a tanári munkát, katonásan, ahogy az a nagy könyvben meg van írva, szigorúan követelve. Érthető, hogy az egyik kis növendék ijedten írta haza: „*Drága szüleim, új latin tanárt kaptunk, igen szigorú, jó lesz vigyáznotok!*”

⁶ Angol alapítású, Magyarországon 1912—1946 között működő, katonásan, egyben önkormányzati alapon szervezett ifjúsági mozgalom, melynek tagjai uniformis jellegű ruházatot viseltek.

⁷ (1901—1961) amerikai filmszínész.

⁸ Szeremley József főhadnagy az intézetben a II. A osztály osztálytanára az 1938—1939. iskolai évben.

A tiszti étkezdében Bakó őrnagy⁹ első kérdése az volt: Tudsz e tarokkozni? Igenlő válaszomra: akkor jöhetsz! — befogadtak a tiszti tarokk partik társaságába, s sok kedves emlékem fűződik ehhez. Te jó Isten! Ha azt az időt, amit tarokkozással töltöttem, nyelvtanulásra fordítottam volna, akkor most nem négy szakos tanár lennék, hanem egy második Pestalozzi¹⁰. Akadt sakkpartner is, abban is elfogadható voltam, s megkezdtém a tavaszi szórakozáskor a „bokor-teniszt”. Fiatal társalkodónőkkel játszottam mint kezdő, minden harmadik ütésre a labda a bokrok közé esett, s mentünk keresni. Igen kellemes sport volt így...

Az intézet

Az intézményt hatalmas park vette körül, egy elég dús vízü patakon átívelő híd, s lombos fákkal szegélyezett út vitt a főépület bejáratához. Előtte szökőkút. A névadó Hunyadi Mátyás szobrát az egyik növendék szobrászművész apja¹¹ alkotta.

A főépület földszintjén balról volt a nagy növendéki étkező, jobbról a végén a tiszti étkeзде, ami egyben kaszinója is volt a testületnek. Az első és második emeleten voltak a növendéki hálók. Az emelet végén a parancsnoki lakás, középtűtt a parancsnokság irodái, mellette a könyvtár, szemben vele intézeti múzeum. Bal oldalt a gazdasági irodák. Néhány kisebb szoba tanári, nevelői legénylakásul szolgált. A második emeleten hálók, lakószobák.

Későbbi építmény volt a modern tanépület. Világos, nagyablakos osztálytermek, századirodák, külön a parancsnokok, külön a nevelőtisztek számára. Hatalmas, igen jó akusztikájú, színpaddal ellátott díszterem, tornaterem, szertárak, fotóhelyiség,

⁹ Bakó Imre, ekkor még százados, a tiszti (nevelői) kar tagja. Beosztva az 1. növendékszázadhoz az 1938—39. iskolai évben.

¹⁰ Johann Heinrich Pestalozzi (1746—1827) svájci pedagógus, a neveléstörténet egyik legnagyobb alakja.

¹¹ Székely Károly, a kőszegi Mátyás-szobor alkotója (1935).

a folyosó végén a gazdasági tiszt lakása, az alagsorban műhelyek, a második emeleten a tanári értekezleti szoba. Az épülettől jobbra és balra egy-egy nagy kiterjedésű, gyepes játszótér volt, az intézet mögött pedig egy igen nagy sportpálya. A parkon belül tenispályák, nyári uszoda, oktatásra alkalmas nyílt rész, erdei iskola. Ami az egészséges nevelést szolgálhatta, az mind adott volt ebben az intézményben, amelyben mintegy háromszáz növendék tanulhatott.

Az intézet belső tagozódása katonai beosztás alapján történt. Az iskola élén a parancsnok állt ezredparancsnokként. Az ügyintézt a parancsnok irányításával a segédtiszt végezte az irodai személyzettel. Odakerülésem után hozták létre a tanulmányi segédtiszti beosztást, amelynek első betöltője voltam. A polgári rendtartási, iskolai ügyekben lettem a parancsnok támogatója, összekötő közte és a tancsoportok között.

A növendékeket a növendéki zászlóalj fogta egybe, amely két növendéki századra tagozódott. Egy-egy osztály vezetője az osztálytiszt volt, a növendéki századhoz beosztott nevelő. Feladata — mondhatnám — a szülő helyettesítése volt. Ellenőrizte a levelezést, intézte a bevásárlásokat, a zsebpénzt kezelte, eljár személyes ügyekben. A növendékek hivatalos ügyei a századparancsnoki kihallgatáson intéződtek el. A századokhoz tiszt-helyettesek is voltak beosztva, a nevelői szolgálat segítésére, ügyeleti szolgálatra.

A tanárok, szakok szerint tanulmánycsoportokat alkottak (nyelvi, természettudományi stb.). Ezek vezetője egy-egy törzstiszti¹² rangban lévő tanár volt, s a középiskolai rendtartás, utasítások szellemében végezték a tanulmányi munka irányítását. A szaktanár tiszteknek a fizetésen kívül semmiféle jövedelmük iskolai vonalon nem lehetett. Vizsgadíjak, érettségi díjak nem lehettek egyénileg elszámolva. Az intézet rendjére — a napi szolgálat befejeztével — az intézet ügyeletes tisztje felügyelt, benn kellett aludnia a 24 órás szolgálat alatt. A századoknál egy-egy

¹² Katonai rendfokozat (ezredes, alezredes, őrnagy) a honvédségnél.

tiszt és egy tiszthelyettes teljesített naposi szolgálatot a növendékek pedig napos és ügyeletes növendéki szolgálatot láttak el.

A tanulmányi segédtsízt

Két parancsnoknak voltam katonatanári szolgálatom alatt tanulmányi segédtsíztje. Finta József¹³ ezredesre úgy emlékszem mint azon kevés emberek egyikére, akikre egész életemben megbecsüléssel néztem fel. Agglegény volt. Ha volt, amit mi, fiatalok felróttunk neki, az volt, hogy a barátnője — a mi ízlésünk szerint — szebb is lehetett volna. De hát kínálat és kereslet nem mindig elégítik ki egymást, és ez csak emberibbé tette parancsnoki alakját. Intelligens, olvasott, nagyon emberséges, mégis katonásan erélyes, jó pedagógiai érzékkel megáldott törzstiszt volt. Másoktól — volt háborús beosztottjaitól — hallottam, hogy az első világháborúban mint főhadnagy, az első sorokban harcolt. Egy sereg magas kitüntetése volt. Amikor egyszer szóba került, hogy azok alapján a „vitéz” cím tulajdonosa lehetne, azt felelte: *„Amit kérni kell, abból nem kérek.”* (A címért a Vitézi Székhez¹⁴ kellett volna folyamodnia).

Parancsnoksága alatt számos, oda nem való növendék hagyta el az intézetet. Egy jellemző eset: az intézetbe felvételi vizsga alapján kerültek be a növendékek. Ezekon a vizsgákon meg kellett felelni az előírt követelményeknek, s a tanárok tartották magukat ehhez. Az utolsó évek egyikén, ősszel Gy. B. altbornagy pályázó gyermeke vagy öt tárgyból nem felelt meg és az iskola elküldte. Néhány nap múlva honvédelmi miniszteri rendelet érkezett: B. Gy. gyermekét fel kell venni az intézetbe! Az „Öreg” dühbe jött. *„Szerkessz egy felterjesztést — mondta —*

¹³ 1938—1942. augusztus 1. között a Magyar Királyi Hunyadi Mátyás Reáliskola Nevelő-intézet parancsnoka.

¹⁴ Vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó által 1920-ban alapított Vitézi Rend irányító szervezete. A szervezet „főkapitánya” a kormányzó volt. A Rend döntött a vitézi cím adományozásáról, ami 1941-ig földbirtok szerzésével járt együtt.

amelyben kérjük, javasoljuk, hogy töröljék el a felvételi vizsgákat! Mi értelme van, ha egy ilyen ötből bukottat (és itt egy zoológiai kifejezés következett) fel kell vennünk? Döntse el a minisztérium, kiket akar idehozni!” A felterjesztést aláírta, elküldtük — a vizsgákat megszüntették. „Caesar supra leges” — Caesar felette áll a törvényeknek. Az intézetparancsnoki jogkör nem volt elég, hogy a protekciós disznófület visszautasítsa. Amiből persze az is kiderül, hogy a korrupció rendszerint fenn és nem lenn kezdődik. Egyébként Finta ezredes szaktárgyi vonalon nem szólt bele a kérdésekbe, a nevelési problémákba igen, és mindig jó pedagógus és katona módjára.

Egy sereg városi, szegény sorsú diák kapott ingyen étkezést a növendéki konyhán. A parkot, az uszodát megnyitotta a városiak előtt, demokratikus szemléletű ember volt. Sokszor adta jelét annak, hogy az a bizonyos „tishti merevség” nemigen van meg benne. Emlegette, hogy ő maga is szerényebb anyagi körülmények között végezte az iskoláit és került a wienerneru-stadti akadémiára. A német szellemű Monarchiában kapott tishti nevelést, de a korábbi szerényebb viszonyok is nyomot hagytak egyéniségén.

Finta József ezredest „Bikafalvi” M. Ö.¹⁵ gyalogsági ezredes váltotta fel később a parancsnoki beosztásban. Az előnév nem tréfa. Egy ideig így szerepeltette a nevét a hivatalos iratokban. Nagydarab ember volt, kissé lomha mozgású, markáns arcú, szépen kiugró orral. Igazi gyalogsági tiszt volt, aki előzőleg „zászlóalját vezényszóra röhögtette.” Pedagógiai érzéket nem sokat árult el. Nem volt rosszindulatú — mint általában a megtermett emberek nem azok. Amiben jeles volt, az a főzés tudománya. Hosszú negyedórákon át tudta mesélni, hogyan kell egy hatalmas marhafelsált tejben áztatni, majd ízes étellé elkészíteni. Képes volt lerövidíteni a kihallgatási időt és átmenni a folyosó végén lévő parancsnoki lakásba, hogy hódoljon kedvenc szenvedélyének, a főzésnek. Tarokk partijainkba nem tudott be-

¹⁵ Bikafalvi Máté Ödön gyalogsági ezredes. 1942 és 1945 között az intézet parancsnoka.

kapcsolódni, nem ismerte a játékot. Egyik-másik megnyilatkozása kevésbé volt alkalmas arra, hogy tiszteletet keltsen az alárendeltekben:

Volt a növendékek között egy T. M. nevű, rettenetesen rendetlen, játékos kölyök. Egyszer, az egyik csínyje után kipakoltatta a zsebeit. Ami ott előkerült, egy Ecseri úti ócskapiacnak is elég lett volna. Többek között különböző kulcscsomókat is hordott magával kis láncon, vagy karikán. Egy alkalommal addig hajigálta ezt a kulcscsomót a levegőbe, míg az szerencsésen fennakadt a villanyvezetéken, az egész városra kiterjedő rövidzárlatot okozva. Persze nem egyhamar derítették ki, miért nincs villanyvilágítás, de végül sikerült leszedni a kulcscsomót és a zárlatot megszüntetni. Mivel a növendéknek már amúgy is bőven volt a rovásán, az ezredes úr elrendelte, hogy az egész növendék zászlóalj és a tisztai tanári kar jelenlétében tőle kapja meg a parancsnoki dorgatóriumot. Fél is sorakozott „kivégző osztag” formájában a zászlóalj, külön sorban mi, tisztek, tanárok, és végül megjelent a hatalmas testű ezredes úr. A kis dugasz növendéket eléje vezették. Ott állt a négyesög közepén és az ezredes úr ledorongolta szavaival. „A lelkére beszélt.”

Volt abban a prédikációban ló és kutya nemi szerve, szerelmi egyesülés prostituálttal, a legszaftosabb népi vagy külvárosi nyelven, ahogyan az egy bakatiszt fantáziájában összeötvöződhet, és mindezt komolyan kellett volna végighallgatnunk. Nem tehetek róla, de ennyi tömény pedagógia hallatán végigfutott rajtam egy nevetési görcs, attól kezdve már csak ennek elfojtására figyeltem. Mellettem dr. P. B. százados barátom állt. Fél szemmel láttam, hogy ő is hullámszik egész testében. Nem lehetett ezt a hegyi beszédet másképpen hallgatni, kibírni. Az ezredes úr még ígért egyet és mást a villamossági szakember növendéknek, aztán leléptette, és a cirkusz véget ért. Mindannyiunk szerencséjére!

Az osztálytisz

Három éven át a VIII. évfolyam magyar tanárja, osztálytiszte voltam. A növendékek között volt egy T. A. nevű ifjú, aki modern irodalmi és filozófiai nézetekkel szokta elkápráztatni odafi-gyelő társait. Előadásai elég zavarosak voltak, s ilyen volt egyik magyar dolgozata is. Ebben a téma megoldása helyett a meg-emészthetetlen nézeteit fejtegette, néhol teljesen érthetetlen stílusban. A dolgozatra nem adhattam mást, mint elégtelent, tartalmilag azonban nem kötöttem bele a nem túlságosan nemzeti és morális fejtegetésekbe. Kiforratlan fiatal — gondoltam — majd később rendeződnek benne az olvasmányok. (Elsősorban Schopenhauer¹⁶ és Nietzsche¹⁷ hatására gyanakodtam különben). Ezzel a dolgozatot ad acta¹⁸ tettem. Néhány hét múlva az ezredes úr bekérte a VIII. osztály dolgozatait is.

Egy délelőtt elém tette T. A. dolgozatát, hogy miért nem jelentettem, hogy miért neki kell meglátnia azt, hogy „bomlasztó elem van közöttünk”. Hiába próbáltam mentegetni a növendéket, hogy ezek fiatalos meggondolatlanságok, megemészthetetlen olvasmányok, az ezredes úr tiszti gyűlést hívott össze. Ismertette az „ügyet,” nagy vádbeszédet mondott és a végén megszavaztatta a növendék kizárását. Vagy hatan nem szavaztunk igenre, de erős kisebbségben maradtunk. A növendék elhagyta az intézetet. A dolog csattanója, hogy tudomásom szerint 1945 után, mint a „régii rend katonai üldözöttje” részesült ünneplésben, s így zárult mártíromsága.

Tiszti társadalom, szaktanári tisztikar

Azt hiszem, még a Ferenc József-i¹⁹ korszak öröksége volt a mesterségesen fenntartott katonatiszti tekintély. Sok külsőség moz-

¹⁶ Arthur Schopenhauer (1788—1860) német filozófus, az irracionizmus képviselője.

¹⁷ Friedrich Wilhelm Nietzsche (1844—1900) német filozófus, költő és zeneszerző.

¹⁸ Elintézett, befejezett, letárgyalt.

dította ezt elő: a tiszti egyenruhában nem mindenhol lehetett megjelenni. Házasságkötéskor egy sereg megkötésnek kellett eleget tenni, a tiszt nem politizálhatott (legfeljebb bizalmas, baráti körben), nem lehetett mellékjövedelme a viszonylag tűrhető katonai fizetés mellett. A katonaságnál a függelem, a fölé és alárendeltség besulykolása nevelési tényezők voltak. A harmincas években, amikor az egyetemi fiatalságra éveken át az állástalanság várt, diplomás orvosok, mérnökök örültek, ha villamos kalauznak mehettek, télen havat hányhattak. Valósággal főnyeremény volt egy-egy fix jövedelmű családnak, ha a gyerek bekerült a katonaiskolába és automatikusan továbbjutott a Ludovika²⁰ elvégzése utáni felavatásig.

Egy-egy szülőlátogatási napon tábornoki lampaszt²¹ is láthatunk bőven, a legalacsonyabb katonai rendfokozat általában az őrnagyi volt. De hogy ez mennyire mesterségesen kitenyészett kasztszellem²² volt, arra az figyelmeztetett, hogy a zsidótörvények megszületésekor mindenkinek igazoláson kellett átessnie. A négytagú, növendékeket igazoló bizottságba engem is beválasztottak, és így volt alkalmam látni a származási táblázatokat, anyakönyvi kivonatokat.

Két mozzanat maradt meg bennem ebből a ténykedésből.

Az egyik az, hogy minden tekintetben magyar nyelvű, tehát származásilag teljesen tiszta magyar növendéket talán négyet, ha találtunk. Ha a növendék magyar nevű volt is, a nagyszülők nevéből, legalább egyikéből, legtöbbször hiányzott a magyar jelleg. Ez alapjában véve nem különös dolog: egészséges vérekeveredés, egészséges utódok, de az akkoriban hangoztatott „tisza magyarság” és egyéb jelszavak élő cáfolata volt, egy a rendszer szempontjából nyugodtan mondhatjuk „elit iskolában.”

¹⁹ Ferenc József (1830—1916), 1848. december 2-től osztrák császár és 1867. június 8-tól magyar király.

²¹ A magyar katonai felsőoktatás legmagasabb képzési szintjét nyújtó intézménye 1808—1945 között. Magyar Királyi Honvéd Ludovika Akadémia.

²² Az egyenruhanadrág oldalvarrásán végighúzódo széles, színes sáv.

²² Az elkülönülés, elzárkózás szelleme. A társadalmi különbségek tudatosítása a magatartásban, viselkedésben, társas érintkezésben.

A másik, még feltűnőbb furcsaság — ez viszont a kasztszelle-
men döfött egyet —, hogy a harmadik nemzetség majdnem
mindig visszavezethető a földhöz vagy valami szerényebb fog-
lalkozáshoz. Pl.: növendék — alezredes apa — ezredtrombitás
nagyapa. Vagy: növendék — postafőnök — gazdálkodó. Ennek
a kor szempontjából az volt a következménye, hogy a nem
eléggé előkelő származású ősöket nemigen emlegette senki,
tiltotta a kasztszellem.

A nevelőtisztek általában csapattól jöttek, és néhány évi
intézeti szolgálat után visszakerültek a csapathoz. Elsősorban
évfolyamfőnöki, osztálytiszti, század és zászlóaljparancsnoki
beosztásban voltak. A háború során számuk megcsappant,
feladataikat a tanártisztek látták el. A csapattisztek — tapasza-
lataim szerint — tisztességesen eleget tettek feladataiknak,
különösebb egyéni jellegzetességeket ebben nem, inkább szol-
gálaton kívüli társaságban mutattak. A pálya iránti hivatás-
érzet nem egyformán volt meg bennük. Némelyiküket gyermek-
korában a szülői döntés vitt a katonaiskolába, vagy a biztos
elhelyezkedés reménye volt a fő pályaválasztási motívum.
Voltak köztük „durch und durch”²³, a szabályzatokat mereven
alkalmazó katonák, elég szűk látókörűek, és voltak lazábbak,
ezért népszerűbbek is talán.

Több egyéni jellegzetességet mutatott a szaktanári tisztikar.
Bár a szabályzatok előírták, hogy egyenruhában, karddal az
oldalunkon kellett tanítani, és megvoltak a növendékekkel kap-
csolatban a szolgálati előírások, készülségben, módszertani
eljárásban, állásfoglalásokban jelentkeztek az egyéni különb-
ségek. A nevelői egyéniség az uniformisban is megmutatkozott.

Mint tanulmányi segédtest hivataltól látogattam a tanítási
órákat.

A magyar nyelv és irodalom oktatásában az egyik idősebb törzs-
tiszttanár kevés pozitívumot mutatott. Színtelen, elég unalmas
magyarázatok, s nem nagy érdeklődés a növendékek részéről.

²³ Gyökeresen, keresztül-kasul.

A rosszmájú, fiatalabb bajtársak, ha látták, hogy egyenruhájához csizmát húzott, maguk között összevigyorogva suttozták: ma a Toldit fogja tanítani, azt akarja illusztrálni. A két fiatalabb magyaros lelkesebben, élénken tanított, a fiúk szerették az óráikat.

Az idegen nyelvet oktatók között volt egy európai horizontú, jól képzett, beszélni tanító tanár. Aztán volt olyan százados is, aki dadogott. (Az intézeti pletyka szerint ikrei is ezért születtek). Nála, ha a közhonvéd végigvonult egy nagy táskával a folyosón, és az osztályteremben előkészíttette a tányérokat, csészéket, egyebeket, lehetett tudni, hogy látogatót vár az órájára, ellenőrzést, és az óra tárgya „Uzsonna Durocher úrnál” lesz, mert arra „lőtte be” mindig a növendékeit.

Egy alezredes és egy őrnagy matematikus jeleskedett a szóvalódi értelmében, a matematika, fizika oktatásában. A fiatalabbat, mint „Dzsingisz kánt” emlegették, mert kegyetlenül kimerítte az elégteleneket, év közben, s év végén is.

A történelemben volt óvatos, csendes, száraz stílusú, adatokon nyargaló nevelő, és volt nagy olvasottságú, színes előadású, patetikusabb hajlamú tanár, aki mint ünnepi szónok is aratott babérokat.

Egyik legnagyobb látogatási élményem egy természetrajz órához fűződik. B. J. ezredes²⁴ volt az oktató, olimpiai céllövő, remek karikaturista, kiváló humorú ember. Egy doboz színes kréta volt nála összes felszerelésként. A rövid számonkérés után megkezdte az új anyagot: a dzsungel állatvilága. Beszélt és rajzolt. Mire vége lett az órának, a táblán ott volt a dzsungel képe, növényekkel, állatokkal, s a padokban egy sereg feszülten figyelő, csillogó szemű növendék. Persze, ez rendkívüli adottság, de meg is csodálták érte a tanítványai. És lelkesen tanulták a tárgyát.

²⁴ Bechtold Jakab igazgatótanár, az intézet tanári karának tagja.

Köszönöm, hogy embert faragtál a fiamból

Külsőségeiben uniformizáltabb volt az itt folyó munka, mint egy civil iskolában. Az óravázlat füzetet — kitöltetlenül persze — egyformán megkaptuk. Ebben volt számonkérés, célkitűzés, magyarázat, összefoglalás, házi feladat, hely a nevelő nevének és az érdemjegyek beírásának — ezt vezetni kellett, ellenőrzés tárgya volt. Bizonyos felkészülésre okvetlenül rászoktatott.

A tanmenetet szigorúan be kellett tartani, ha elmaradás történt, vagy bármilyen változás, a tancsoportvezetőkön keresztül kellett jelenteni, engedélyeztetni. Az órák alatti fegyelem katonás volt. Persze jókedv, derű ugyanúgy volt, mint a polgári életben, s nagy ritkán kellett fegyelmező szót kimondani.

A készületlen tanuló elégtelenét be kellett írni az erre a célra rendszeresített „Elégtelenes könyv”-be. Ennek alapján a növendék kihallgatáson jelentette századparancsnokának, hogy elégtelent kapott. A büntetés kimenő megvonás volt a javítás bekövetkezéséig.

Súlyosabb vétségek megtorlására a nagyobb növendékek részére ott volt a fogda. Tyúkketrec formájú zárkák. A tanításon a fogdás is részt vett, ha nem volt szigorított a büntetése. Utána visszament a „tyúkketrecbe”. Ha netán fegyelmezetlenség fordult elő valamelyik egységgel, akkora nevelők „megcsuklótatták”²⁵ a renitens egyént vagy csoportot. Ez a csuklótatás különben elterjedt szokás volt a hadseregben, csapatszolgálatom idején is talákoztam ezekkel a gyakorlatoztatásokkal.

Az intézetben nem számított, ki kinek a gyereke. Egyik VIII. évfolyamomban az akkori minisztérium nevelési osztályvezetőjének, K. F. vezérkari ezredesnek is ott volt a fia. Nem volt rossz tanuló, de túlságosan azért nem erőltette meg magát. Több napos kirándulásra vittem az osztályt, egyik hosszabb átlomásunk a főváros volt, bőséges látnivalókkal. A növendékek sok mindent láttak, szabadabban is mozoghattak, de a pontos-

²⁵ A katonai nyelvben használt, büntetésre utaló kifejezés és gyakorlat.

ságot, a rendet a kiránduláson is megköveteltem. Nos, K. Gy. barátunk meglehetősen nyeglén, fegyelmezetlenül viselkedett, ezért kihallgatásra rendeltem hazaérkezésünk utánra. A kihallgatáson fejére olvastam „bűneit,” és bezártam őt két hétre. Az intézetparancsnok hamarosan tudomást szerzett az esetről, és amikor mint tanulmányi segédtsízt referálni mentem hozzá, megkérdezte: Miért zártad be K. Gy. növendéket? Elmondtam, mi történt a kirándulás alatt, milyen okot adott a növendék a büntetésre. Az ezredes nem szólt rá egy szót sem. Igaz, erre nem is lehetett mit mondani. A növendék letöltötte a büntetését, utána nem volt vele semmi baj.

Az érettségi vizsga igen jól sikerült az egész évfolyamon. Számomra azért volt emlékezetes az egész, mert az első félévben — elmondhatom — szigorúságom miatt vicsorogva néztek rám, semmi melegebb érzelem nem sugárzott a tekintetükből. Lassan, néhány hónap múlva enyhült ez a viszony, egyre többen voltak hozzám bizalommal. Az érettségi vizsga eredményhirdetése után aztán a növendékek — minden tiltakozásom ellenére — a vállukra emeltek és végigvittek a folyosókon, nagy üdvözlőalkalmak, éljenzések közepette. Az érettségi vacsorán ott volt Budapestről az osztályvezető vezérkari ezredes is. Az előzőleg bezárt fiú atyja. A vacsora kezdete előtt odajött hozzám, kezét fogtunk, és azt mondta: *„Köszönöm, hogy embert faragtál a fiamból. Minden intézkedésseddel egyetértettem.”* És rázogatta a kezemet.

Tanulságos lecke, emlékezetes tanítványok

Első pedagógiai csalódásomat az első hetek hozták meg. Intézetgyeletes tiszttal voltam, azt hiszem, akkor először. Éjjel előtt végigjártam a hálótermeket. A folyosón egy felöltözött növendék jött velem szemben. Alsóbb éves volt, 13-14 év körüli. Megállítottam. Lejelentkezett. Tilalom ellenére fennmaradt, és zseblámpa fényénél valamit olvasgatott. Hát, hiszen nem olyan nagy bűn! Ha a szokásokat, az előírásokat követem, akkor ki-

hallgatásra kellett volna rendelnem, és a közvetlen parancsnoka elvette volna a kedvét attól, hogy takarodó után önképzőkört tartson magának. Pedagógiai tanulmányaimra gondoltam, az emberbe vetett bizalomra, és a katonai pattogás helyett a lelkére beszéltem csendesen a bűnösnek. Állt előttem egyenesen, úgy nézett rám, mint egy kis szent a liliomra. És én kibeszéltem magam. Nem annyira hosszan, mint inkább — saját elképzelésem szerint — meggyőzően. Amikor végére értem a „lelki masszázsnak” — végeztem — mondtam. Tisztelgett, sarkon fordult, lelépett. Én is elindultam, de pár lépés után visszafordultam, miközben az eredményes pedagógiai művelkedésem hatásán örvendeztem. És látnom kellett: a növendék az én távolodó alakomat nézve, bal karját keresztbe fektetve a jobb könyék hajlatban, és erőteljesen lóbálta — ezzel a közismert egyezményes jellel fejezve ki véleményét az elhangzottak felett. Úgy tettem, mint aki nem látott semmit, folytattam az utamat. De egész tanári, nevelői pályámra megtanultam, hogy a lélekre beszélés hatását és hatékonyságát vajmi nehéz lemérni, néha egyáltalán nem sikerül, ha pedig sikerül, nincs mindig köszönet benne. Tanulságos lecke volt. Bár a tenyerem, bevallom, visketett egy kicsit, de legyőztem magam, s ez volt a második, eredményesebb része a leckének. Nem bántam meg...

Sok-sok epizód maradt meg az emlékeimben. Kettőt ezekből felidézek, VIII. osztályos, volt növendékeimmel kapcsolatban.

Pl. a magas, jó sportoló, szerény, szimpatikus növendék az érettségim kimagaslóan felelt meg minden tárgyból. „*Ilyen a kitűnő!*” — volt róla mindenkinek a véleménye. Néztük a régebbi eredményeit. Minden záró tárgyból jeles volt, csupán V. gimnazista korában adott neki a Budapesti Német Birodalmi Iskola²⁶ 2/3-os osztályzatot németből. Az érettségi elnök, dr. Kemenes Illés²⁷ főigazgató, azt mondta, hogy táviratilag kérjük az illető

²⁶ 1948—1944 között működött a magyar fővárosban.

²⁷ Bencés tanár (1885—1943), a Szent Benedek-rend tagja, a pannonhalmi, bencés gimnázium igazgatója, a rend budapesti, majd esztergomi házfőnöke, az Országos Közoktatásügyi Tanács alelnöke.

iskolát, ahonnan a növendék átlépett a katonai nevelőintézetbe, hogy emeljék meg — utólag — az osztályzatot jelesre. A távirat elment, és a záró értekezlet napjára megjött a válasz: megadták a jeles osztályzatot, a növendék „kitűnő” osztályzattal ment át az akadémiára. Háború volt, gyorsított képzés után avatták fel az új tiszteket. P. I. mint rangelső került ki az Akadémiáról, csapathoz. Azonnal a frontra küldték. Hatheti hadnagyság után Nagyváradon elesett. Ment a gyászjelentés a szülőknél: fiúk hősi halált halt. Egyetlen gyermeke volt a családnak. Talán azért maradt meg bennem így ez az eset, mert utólagos osztályzat emelésére sem előtte, sem utána nem volt példa a gyakorlatomban, és magamban igazolást kerestem rá. Amikor volt növendékem sorsáról értesültem, úgy éreztem, megérdemelte a kivételes bánásmódot.

A másik, hasonló eset H. S. növendék ügye volt. Kedves, csinos arcú, jó megjelenésű fiatalember volt. Hadtest síbajnok. Utolsó megírandó dolgozatként „Életemem” címet adtam az osztálynak. Már pontosan nem emlékszem a szövegre, de nagyon sok idealizmust, becsületes eszményt sugárzó írásmű volt az övé. „A kötelességteljesítés embere akarok lenni” — valami ilyesmi volt a dolgozata végén. H. S. pilótának jelentkezett. Kevés volt már a repülő a háborús események miatt, bevetésre került. Harci feladata egy futár elvitele volt a géppel, külföldi területről. Útközben a gép s ő is találatot kaptak. Le kellett volna szállnia, de sebesülten is tovább vezette a repülőgépet. Elvitte a célba, sikerült földre tennie, őt már félholtan emelték ki a gépből, elvérzett, meghalt. Halála után előléptették. Utasa, a futár, sértetlenül elért a kijelölt helyre. H. S. belehalt feladata teljesítésébe. Végrehajtotta a dolgozatában írt életcél.

Rózsalovagból⁹⁸ vőlegény

Vőlegényként kerültem Kőszegre, s itt létem első időszakában került sor a végleges szakításra Ilmával. Az állandó veszekedé-

sek megkérdőjelezték bármiféle tartós együttlét értelmét. Szakítottunk. Mikor vége lett az idillnek, egy idő után mindenféle ifjú hölgyekkel mászkáltam, s a barátaim "Rózsalovagnak" kezdtek csúfolgatni. Leghosszabb ideig egy szőke, remek alakú, német társalkodó hölgygel járkáltam, míg egyszer a parancsnok diszkrétan nem figyelmeztetett, hogy ha netán komoly szándékaim volnának, jól gondoljam meg, mert a katonai házasság nem olyan egyszerű dolog, mint a civileknél. Nem csak ez volt az ok, hanem, hogy találkoztam későbbi feleségemmel, s ez befejezetté tette a korábbi kapcsolatot.

Ketten, egy barátommal mentünk be a reál külső kapuján, amikor szembe jött velünk egy fiatal hölgy. Nagyon szép szeme volt. Ez volt a legelső, ami feltűnt rajta. Meg is jegyeztem, miután elhaladtunk mellette. „*Egy helybeli ügyvéd leánya*” — mondta a barátom, aki jobban ismerte már a városi embereket — „*ide járnak énekelni, Géressy Laci vezeti a kórust.*”

Néhány nap múlva, a Zárda²⁹ dísztermében zenekari hangverseny volt. Kirendelték az egész reál tiszti karát. Magam a sor harmadik székén ültem, két szék mellettem az előadás kezdetekor üres volt. Már szólt a zene, amikor megjelent és beült a szélső székre a szép szemű leány. Lopva nézegettem. Jó alakú, formás lábú, középmagas teremtés. Nagy áhítattal hallgatta a zenét. Ezt az áhítatot csak az törte meg, hogy a zene egy hirtelen elhallgatásakor Sámson Laci³⁰ barátom hangosan belevakkantott a csendbe, amire csendes derűtség támadt körülöttünk. Szomszédnőm is osztozott az általános derűben, de amikor az utolsó műsorszám elhangzott, azonnal felállt, és gyorsan indult kifelé. Egy pár pillanatig utána néztem. Tetszett.

Pár nap múlva szóba került, hogy szombaton, szolgálatmentes napon a fiatal tisztek, tanárok kirándulni mennek az Írott-kőre³¹, illetőleg a Hermann-forrásnál³² lévő vendéglő lesz az

²⁸ Folyamatosan udvarló, széptevő férfi.

²⁹ A Várkör 34. alatti épület. A domonkos rendi apácák volt rendháza és katolikus temploma.

³⁰ Sámson László kiegészítő tanár, a III. B osztály osztálytanára az 1958—59. tanévben.

úti cél. Magam is megígértem, hogy elmegyek. A kirándulás előtti estén azonban valahol összejöttünk a leánygimnázium néhány tanárnőjével. Este, séta közben a Fekete-kert³³ előtt lévő hosszú karú kútnál megálltunk és azzal szórakoztunk, hogy ráültünk a kút karjára, és hintáztunk. Mikor rám került a sor, Suhajda Margó, fiatal tanárnő, egy pedagógus leánya és egy tűzértiszt hódolatának tárgya, tréfából akkorát lökött rajtam, hogy nekivágódtam a kút felső szélének. Jól bevágtam a derekam. Fájt, de nem mutattam. Éjszaka azonban úgy döntöttem, hogy nem megyek el kirándulni. Így is lett volna, reggel azonban Benczédi Lajos³⁴ főhadnagy beszólt: „*Laci, egy negyed óra múlva indulunk!*” Ellenkeztem, de addig gyözködött, míg beleegyeztem: elmegyek.

Egy sereg városi leány, asszony között ott volt a szép szemű leány is, a tiszteletbeli főügyész leánya, ahogy bemutatkozásakor megtudtam: Freyberger Kamilla. Milla. Hozzácsatlakoztam, és a nap nagy részét menet közben, vagy a vendéglői asztalnál ülve, egymás mellett töltöttük. Rengeteget nevtünk. Derült kedélyű, mindenben nevető, eleven beszédű nőnek ismertem meg. Határozottan felébredt bennem a szándék: ezt a kislányt elveszem feleségül.

A kirándulás után sűrűn találkozhattunk. Kirándultunk gyalog, biciklin a környékre, társaságban vagy kettesben, és egyre jobban kezdtünk összelelegedni. Én azonban egyelőre nem akartam semmit elszietni, balul sikerült első próbálkozásom óvatossá tett, ezért csak fecsegtünk, bolondoztunk, úsztunk a reál uszodájának vizében. A napok azonban múltak, közeledett pesti utazásom ideje.

Egy napsütéses délelőtt, az uszoda heverőjén üldögélve, azt mondtam neki: „*Néhány nap múlva felmegyek Pestre. Ha visszajöttem, udvarolni fogok magának.*” Rám nézett. „*Felesleges.*”

³¹ A Kőszegi-hegység legmagasabb (883 m) pontja.

³² A kőszegi-hegység legmagasabban fekvő (713 m) forrása.

³³ Kőszeg déli külvárosában a pályaudvar felől jövő főút elágazásánál.

³⁴ Kisegítő tanár, a III. A osztály osztálytanára az 1938–39. tanévben.

„*Úgyis magához fogok menni!*” De hiszen azt se mondtam, hogy „szeretem,” képedtem el egy kicsit. „*Minek mondani? Elég magára nézni...*” — és boldogan mosolygott. Paff voltam, hogy ilyen régimódi módon fejezzem ki magam. De mit lehet ezek után mondani? Azt még megjegyezte, hogy a szülei nem nézik jó szemmel, hogy egy ismeretlen katonatiszttel járkál — akkor zászlósként³⁵ voltam a reálban mint próbaszolgálatos. Illene bemutatkozó látogatást tenni!

„*Nincs még kész az atillám*”³⁶ — mondtam. „*Az nem baj. Fehérben is jó lesz.*” Így hát egy délután felmentem az ügyvédi házba bemutatkozó látogatásra. Másnap megint felmentem és megkértem önágyasága kezét. A szülők meglehetősen el voltak képedve. Leendő nejem azonban minden vitának elejét vette azzal, hogy ő csak hozzám akar jönni. Ez befejezett tény...

Így hát mindennapos vendég lettem a családnál. *Természetesen* mint eljegyzett vőlegény. Alkalmam lett megismerni egy szerény polgári konyhát és ugyancsak szerény polgári élet-szemléletet, amely később oly sok örömet szerzett nekem. Leendő apósom azzal lopta be magát szívembe, hogy egy este a marhahús fogyasztása közben elmondott egy kis történetet: „*A majszter*³⁷ *és az inas együtt dolgoznak. Az inas idétlenkedik, felbosszantja a mestert, aki ráordít a kamaszra. Azonnal agyonváglak! Az inas felugrik, rohan az ajtó felé, a majszter kezében a kaptafa, kirepül, de az inas már elugrott, és a kaptafa az éppen belépő anyóst találja el. A mester leengedi a kezét és elégedetten mondja: Így is jó!*” Mondom, nagy örömmel töltött el a kis történet, amelyet meglehetősen átéltséggel adott elő az öregúr.

Csendes együttléteinket egy váratlan incidens zavarta meg. Egy este zsíros sertéskaraj volta vacsora, melyből bőven fogyasztottak a családtagok. Engem a régi megszokás tartott vissza: zsíros húst nem eszem meg ma sem. Vacsora után arámmal beszélgettünk, a szokottnál kissé bágyadtabb volt, egyszer csak

³⁵ Katonai rendfokozat.

³⁶ Aranysújtásos, díszes katonai zubbony, civilben hétszer zsinórozott, fekete dolmány.

³⁷ Mester.

elfehéredett, rosszul lett, és percek múlva már ott pihegett a pam-lagon. Mit tegyek? Felhívtam telefonon a katonaorvos Ambró doktort³⁸, aki mint főhadnagy-orvos szolgált akkor honvédségünkben. Nem egykönnyen értem el, de végül kijött. Vizsgálta a beteget, forgatta, hallgatta, tapogatta, majd felírt valamit. Kikísértem. Kissé ijedt voltam, azt hiszem. „*Gyuszikám, súlyos?* — kérdeztem. Rám nézett. „Hát eléggé.” — mormogta. „És mi a baja? *Karmonádli³⁹ mérgezés, mondd meg a menyasszonyodnak, hogy kevesebbet egyen, akkor nem kap gyomorrontást!*” Megkönnyebbültem, de egyben a jövőt kissé sötéten látva tértem vissza szenvedő menyasszonyomhoz.

A katona házassága, avagy Te csak hallgass, hiszen úgy esedeztél ki Horthyót!

Az elkövetkezendő hónapok a házasságunk előkészítésével teltek el. Nem volt egészen egyszerű eset, amint az kiderült. Nem civil házasság volt, amihez elegendő a két fél, egy anyakönyvvezető, meg két tanú az utcáról. Ha tudom, hogy mi vár ránk, talán bele se fogok az egészbe.

Azzal kezdődött, hogy az eljegyzésünk után néhány nappal, vígan sütkéreztünk a strandon, népes társaság közepette, amikor jött egy katona a parancsnokságról, hogy hívatnak. A segédtsízt az előszobában azzal fogadott, hogy jelentenem kell nő-sülési szándékomat az ezredes úrnak. Lejelentkeztem, jelen-tettem, barátságosan leültetett. Beszélgetni kezdtünk a leendő házasságomról. Ő ismeri a menyasszonyt, együtt volt vele egy ünnepségen, ahol arám volt a zászlósanya⁴⁰, szép, derék te-remtés, de a házasság anyagiakon is múlik. Jó lenne megnézni, hogy nincs e ekörül valami probléma. Olyasmiket beszélnek, hogy az ügyvéd úr el van adósodva. Egyébként gratulál, de hát...

³⁸ Dr. Ambró Gyula főorvos, intézeti másodorvos.

³⁹ Rövidkaraj.

⁴⁰ A zászló ünnepélyes avatásán közreműködő hölgy.

A katonai házassághoz a tiszti gyűlések is hozzá kellett járulnia. Három kérdésre kellett felelni. Az ara szeplőtelen hírnevű-e? Társadalmi állása megfelelő-e? Anyagilag megfelelő-e a tervezett házasság?

Nos, amikor az én házasságomat is tárgyalták, még vagy két másik ügyben is döntenie kellett a tisztikarnak. Az első ügy tárgyalásán jelen voltam. Amikor felvetődött az ara szeplőtelen hírnevének kérdése, egy bunkó képű őrnagy a zászlóaljtól felállt, és bejelentette, hogy a fiatal hölgyről bizonyos mendemondák keringenek. Én szót kértem, és azt kérdeztem, hogy a pletykák, rossz szándékú hírverések nem teheti-e tönkre valakinek a hírnevét, ha nem a valóságot, a tényeket keresik az emberek? Azt felelték, a jó hírnév azt jelenti, hogy az illetőről nem beszél senki. Ez tehát nem zárja ki, hogy valaki többekkel bujálkodik, az a fő, hogy diszkréten tegye az illető? „*Úgy bizony*” — jött ki a válasz hallgatólag, és leszavazták a szóban forgó tiszt házasságát. Engem kiküldtek a teremből, mert az én ügyem következett. Nem voltam kinn túl sokáig, amikor visszahívtak.

Valami furcsa fagyosságot, idegenséget éreztem magam körül, mintha többen nem akartak volna rám nézni. A tiszti gyűlés után a katolikus lelkész őszintén elmondta, megszegve a hivatali titoktartást, hogy mi történt. Amikor arra a kérdésre kellett felelni, hogy társadalmilag megfelel-e a menyasszony, valaki felállt a zászlóaljtól, és bejelentette, hogy dr. Freyberger ügyvéd egy lovagias ügy alkalmával nem adott elégtételt az általa sértettnek, egyoldalú jegyzőkönyv alapján marasztalták el, és a hadsereg emiatt őt kizárta a tartalékos tiszti továbbképzésből, lévén az ügyvéd úr az első világháborúban karpaszományos tizedes. Persze, erre leállt minden további ügymenet, leszavazták a házasságot, ha tetszik, én szabad vagyok, mint a madár, senki követ nem dobhat rám, ha felbontom az eljegyzést.

Őszintén szólva az első pillanatban ez villant át rajtam: a szabadság gondolata. De a következő pillanatban felülkerekedett bennem az igazságérzetem. Egy fiatal lány fizessen rá arra, hogy az apja ostobáskodott? Meg aztán tisztán kellene látni az egész

kérdésben! S nem én mondtam ki, hogy feleségül kérem? Mit ér az adott szó, ha az első kínálkozó alkalommal megszegheti az ember?

Felmentem az apósomhoz, és elmondtam őszintén neki — a menyasszonyomnak nem —, hogy mi történt. Az öreg — láttam rajta — nagyon kényelmetlenül érezte magát. Ő, aki megszokta, hogy cselekedeteit mindig önmagához mérje, most szembe került egy olyan társadalmi réteg — talán formális — becsületkódexével, amely a számára mindig idegen volt. Előszedte az üggyel kapcsolatos okmányokat.

Az volt a lényeg, hogy egy jogi eljárás során ellenfele – egy tartalékos százados — kereskedő volt. A per során apósom olyan kitételeket használt, amelyek — noha a bíróság elmarasztalta — „sértették” a tartalékos tisztet. Elküldte a per elvesztése után megbízottait az apósomhoz, aki az ügyvédi immunitásra⁴¹ hivatkozva megtagadta a lovagias elégtétel megadását. Erre a két megbízott felvette az egyoldalú jegyzőkönyvet. Ez lett a hadtestparancsnoksági elmarasztalás alapja.

Elvben igazat lehet adni az öregnek, hogy egy elmarasztalt ember, az ellenfele, miért finnyáskodik? Viszont az is igaz, hogy a bűnt kell üldözni, nem a bűnöst. Ha ő is megjelöl két józan, magamfajta gondolkodású tisztet, kimondták volna jegyzőkönyvben, hogy az ügyvéd úr sajnálja a hivatalos eljárás során tett túlzó kijelentéseit — és ezzel az ügy befejeződött volna. Ő — mint máskor is — makacs volt. Főügyészi mivoltában, Kőszeget érezve a világ közepének, nem akart figyelembe venni másokat.

Elvittem az egész iratcsomót az ezredeshez. Az „öreg”, miután áttanulmányozta az iratokat, dicséretére legyen mondva, a lényegét látta meg. Összehívta a tisztgyűlést, ismertette az ügyet, mint „csirkepört”, amelyben apósom formai hibát vétett csak, és megszavaztatta a házasságomat. Tanulmányi segéd tisztje voltam, talán ez is hozzájárult döntéséhez.

⁴¹ Ügyvédi védettség, mentesség.

Még eltelet néhány hónap, amíg a felértékelt gyümölcsösre betáblázott kauciót⁴², a család politikai érdemeit tárgyalás alá vette a XIII. ügyosztály. Magát a kérelmet, a kaució elengedés és házassági engedély ügyében, arám nevében írta meg a család. (Ez később jó alkalmat adott nekem, hogy egy-egy összekoccanás esetén ne mondjam nejemnek: „*Te csak hallgass, hiszen úgy esedeztél ki Horthytól!*”)

Végül is jelzést kaptunk, hogy a kabinetirodából a Margit körútra (ott intézték a házassági ügyeket is, ahol az életfogytiglanit vagy a halálos ítéleteket szabták ki) kikerült az akta. Mivel sehoggy sem akart leérkezni, szabadságot vettem ki, hogy utána nézzenek. A XIII. ügyosztályon közölték, hogy a rendelkezés alá van írva, de beteg a gépíró. Az osztályvezető tábornok volt olyan szíves, megengedte, gépeljem le én az ügyiratot, az engedélyt. Megvárta, amíg elkészült, aláírta, és engem a parancsnoksághoz címzett, borítékolt iratokkal, mint futárt küldtek vissza Kőszegre. Így a formáságoknak is eleget tettünk mindannyian.

1941. március 9-én volt az esküvő. Az apósék házában a földszinti, udvari lakás szobáit kaptuk meg, még minden bútor nem volt meg, de kétszobányi már elég volt arra, hogy megkezdjük a házasságot.

Az esküvői ebéden rokonok, ismerősök szép számban voltak, ahogy az egykori felvételek tanúsítják. Ketten méltatták a házasság szentségét. A katolikus pap, Kincs apátplébános⁴³, és agglegény parancsnokom, Finta ezredes. A nők lapultak.

Így indult tehát házasságunk, amely tartott harmincnégy éven át, feleségem 1975-ben rákban bekövetkezett haláláig. Napsütés, ború, vihar egyaránt fordult elő, de hogy nem volt eredménytelen, azt öt épkezláb gyerek bizonyítja.

⁴² Vagyoni biztosíték, óvadék. Rendfokozatonként megállapított nagyságú pénzösszeg, illetve ingatlan, amellyel a nősülni szándékozó katonatisztnak biztosítania kellett a tiszt család részére a ranghoz méltó életmódot.

⁴³ Kincs István (1867–1942) római katolikus lelkész, káplán és hitoktató Kőszegen. Író, hosszú éveken át a Kőszegi Tanítóképző igazgatója.

Egy hónappal később Magyarország belépett a háborúba. 1942-ben átminősítettek bennünket szakszolgálatos tisztékké, s abban az évben előléptem századossá.

Időközben már két gyermek atyja lettem: Laci fiam 1942-ben, Ákos 1944-ben született. Akkori napjainkat — ahogy korábban is — napló formájában rögzítettem, amit több-kevesebb rendszerességgel vezettem.

Feljegyzéseimen azóta sem változtattam semmit.

NAPLÓ: 1944

Ha rajtam állt volna, már régen kimentem volna a frontra

Szeptember 4.

A nagy háború, úgy látszik, végéhez közeledik. Tegnap mondta be a rádió, hogy Finnország is kiugrott a pakliból. Most már csak mi menetelünk „nagy szövetségesünk” oldalán. Olaszország félig elpusztult. Franciaország jó része romhalmaz, a németeknek alig van ép városa, nálunk kezd a feje tetejére állni minden — és a németek még a végső győzelemről regélnek.

Hitler⁴⁴, a megszállott, kimondja a varázsigét, elindítja a sugarat⁴⁵, és vége lesz a háborúnak. Lassan már csak vicclapok formájában fognak beszélni róla. Nem tudok hinni abban, hogy Németország győztesen kerüljön ki ebből a harcból!

Szeptember 20.

Légiriadó minden nap. Budapestet már vagy negyvenszer összebombázták. Székesfehérvár pályaudvarát az éjjel tették tönkre. Meghalt többek közt a Stipkovits-lány a férjével és a kisgyerekekkel. Erdélyből jöttek. A férfi, tüzérszázados, sebesülten került haza a frontról. Kőszegre igyekeztek, gondolván, hogy itt biztonságban lesznek. Milyen sok nehézség árán sikerült megesküdniük, és most ott fekszenek a pályaudvaron, egymás mellé fektetve mind a hárman. Ha a rádiót hallgatja az ember, és a műsor egyszer csak megszakad, már tudjuk, hogy néhány perc múlva légvédelmi tájékoztatás következik. És valóban: a jól ismert hang mondja is már: nagyobb kötelékek berepülése Siklósnál, zavaró repülés Karcag, légiriadó Sopron! És ekkor itt is felüvölt a sziréna.

⁴⁴ Adolf Hitler (1889—1945) a német nemzetiszocialista (náci) párt vezetője, 1933-tól kancellár, 1934-től egyúttal államfő, Führer, vezér németül.

⁴⁵ A mondat a németek „csodafegyverére” utal.

Valahogy kívülről érzem magam a veszélyből. Nem tudom elhinni, hogy nekünk is az legyen a végünk, hogy egy ötszáz kilós bomba darabokra szedjen bennünket, vagy a légnyomás szorítsa ki a lelket belőlünk. De érzem, hogy valami sötét, ismeretlen veszedelem ólálkodik a közelben, s ez megbénít minden lendületet bennem. Máról holnapra élünk, és a holnaputánra már nem tervezünk semmit. Ideges mindenki. Az asszonyok kevésbé, mi jobban leplezzük, de egy-egy indulatrohamban, egy nyersebb kifejezésben, egy hirtelen gesztusban kitör belőlünk. Pedig mi a háború borzalmaiból még alig kapunk valamit. Mintha páholyban ülnénk, és egy hátborzongató film vagy színdarab előadását látnánk. Senki nem meri felvetni a kérdést: mi lesz, ha a háborút elveszítjük? S még kevésbé merne erre bárki felelni.

Szeptember 24.

Kezd teljes lenni a fejtelenség az országban. Az, hogy egymásnak ellentmondó intézkedéseket adnak ki, hogy a kiadott parancsokat azonnal megmásítják, hogy a rendeleteket nem hajtják végre, mutatja, hogy bomlóban a rend és a fegyelem. Az a legnagyobb veszély, hogy a „felelős tényezők” úgy látszik — nem állnak a helyükön. A Székelyföldet⁴⁶ kiürítettük. Erdély nagyobb városaiból menekül a lakosság. Az arcvonal egyre rövidebb. Az angolszász — orosz légi fölény elképesztően nagy, ha csoda nem történik, akkor bekövetkezik a katasztrófa.

Szeptember 29.

Az a hír járja, hogy az intézet beszünteti működését. Hadi-kórház, vagy más hasonló, a háború kitermelte intézmény lesz belőle, mi pedig frontszolgálatra leszünk igénybe véve. Azt hiszem, nemsokára módunkban lesz a hazafiúságot gyakorlatilag is megmutatni, mert eddig csak beszélünk róla, de igazi áldozatokig nem jutottunk el.

⁴⁶ Az erdélyi, történelmi székely székek területe.

Ha rajtam állt volna, már régen kimentem volna a frontra. Nem mintha lobot vetne bennem a harci láz, és azt hinném, hogy az én személyem fogja megforgatni a hadiszerecsét, ami, sajnos, igen elpártolt az újabb időben a németektől — mint azt előre lehetett látni. De szinte szégyellem magam néha, amikor csizmában, kardosan kivonultam, mint egy középkori harcos, az algimnáziumban⁴⁷ latin igeragozást, meg magyar verseket tanítani a kis nebulóknak.

Civil emberek ott hagytak mindent, mert ki kellett menniük a frontra, kisérgisztenciák mentek tönkre, s mi nyugodtan éljük békeéletünket tovább. Nem maradhat végig így ez természetesen! Fizetünk kell a béke derűs éveikért. Fizetünk kell a nyugalomért, amelyben részünk volt, a meleg ételért, a tarokk- és teniszpartikéért, a paplanos ágyért, az egész nyárspolgári, középosztálybeli jólétért, mert most a leszámolások idejét éljük.

Október 10.

Látogatást várunk. Nem merem azt írni, hogy vizitet, mert a vizit szó az orvost juttatja az ember eszébe, meg a honoráriumot. A mai beteg világban ugyan vizitekre van szükség, de mi már csak látogatásokat teszünk. Nem teljes díszben, és nem vár már a kapu előtt a kibérelt fiakker⁴⁸, esetleg autó, hanem gyalogszerrel osonunk egy-egy bajtársunkhoz. Úgy élünk, mintha az orosz nem is Debrecen és Szolnok vonalán volna, mintha nem ma délután temették volna a szombathelyi bombázás áldozatait, mintha mi nem akarnánk valami jó, semleges helyen társaságban lenni. Társadalmi életünk van, szépeket mondunk a hölgyeknek, és türelmesen meghallgatjuk egymás nézeteit a várható eseményekről. Itt Kőszegen még lehet, s én töltött cigarettát teszek az elefántfejű hamutartóba, és várom a látogatókat, akik — úgy látszik — nem lesznek pontosak.

⁴⁷ A régi közoktatási szervezetben a nyolcosztályos főgimnáziummal szemben négy, vagy hatosztályos középiskola.

⁴⁸ Személyszállításra használt lovas bérkocsi.

Október 11.

Ma erős légi harc volt felettünk. Tompa közönyösséggel várom az események fejlődését. Mi lesz a vége? Kényszermunka, tarkólövés, SS-alakulatban⁴⁹ harc, erődépítés — ezt ma még nem lehet tudni. Vagy hősi halottként nyúlik el az ember a Duna—Tisza közti valamelyik falucska szélén?

Csak már vége lenne...

Minden emberöltőnek kijut a maga nagy háborúja, és én a miénkből még nem vettem ki a részemet. Előbb vagy utóbb beadok egy kérvényt, és kérni fogom a hadműveleti területre való kiküldésemet. Csak hol van a hadműveleti terület? Ma még Nagyvárad, holnap Szolnok, holnapután Budapest. És aztán?

Október 13.

Ma Szombathely kapott megint bombatámadást. Valószínűleg a repülőteret készítették ki. Egészen a közelben hallatszottak a becsapódások és a légvédelmi ágyúk lövései

Október 14.

Kőszeg, úgy látszik, nem kedvező állomáshely a rendőrkapitányságok vezetői számára. A harmadik már, három év leforgása alatt, aki gyorsan elköltözött a földi siralomvölgyből. Ennek a temetésén vettem ma részt.

Annyi élet pusztul el ebben a háborúban, hogy egy haláleset szinte közömbösen tudja hagyni az embert.

Timár főhadnagy volt itt a napokban. Furcsa dolgokat mesélt. Állítólag koronatanács⁵⁰ volt, és a kormányzó úgy nyilatkozott, hogy inkább a vezető réteget áldozza fel, mint a nemzetet, s leteszi a fegyvert! Egy repülő-főhadnagy vitte a bizottságot tár-

⁴⁹ A német Schutzstaffel (véderő) rövidítése, 1925—1945 között a nemzeti szocialista párt katonai (fegyveres) és védelmi szervezete.

⁵⁰ Az uralkodó vagy államfő szűk körű, a legfontosabb politikai és katonai vezetők közül álló, bizalmi, tanácsadó testülete. Többnyire válságos helyzetekben hívják össze a testületet.

gyalni. Az angolokkal akarnak megegyezni. Már meg is volnának a fegyverszüneti feltételek.

Az utolsó lehetőséget dobtuk el magunktól, úgy érzem

Október 16.

Vasárnap a rádió a következő tartalmú kormányzói kiáltványt⁵¹ mondta be: A német nemzet vezére megszegte a szövetségi hűséget. A magyar csapatokat idegen földön használta fel, az ígért segítséget nem adta meg, elvette állami szuverenitásunkat, és az országot egy már veszített háború színterévé tette utóvédharcok számára. Ezért fegyverszünetet kértem. Persze, azonnal izgatott sürgés-forrás támadt a városban. Aznap este Szálasi⁵² pártja átvette a hatalmat, a nyilas párt⁵³ szervezkedni kezdett, és a harc folyik tovább. De meddig?

Az utolsó lehetőséget dobtuk el magunktól, úgy érzem.

A tisztikar benn csoportokra oszlik. Angol és németbarátok, és közömbösek. M. ezredes be van gyulladva. A hottentottáknak⁵⁴ is hajlandó átadni a helyőrséget — mondta. Halálharang kong felettünk, úgy érzem. És még vannak, akik bíznak, sőt egyenesen örülnek, hogy a nyilas patkányok előbújtak a cloacából.

⁵¹ Horthy Miklós 1944. október 15-i kiáltványa, proklamációja a Magyar Nemzethez. Az egyes szám első személyben idézett mondat, nevezetesen, hogy „Ezért fegyverszünetet kértem” a kiáltványban így hangzik: *„Ezért közöltem a Német Birodalom itteni képviselőjével, hogy eddigi ellenfeinkkel előzetes fegyverszünetet kérünk, s velük szemben minden ellenségeskedést beszüntetek.”*

⁵² Szálai Ferenc (1897—1946) hivatásos katonatiszt, szélsőjobboldali politikus. 1944 október 16-tól a nyilas diktatúra miniszterelnöke, november 4-től államfőként nemzetvezető.

⁵³ 1939-ben alakult Nyilaskeresztes Párt, Szálasi Ferenc harmadik pártja. Szélsőjobboldali, hungarista politikai szervezet.

⁵⁴ Dadogók, így nevezték el a hollandok Afrika Jóreménység-foki őslakóit.

Október 26.

Simay ezredes⁵⁵ [tegnap] ment, Tamásdy⁵⁶ ma megy hadibeosztásba. Mindennap várom én is a rendeletet, amely frontszolgálatra oszt be. Jobb lett volna ugyan akkor menni, amikor még a Kárpátokon túl voltak az oroszok, mert szomorú saját városainkat látni hadműveleti területként, de mindegy. Elvektől, nézetektől függetlenül egyetlen kötelessége lehet az embernek: menni, ha a parancs úgy szól!

Október 28.

Az egész országot fenyegető katasztrófa előrevetíti árnyékát. Mindenki menekül, ide nyugatra, a betörő oroszok elől. A tatárjárás pusztítása semmi ehhez képest. Ha békés lakásunkra, tömött könyvespolcaimra gondolok, el sem tudom hinni, hogy néhány hónap múlva itt mindennek el kell esetleg pusztulni. Hiába kérdem, hogy miért, feleletet nem kapok.

Az „Elfújta a szél” Asley Wilkese⁵⁷ jut az eszembe. Ugyanazt az értelmetlenséget látom én is az egész háborúban, s egyre jobban megerősödik bennem az a nézet, hogy az ember a legostobább állat, s a mellett a legrosszabb indulatú is. Hősiesség, „Kárpátok nagy haza” és egyéb, ehhez hasonló jelszavakkal buzdítják egymást és a vezetők a tömegeket, s az engedelmesen megy a vágóhídra.

Igaz, mi belesodródunk ebbe a háborúba. Nem akart itt vért ontani senki, mert mindenki érezte, akiben csak egy kis józan-ság is van, hogy nem vagyunk felkészülve a harcra. Se fegyver, se felszerelés, se lelki felkészültség nem volt bennünk, amikor ebbe a biztos romlással fenyegető harcba belefogtunk. A mi pusztulásunkat elsősorban a németek rovására kell írunk, legelső sorban pedig annak a magyar vezetőségnek, amely éveken át semmit nem tett meg, hogy elkerülhessük ezt a veszedelmet. A kis ember azonban legfeljebb baráti körében mennyi-

⁵⁵ Vitéz Simay Alfréd aligazgató-tanár, az iskola német nyelvtanára.

⁵⁶ Tamásdy Henrik főtanár, a rajz tantárgy oktatója.

⁵⁷ Amerikai színész, Margaret Michell *Elfújta a szél* c. regényének szereplője.

dörögheti el nemzetmentő szózatait, szava súlytalan, és a dolgokon nem változtat semmit.

Október 31.

Itt vannak nálunk Györgyi, meg a kisfia. Pécsről jöttek el a várható orosz támadás elől, főleg pedig azért, mert a hadapródiskolát áthelyezték Sopronba. Mohácsot már lövi az orosz. Erősen közeledik Pest felé a támadás. Béla, a nagy nyilas, most gyakorlatilag ismerheti meg, hogy mit jelent a megvalósult hungarista eszme és a „Kárpátok nagy hazai!”.

Az ország ég, és nem várhatunk már csak csodát, de Kőszeg vezetősége azon tanakodik, hogyan fogadja a megyei vezetőt, és milyen zászlót csináltasson erre az ünnepi alkalomra.

November 7.

Az intézetet áthelyezik. Először Vágfarkasdra⁵⁸ szolt az intézkedés, de aztán azzal, hogy ott partizánok vannak, Mikosszép-lakra⁵⁹ változtatták. Holnapután indulunk. Az intézetbe a magas vezérkar fog megtelepedni, Beregffyvel⁶⁰ az élen, a várost pedig megtömik a Budapestről menekült vezetőség hozzá tartozóival.

Elteszem azt a parancsot, amely az intézet áthelyezésével kapcsolatos intézkedéseket tartalmazza. Határkő ez, 1939. február 15-e és a mai nap között.

Milla és a gyerekek itthon maradnak. Miért vigyem el őket rosszabb helyre? Ott nincs se világítás, se tej, se rendes ételmezés, míg itt mindenük megvan egyelőre. Csak bombázás ne legyen itt! Más mindent, azt hiszem, át lehet vészeln!

Szeretném megérni, hogy még egyszer elővehessem a fotóholimimat, berendezhessem magamnak a kis sötétkamerát, rendet csinálhassak a könyveim között, amit már régen szeretnék,

⁵⁸ Kőzség Szlovákiában, a nyitrai kerület vágsellyei járásában.

⁵⁹ Kőzség Vas megyében, a vasvári járásban.

⁶⁰ Beregfy Károly (1888—1946) vezérezredes, a Szálasi-kormány honvédelmi minisztere, a vezérkar főnöke, a honvédség parancsnoka.

lássam a fiaimat játszani és veszekedni, vidáman menni magyar órára a IV. A-ba, szóval mindazt, ami a kis életünkhöz tartozott itt, ebben a csendes, békés városban. Mindazt, amit felforgatott most ez az átkozott háború.

Tehetetlenség és fásultság vesz erőt az emberen, ha ezekre gondol. Miért történik mindez? Ezek az Öcsihez, meg Lackóhoz hasonló gyerekek ugyan kinek vétettek? S ha elgondolom, hogy mi minden van még hátra, ha a pusztá élet meg is marad?

A magas vezetőség menti a bőrét. Soha ennyi kegyelmes és méltóságos úr és hölgy nem nyüzsgött Kőszeg utcáin, mint most, és nem fitymálta le gögös mozdulatokkal „ezt a vacak kis falut”.

November 8.

Szolgálati jegyen közzétettem, hogy a tisztek adják le a múzeum helységében a náluk lévő könyveket. Az intézetben én vezettem a könyvtárat, fotószakkört, múzeumot. Egymás után jöttek — már aki jött — köztük M. Jóska is. M. Pali és B. Béla voltak benn rajta kívül, mikor Jóska barátunk körülnéz és egy Steyer-pisztolyra mutatva megjegyzi, hogy ő azt elviszi. A másik két úr bízatta, hogy csak vigye! Mikor ketten maradtunk, Jóska leszedte a pisztolyt, berakta a táskájába, vett hozzá töltényeket is, és mint aki dolgát jól végezte, elvonult. Meglepődésemből némileg az zökkentett ki, hogy odaszólt: „*Te nem láttál semmit!*” Ő volt előzőleg a múzeum őre.

Egyre több ember ábrándul ki a németekből és általuk a nyilasokból

November 10.

Már a hetedik változás történt az ide-oda helyezésünkben. Tényleges költözésre még nem került sor.

Az orosz Pest külvárosaiban van.

Olvasom Merezszkovszkij⁶¹ Nagy Péter-ét. Vagy tizenöt évvel ezelőtt jelent meg a könyve. Egy helyen azt mondja: „Oroszország Moszkvája új Konstantinápoly lesz, mely tönkre fogja tenni az egész európai kultúrát.”

Másutt: „A németek és az oroszok azért gyűlölik egymást, mert ösztönösen érzik, hogy az egyik el fogja nyelni a másikat.” Beteljesedéséhez közeledik a jóslat. És olyan szomorú ez a tehetetlenség.

T. Lajos volt itt rövid látogatáson. Ő, a legnagyobb optimista közöttünk, egészen le van sújtva. A legénység nem harcol, neki, mint vezérkari beosztásúnak, géppisztollyal kellett lődözni hátulról rájuk. Eldobálják a fegyvert, fejvesztett menekülés mindenfelé.

Ezeket hallottam H. M. szálláscsinálóktól is. Századok és zászlóaljok mennek át az oroszokhoz. Járőrbe nem lehet kiküldeni őket, mert nem jönnek vissza. Idebenn teljes a fejetlenség.

Azt hiszem a mi „nemzetvezetők”⁶² nem teljesen normális. Mániákusa lehet a hatalomnak, és nem akarja észrevenni, hogy az csak bábjáték, amit eljátszik a kormányával, csak szárnalmas vergődés. Legfeljebb az ország negyed része van még magyar kézen. Igaz, ez most lélekszám szerint jóval többet jelent, mert itt van a sok menekült, a hadsereg maradék része, bizonyos német megszálló erők, s a mennyiségtan törvényi szerint villámgyorsan fel fogják falni a még meglévő élelmiszerkészleteket. Tegnap átmenetileg zavar volt a kenyérellátással.

Soha annyi pénzem még nem volt, mint most. Néhány hónap alatti segélyekből, illetményekből, no meg a fotókészletem részbeni eladásából vagy 700 pengő jött össze. És nem tudok vele mit kezdeni. Hamarosan be kell következnie a pénz elértéktelenedésének. Amikor venni lehetett és szűkösebb időkre eltenni, akkor pénz nélkül álltunk itt.

⁶¹ Dimitrij Szergejevics Merezszkovszkij orosz író Nagy Péter c. regényéről van szó.

⁶² Szálasi Ferencet titulálták így.

Elsősorban az érdekel, minden „nagy helyzettől” függetlenül, hogy mi lesz a családommal. Ha mi, férfiak kimegyünk a front-ra, akkor a família egyedül marad. Annak, hogy kimenjünk Ausztriába, nem sok értelmét látom.

November 12.

Este hallottam az apósomtól, hogy polgármesteri értekezlet volt Szombathelyen. Budapest kiürítését tárgyalták. Állítólag már falragaszokon kihirdették, hogy a főváros gyalogmenetben hagyja el Budapestet, és napi 20 km-es úttal megy Németországba. Görgényi főjegyző — helyettes polgármester — igen el van ragadtatva az ötlettől, és „kolosszális népvándorlásnak” nevezte. Én inkább kolosszális marhaságnak mondanám.

Hogyan képzelem ezt a gyalogos kivonulást bölcs vezetőségünk, amely különben kincstári járművekkel már jórészt leköltözött, és még le fog költözni ide, a nyugati szélekre? Két éves és azon aluli gyerekek, betegek, öregek, szoptatós anyák és egyebek nekiindulnak tél elején egy ilyen útnak?

Egyre több ember ábrándul ki a németekből és általuk a nyilasokból.

Szeretett gazdánk, a „bonton”⁶³ lovagja, összehívta a tisztikart, amikor még arról volt szó, hogy Mikosszéplakra megyünk. Sorban be kellett diktálni, hogy ki hány családtagot visz magával. Egyik úr megjegyzi, hogy a cseléddel együtt négyen lesznek. *„Cseléd nincsen, magunk mossuk majd a pelenkát!”* — mondta a nagyúr. S hogy mit lehet vinni? *„Csak a legszükségesebbeket. Egy láda, meg egy koffer. És tessék azt is jól megfontolni, aki elmegy, annak az egész lakását igénybe veszik a városban.”*

S. Zoli bediktál 1+5 családtagot. *„Hogy-hogy?”* — horkan fel az ezredes. *„Alázatosan kérek engedélyt, hogy a sajátcsaládomon kívül az anyósomat és a sógoromat is magammal vigyem!”*

„Nem tudok két szobát kiutalni” — volt a válasz.

„Abba a szobába, ami nekem jár.”

⁶³ Bonton, azaz jól nevelt, jólneveltség.

„Hogy képzeled a százados úr? Azt nem lehet!” Zoli vörösen hallgatott

Aznap értesültem, hogy az öreg az egész bútorát — négy szobára valót — és a cseléd lányukat is magával akarta vinni. Ez az a bizonyos parancsnoki jó példa, amit a törzstiszti tanfolyamon külön tantárgyként adnak elő, azt hiszem.

Egy másik apróság. Mikor K. Gy. mester piszkos kis manipulációi miatt Sathoryt tette meg az öreg beszerző csoportvezetőnek, azt mondotta neki: *„Ehhez más nem kell, mint tiszta kéz és igazságszeretet.”* Imre ezt meg is fogadta, sőt készpénznek vévén, a legközelebbi sajt és vajosztáskor deka és gramm szerint elosztotta a kapott sajtot és vajat, úgy okoskodván, hogy annyi részre kell osztania, ahány személy van, és családonként a családtagok száma szerinti egységeket kiadni.

Megindulna a kiosztás, ekkor dühösen beront az öreg és ráförmed a tiszthelyettesre, aki a kiadást intézi, hogy ő ilyet nem tűr, őt ne dekázzák ki, micsoda disznóság, stb. és végül valami 3 kg vajat elvitt, míg a négyszemélyes családoknak jutott 25 deka.

Az öreget nagyon bántja, hogy ő nem lépett elő tábornokká, de még inkább az, hogy mások előléptek, és többek között Finta altábornagy lett. Valamelyik este nagy elkeseredéssel rámolta le jelenlegi vezetőinket, és emlegette, hogy ő milyen remekül szerepelt a tábornoki vizsgán. Arról elfeledkezett megemlékezni, hogy Finta, saját kérelmére kiment a frontra, ott személyes bátorsággal vezette hadosztályát, az első sorokban harcolva, ő pedig öt-hétig volt kinn mindössze, az ütközet előtt vesebajt kapott, s egy társzekérnyi konzervet, szalámit stb. hozott haza, mint zsákmányt. Egyetlen hadi élménye ez a zsákmányszerzés volt.

S. Zoli azt mondta egy este: *„Mikor az öreg nem engedélyezte, hogy a családomat levigyem, elhatároztam, hogy itt hagyom az egész családomat, de ha bombatámadás éri őket Kőszegen, ledurrantom az öreget.”*

November 15.

Ma avatják hadnaggyá az utolsó VIII. évfolyamot. A zászlóavatás is ma volt. Szakadt az eső.

November 25.

A tiszthelyettesek közül négyet frontra vezényeltek.

Az események ütemében lassúbbodás állt be. Budapestnél némileg megtorpant az orosz előretörés. Hogy ez mennyi veszteséget, vért, áldozatot jelent, azt nem tudjuk.

M. ezredes, a rettenthetetlen vasporos lovag most különféle helyőrségi szolgálatok szervezésében éli ki magát. Van helyőrség ellenőrző tiszt, tiszthelyettes, telefonos tiszt, intézet ügyeletes tiszt, tiszthelyettes, napos tiszt, tiszthelyettes — az ég tudja, mi minden nem vigyáz még a helyőrség épségére.

Parancssóra fogunk Németországba átmenni

November 27.

Windisch Lumpi jött meg néhány napra a frontról. Amiket mesélt, azok csak alátámasztják T. Lajos beszámolóját. A magyar honvédségben teljes a felbomlás, és egészen ki vagyunk szolgáltatva a németeknek, Pest ostromára még nem került sor, de 18 hadosztálynyi erő veszi körül. Kiskőszegnél⁶⁴ egy hadosztály van már. Közelednek Mohács felé.

Németül kell tanulni, már látom. Parancssóra fogunk Németországba átmenni.

November 28.

Délután tiszti gyűlés volt. Ezentúl hetenként kétszer a parancsnok iskolázni köteles a tisztikarral a HM⁶⁵ által kiadott füzeteket. Ezek felsorolják a régi rendszer hibáit, és kinevelik az új világnézetet a tisztkarban. Persze minden, ami a régi rend-

⁶⁴ Horvátországi falu Eszék-Baranya megyében, a darázsi járásban.

⁶⁵ Honvédelmi Minisztérium.

szerhez tartozott, az rossz, és csak az új segíthet rajtunk. Attól tartok, ha a füzetecskék mellé nem adnak néhányezer géppisztolyt, akkor ez csak írott malaszt marad.

A tisztai gyűlés előtt láttam Csuthy ezredest is. Állítólag ő hozta a hírt, hogy személy szerint meg lesz a beosztásunk, mert a hadapródiskolát kitelepítik Németországba, a mi intézetünk, mint ilyen megszűnik, és a személyzet hadibeosztásba megy

Egy műszaki század építi a velemi⁶⁶ villa körül a nemzetvédők számára a bombabiztos óvóhelyet — mondják. Beregffy a törzsével vándorúton van az országban, és lelkesíti a harcosokat, mint egykor Kossuth Lajos. Sajnos, a harcosok nem igen akarnak lelkesülni, mert az orosz egyre közelebb jön, s ellenintézkedéseink nem a leghatásosabbak.

November 29.

A magyar rádió hírei szerint az oroszok elérték Pécsset. Egy rész állítólag a Duna mellett felfelé kanyarodik, a másik rész útban van a Dráva mellett. Lehet, hogy az orosz nem is akarja még elfoglalni Pestet. Talán az a terve, hogy körbezárja, akkor magától az ölébe hullik. Iskolázzuk a győzelmes kitartást, harci szellemet szavalunk jobbra-balra, és az eredmény nulla. Itt az orosz a nyakunkon.

A közellátás foglalkoztat itt öt embert, de a heti fél kiló marhahúson kívül nemigen látunk mást a közellátásból. Panamázást azonban bőven.

Úgy hallottam, hogy az egész város lakosságát erődítési munkálatok elvégzésére rendelték ki. Tíz éven aluli gyerekekkel az anyák otthon maradhatnak. A közalkalmazottak ugyancsak nincsenek erre kötelezve. Solcz altábornagy volt az első — mondják — aki ásásra jelentkezett

⁶⁶ Velem község Vas megyében, a kőszegi járásban.

December 3.

Az étkezdeben mesélte egy ezredes, hogy Diósgyőrben a munkások kérték, hogy ne robbantsák fel a gyárat, mert több ezer embert tesznek kenyértelenné. Ginzery tüzérezredes⁶⁷, a gyár hadiüzem ellenőre, magáévá tette a kérést, és ő maga tolmácsolta a németeknek. Azon a címen, hogy szabotál, és az elenség kezére akarja játszani az üzemet, a németek felakasztották. Ha ez igaz, akkor bitang az, aki egy pillanatig is hisz a németeknek, és kiszolgáltat nekik bármit is. Napnál világosabb, hogy tervszerűen vonulnak vissza és közben mindent tönkretesznek.

Meséli egy hadnagy, aki Sopronból jött, hogy 14 pengőt is megadnak a disznóhús kilójáért. Éjjelenként teherautók viszik ki az élő állatokat, szemet, lisztet, élelmiszert, mindent, amit csak lehet, Németországba.

Csodafegyverek! Két tiszt, egy magyar és egy német vitatkozik Szombathelyen a sörözőben, hogy *van-e* csodafegyver? A magyar váltig tagadja: Nincs és nincs! Nincs? — kérdezi a német? Ide nézzen! Előrántja a pisztolyát, ráfogja a söröskorsóra, durr, és a korsó darabokra megy, a sör pedig ott marad megfagyva. Hát így beszélnek a csodafegyverről! Pedig egész nyáron hitgettek vele mindenkit. Ha a V—1⁶⁸, meg V—2-nek⁶⁹ olyan nagy hatása lenne, már mutatkozna az eredménye.

Ha a szovjet elfoglalja Pestet, biztos, hogy alakul egy új magyar kormány. Ez fel fogja hívni az ország lakosságát, hogy maradjon. Ha lesz bennük annyi tisztességes elem, hogy ment-

⁶⁷ Ginzery Sándor tüzérezredes. Szálasi hatalomátvétele után a németek megkezdték a diósgyőri Vasgyár (hadiüzem) felszerelésének elszállítását és a visszamaradt berendezések felrobbantását. Az esztelen rombolás ellen fellépő Ginzery Sándor ezredest, a gyár katonai parancsnokát november közepén a Gestapo (Geheimstaatspolizei, Állami Titkosrendőrség) letartóztatta és a családjával együtt Mauthausenba, koncentrációs táborba hurcolta.

⁶⁸ Vergeltungswaffe (megsemmisítő fegyver) a „bosszúállás fegyvere”. A második világháborúban sugárhajtóművel felszerelt, pilóta nélküli repülőeszköz, szárnyas bomba, a mai robotrepülőké elődje.

⁶⁹ A német hadsereg egyik „csodafegyvere”. Ballisztikus, nagy pusztításra képes rakéta, a terrorbombázás eszköze.

sék, ami még menthető. Azt persze nem tudja az ember, hogy az a rendszer, ami náluk van, az milyen? Sok jót nem várhatunk, az biztos! De, hogy a német sem jobb, az is igaz.

Hát ők is? Ez igen!

December 6.

Hetek óta kubikosok⁷⁰ vagyunk. Az öreg felkínált bennünket a haza oltárán, és ásóval a vállunkon elindultunk, reggel nyolckor árkot ásni a szántóföldekre. A város polgárai elégtelen néznek végig rajtunk. „Hát ők is? Ez igen!” Az öreg úgy viszi a lapátot, mintha marsallbot volna. Persze az ásásban nem mindenki vesz részt...

Politikai színezetű vitatkozásainkban igen gyakran látom, hogy az emberek egy része olyan, mint a szélkakas. M. Jóska például tipikus eset ebből a szempontból. Ő volt a legjobban beijedve, és folyton azon rágódott, hogy mi lesz velünk. Most egyszerűen átváltzott „harcos katonává,” aki kötelességteljesítésről, kitartásról szaval, de minden tényleges munka alól kivonja magát. Ilyen G. is, a nagy nyilas, Balogh, a „vad magyar”, akik másokat buzdítanak a munkára, míg ők ügyesen frapírozzák a semmittevést, hogy az lázas tevékenységnek tűnjön.

B. Lajosról nem beszélek. Ő nagy ember! Altábornagy a veje, aki után vezérőrnagyok érdeklődnek és sietnek, hogy egy-egy barátságos mosollyal és kézszerítással üdvözöljék, aki már ez év januárjában nem tudott aludni, mert arra gondolt, mi van a Kárpátokban.

Némelyikük hangzatos szólamokban nyilvánul meg: „*Adjának egy Faust patront*”⁷¹, és én itt maradok utóvédnek, ha jön az orosz! Sőt! Alig várom, hogy a frontra mehessek!” De amikor csapatszolgálatra kellett mennie, akkor első nap az áthelyezését

⁷⁰ Földmunkás.

⁷¹ Robbanófejvel ellátott, hordozható német páncéltörő fegyver.

változtatta meg, és a hat hétből négyet egészségügyi szabadságon töltött, sőt vitte az orvosi bizonyítványt, hogy csizmát nem tud húzni, de háromtól nyolcig „tigrisugrásokkal teniszezett” — ahogy Simay, mint pk. helyettes⁷² kifejezte. Látom, hogy az elmélet mennyire különbözik a gyakorlattól.

December 8.

A kubikus munka annyira a szívemhez nő, úgy látszik, hogy már meg se tudnék lenni nélküle. Ma reggel a kertünkben ástam egy gödröt a fotó holmim, vagy a könyveim számára. Több helyen fogom elrejtetni ezeket, valami csak megmarad a magam, vagy az utódaim számára. Odabenn az intézetben vannak még derűlátó lelkek, akik azt mondják, hogy nem fogunk elmenni Kőszegről. A hadi helyzet nem erre utal.

S. ezredes megjött hadibeosztásából. Kimehetett volna Németországba átképzésre, de inkább Kőszeget és a családját választotta. Nem tudom, elteszik e képét a *Hőseink* c. album számára, ha igen, akkor azt a jelenetet kellett volna megörökíteni, mikor közölték vele, hogy ki kell mennie a frontra. Előző este nagy beszédet tartott, hogy ki kell tartani, és mindenkinek harcolnia kell, de amikor a rendeletet meglátta, elsápadt, kirohant a WC-re, és remegve mondta: „*Na, én sem látom többé a családomat.*” Mindig előttem lesz az arca, remegő keze, a Semmit nem utálok jobban, mintha valaki nem úgy cselekszik, ahogyan beszél. A szájhősök, véresszájú harcosok, nyilvánosan lelkesítők, de minden munka alól kibújók társaságát, a Hinterland⁷³ vitézkedő katonáit.

Új világnézet fog megszületni a háború után. A Hungarista párt⁷⁴ fennen hirdeti, hogy vége lesz az urambátyám, gentry⁷⁵ rendszernek. Tartok attól, hogy ez szólam marad. Mások lesz-

⁷² Parancsnokhelyettes.

⁷³ Hátország, németül.

⁷⁴ Nemzetiszocialista eszmerendszer alapján szervezett magyar politikai párt.

⁷⁵ Az újkori Angliában a vállalkozó típusú nemes elnevezése. Itthon a deklasszációzott, birtokát, vagyonát elveszítő, de a nemesi életmódhoz ragaszkodó társadalmi csoport.

nek a protektorok, mások a protezsáltak, a rendszer csak nevet cserél. Ahhoz új magyaroknak kellene születni, hogy apa a fiát, báty az öccsét, nagybácsi az unokaöccsét ne támogassa. Beregffy vezérezredes kiadta szózatát, ebben az van, hogy vért, életet, ha kell a családot is fel kell áldozni a hazáért. Az ő famíliája hatalmas autón érkezett Kőszegre, a lisztes zsákok és zsíros bödönök már hetekkel előbb itt voltak.

Frontbeosztást kértem, az indulás napján véget ér intézeti pályafutásom

December 10.

Géressy tegnap az öreg megbízásából Sopronban járt, hogy ami kivonulásunk részleteit megbeszélje az ottaniakkal. Férőhely van elegendő. Stettint⁷⁶ állandóan bombázzák, belesik az orosz támadások irányába. Az utazás hosszú lesz és bombatámadásokkal kell számolni. Ennivaló a németeknek sincs sok, és egyre kevesebb lesz. Érzem, hogy semmi értelme nincs annak, hogy kivigyem a családot Németországba. Én sem akarok kimenni. Megírtam a kérvényemet, melyben frontbeosztást kértem bármely magyar alakulathoz. Várpalotára⁷⁷ osztottak be. A HM rendelet többünket érintett.

December 14 –én, az indulás napján, véget ér intézeti pályafutásom.

December 14.

Este volt már, mikor beértünk Kislődre⁷⁸. Cuppogó sárban — egész nap esett az eső — mentünk be az állomásparancsnokságra szállást kérni. Igen szívesen fogadtak. Vacsora, csendes beszélgetés, majd éjszaka egy szobában, amely olyan hideg volt, mint egy jégverem.

⁷⁶ Stettin Németországi város Pomeránia tartományban, ma a lengyelországi Szczecin.

⁷⁷ Várpalota Veszprém megyei város.

⁷⁸ Veszprém megyei község a Bakony-hegység lábánál.

Reggel a Balaton felől idehallatszott az ágyúzás. Veszprém felé mentünk tovább, egyszer csak feltűntek a levegőben a rakéták⁷⁹, és nemsokára a német vadászok. Mikor beértünk a városba, éppen bombákat dobtak az oroszok a pályaudvarra. Veszprémből Hajmáskérig⁸⁰ vitt tovább egy kocsis, lőszerért ment, de engem rendeltetési helyemre szállított. Kerestem az 1. sz. Kik. Fek.-et⁸¹ (kiegészítő és felderítő központ), de megdöbbenéssel értesültem, hogy már elment Várpalotáról. A 20. hadosztályparancsnokságnál kaptam további irányítást Hédervárra⁸². Ott van az alakulat! Veszprém felé vivő autót elég hamar találtam, de Veszprémben három óra hosszat kellett várnom, míg végre egy tüzér hadnagy elvitt Pápaig⁸³.

December 16.

Páparól egy zsúfolt teherautón keveredtem el Győrbe. Az irányítótiszt mutatott egy rendeletet, e szerint az 1. sz. Kik. Fek. Győrbe van irányítva, a Vadász-laktanyába. Itt nem tudott senki róla. Átküldtek a Frigyesbe. Itt az állomásparancsnokságon azt mondták, hogy mégis menjünk Hédervárra, a másik rendelet nem számít. Véletlenül fogtunk egy szekeret Gergely Miska főhadnaggal — a győri laktanyában találkoztunk — s ez elvitt 7 kilométerre Győrzámoly⁸⁴ faluba. A jegyző először szalmáén akart elhelyezni a községházán, de aztán az orvos rendelőjében kaptam ágyat, Miskával együtt, sőt, az orvos felesége meghívott bennünket. Mi adtuk a cukrot, meg a teát, ő a húsfélét, meg kenyeret.

Reggel szekéren indultunk tovább, már úgy, hogy a lisztesszakokra raktuk a poggyászt, mi pedig bandukoltunk utána. M. pusztán bementünk az intézőhöz, miután 13 kilométert már gyalogoltunk, ő adott egy igás kocsit, s azzal beügettünk Hé-

⁷⁹ Szovjet vadászrepülőgép.

⁸⁰ Veszprém megyei település a veszprémi járásban.

⁸¹ Kiegészítő és Felderítő Központ.

⁸² Község Győr-Moson-Sopron megyében, a mosonmagyaróvári járásban.

⁸³ Veszprém megyei város.

⁸⁴ Győr-Moson-Sopron megyei község a győri járásban.

dervárra. A faluban végre ráakadtunk a 3. sz. Kik. Fek.-re, a Kolompár-vendéglőben. Itt leadtuk a menetlevelünket, és igyekeztünk szállást keresni. Az egész falu tele volt menekültekkel. Végül a csendőr-főtörzsőrmester jelent meg, és felajánlotta egyik szobáját kettőnknek. Így hát keresztülmászkáltunk egymáson. Mosdás a konyhában. Mint a kolhozban több kiskorú gyermek előtt. Kályha nincs, de a hálószoa ajtaja nyitva van, hogy onnan jöjjön a meleg. Ez rendszerint nem akar jönni

December 17.

Reggel nyolc órára Gétay százados, a rangidőskiképző tiszt összetereltette a népet, és egy kis felrázó megbeszélést tartott. Igaza volt minden tekintetben, mikor a fegyelmetlenségről, öltözködésről, tiszteletadásról beszélt. A hegyi beszéd után hazamentünk Miskával. Ő meglátogatta a szüleit, akik tőlünk nem olyan messze, egy puszta laktak. Ebédem egy kis szalonnából és egy korty snapszból állt.

Délután kicsit tájékozódtam. Felszerelés nincs, anyag nincs, mert minden Várpalotán maradt. Egy kis részt sikerült megmenteni és áthozni Veszprémvarsányba⁸⁵. Jármű az anyag szállításához nincsen. Ha szereznek gépkocsit, a benzin többbe van, mint amennyit ér az anyag.

Elmentem a hivatásos őrmesterrel megnézni a raktárt. Amit láttam, az — hogy úgy mondjam — mélyen megrázott. A raktár, az ide átmentett anyaggal, a falu szélén, egy kis ház szobájában van. A bal szegletben vagy hetven, nyolcvan evőcsésze hever. Mellette két halom, selejtezésre érett köpeny. Nadrág nincs egy darab sem, zubbony akad vagy harminc. Szennyes fehérenmű szép számmal szerepel, dicsérve azt a szolgálatvezetőt, aki ezt így elfogadta. Bakancs öt pár van, ebből három csak jobb lábra való. Puskát, nyolcvanat számoltunk, többféle nemzetiségű és minőségű. A töltények az átköltözéskor megáztak, megrozsdásodtak. Három flanel ing és alsónadrág képviseli a nagyobb

⁸⁵ Győr-Moson-Sopron megyei község a pannonthalmi járásban.

értékeket, ezen kívül egy sereg — zsidó vagyonból szerzett — női pulóver. Ezzel nem tudom, hogyan lehet majd felszerelni alakulatokat. Az őrmester engem mindenesetre felszerelt 16 db legénységi gombbal. Díszköpenyem arany gombjai igen királtak ugyanis ebből a milióból.

Délután Miska megjött a szüleitől. Hozott szűzdohányt, tésztát, cigarettát. Meséli, hogy mindez az édesapjától és a bátyjától való, aki hadtest vezető orvos, s igen gazdagon nősült.

Nehéz páncéltörő századnak vagyok a parancsnoka Győrzámolyban.

December 20.

Megjött Koller ezredes, a parancsnokunk. Megkaptam beosztásomat: a 18. nehéz páncéltörő századnak vagyok a parancsnoka Győrzámolyban. Azonnal tovább indulunk, és úgy 3 óra tájban beérkeztünk a községbe. Hívattam a jelenlegi századparancsnokot, Magyar hadnagyot, és közöltem vele, hogy átveszem a századparancsnokságot. Úgy nézem, Magyar hadnagy nagyon ügyes, erélyes, jól tájékozott fiú.

Öt órára a szállásomra rendeltem a századtiszteket. Cigaretta meg snapsz⁸⁶ mellett beszélgetve hagytam, hogy kiöntsék a szívüket. Helyes, rokonszenves emberek, akik abban a hitben élnek, hogy számukra már semmi újság nem lehet a világon, katonai kérdésekben mindenesetre. Remélem, sikerül majd jó szellemet teremteni ennél az egységnél.

December 21.

A század egy része még mindig civilben van. Megnéztem dél előtt egy foglalkozást, amely a szabványos módon folyt: egy — két foglalkoztatott ember és húsz-harminc didergő. Nem vettem észre, hogy különösebb lelkesedéssel kezelték volna az ügyet. Igaz, a hideg tél is teszi — az éjszaka keményre fagyott minden —, hogy az emberek lelkesedése nincs a legmagasabb hőfokon.

⁸⁶ Pálinka.

Délután megbeszéltük a századtisztekkel az észrevételeimet, kívánságaimat. Ha Rácz hadnagy megjön, akkor már teljes ütemben folyhat a kiképzés. Magam is képzem magam állandóan, hiszen katonai tudományokban nem sokat haladhattam intézeti szolgálatom alatt.

Estefelé ágyúztak. Köröskörül Sztálin-gyertyák⁸⁷ az égen, villanások, ágyúdörgés, gépbúgás.

December 23.

Holnap lesz karácsonyeste. Az első, amit nem otthon töltök. Meghívtam a századtiszteket a lakásomra. Magyar hadnagnak is megjött a felesége. December 6-án esküdtek, három napig voltak együtt, azóta külön élnek a férj szolgálata miatt. Ma is erősen lehetett hallani az ágyúzást.

Derék honvédjeink folytatják az orvvadászatot. Ma megint itt járt egy küldöttség a tüzérektől, és jelentették, hogy valami őzet lőttek a magyarok. Ezt be fogom szüntetni. Beszedetem az összes lószert, és itt, nálam fogom tároltatni. Megértem ugyan őket is, hiszen volt idő, hogy nem volt mit enniük, de ez mégsem megoldása az élelmezésnek.

Milyen szerepet szántak nekünk ebben a tragikomédiában?

December 27.

Karácsony másnapjának reggelén a német őrnagy tanácskozássra hívott össze bennünket. Meg kell csinálni a község körkörös védelmét, és naponta 12 embert ki kell rendelnem ásásra. Megnéztük a terepet, és a honvédek a kijelölt helyen elkezdték a munkát.

Ostromállapot van Pesten. Szegény anyámék! Képzelem, mi-
ket kell kiállniuk.

⁸⁷ A szovjet hadsereg által használt világító bombák.

Holnap reggel tovább kell vonulnunk Ásványrára⁸⁸. Ott lesznek az összes páncéltörő századok, együtt lesz a kiképzés és onnan leszünk bevetve, ha igaz. Hacsak addig ki nem keveredünk Ausztriába. Ha az orosz így megy tovább, akkor hamarosan Bécs alatt leszünk kiképző táborban.

Egy ember ma megszökött a századból. A civil ruhások közül.

December 28.

Itt vagyunk Ásványrárón. Nagy község, városias jelleg nélkül. És ami mindjárt szembeszökik: korántsem olyan barátságos nép, mint volt Győrzámolyban. Megint elszökött egy ember a századomtól. Elterjedt a legénység körében, hogy Németországba visznek ki bennünket, és most nem akar senki a háttáron túl menni. Meg tudom érteni őket, bár amióta csapatnál vagyok és németekkel is érintkezem, bizonyos revízió alá vettem egyes nézeteimet. Az a szervezettség, ami a németeken megvan, a fegyelem, ami sokkal erősebb, mint nálunk, imponál nekem.

A rádió szerint Komárom térségében folyik a harc. Pest lassan körül van zárva. „A magyar csapatok egymás után mennek át az oroszhoz” — mondják. Valami van a levegőben, ami megöl minden kedvet. Ha a német így fegyverez fel bennünket, és így segít, akkor régen rossz már nekünk. Ha Nyugaton olyan nagy sikerrel folyik az offenzíva, akkor miért éppen itt, Magyarországon hátrál német is, magyar is az ellenség elől?

Ami minket illet, mi igazán csak vágóhídra megyünk, ha így vetnek be bennünket, ahogy fel vagyunk készülve. Napról-napra jobban keserít, hogy milyen helyzetben van a századom. Így nem lehet csodálni a megszökéseket, átállásokat. Vajon Bergeffy és a magas vezérkar tisztában van a helyzettel? Milyen szerepet szántak nekünk ebben a tragikomédiában?

⁸⁸ Község Győr-Moson-Sopron megyében, a mosonmagyaróvári járásban.

December 30.

Páncélos támadások elleni védelemre kell berendezkednünk. Egy löveg és nyolc páncélgránát. Ez az összes erőnk a várható támadás ellen.

Alosztály parancsnoki értekezlet volt délután. Jó Bajnóczy bátyánk kihirdette az evangéliumot. Az az érzésem, hogy fogalma sincs a dolgokról az öregúrnak. Parancsba adta ki, hogy holnaptól kezdve a hadseregben bevezetik a nemzeti szocialista párt köszöntését. Jobb kar előrenyújtása, hüvelykujj a szemmel egy magasságban. A reggeli foglalkozás megkezdésekor a parancsnok azt mondja: „Kitartás!” — mire a csapat kórusban zengeti: „Éljen Szálasi!”

A 11-esek parancsnoka, Gy. tartalékos főhadnagy, már délelőtt jelezte, hogy ez lesz az új köszöntés, és hozzá is tette: Ez annyit jelent, hogy eddig vagyunk a sz...ban. A bakák röhögnek.

Tegnap parancsban volt a gyalogsági ásó és a kézigránát kötelező viselése. De mivel nincs se ásó, se kézigránát kiadva, mert nincs honnan kiadni — fából és papírból készített imitációt kell az övükbe dugni, illetőleg a derékszíjra akasztani. Hát hogyan röhögnének az emberek! Röhögnek, szitkozódnak, azután megszöknek. A lábuk kilóg a bakancsból, a kezük vörös lilára fagy a hidegtől, váltás fehérenemű nincs. Fa kézigránát a derékszíjban, és német köszöntés és visszavonulás az egész vonalon. Ez az ősztendő mérlege Szilveszter estéjén.

Az újév küszöbén őrt áll a „Honvéd”. Beszkárt⁸⁹ kalauzuniformis, madzagon lógó világháborús puska a vállán, a derekán lévő gurniba egy fatök dugva, oldalán egy laposra gyalult fabunkó, didereg rossz cipőjében és azt mondja: „*Kitartás!*” A másik, hasonló fegyverzettel, civil nadrágban, katona zubbonyban, megemeli fején a fekete kalapot és azt mondja: „*Éljen Szálasi!*” Vigyorognak. Esetleg sercintenek egyet, jobbra, hegyes szögben. Lehet így bevetésre készülni? Van lelkiismerete azoknak, akik vágóhídra akarják vinni, dehogyan vinni, küldeni ezt a népet?

⁸⁹ 1922 és 1949 között Budapest Székesfőváros Közlekedési Részvénytársasága.

Lehetetlen így meg nem érteni, hogy miért omlik össze minden frontunk. A pótszázadtörzs irodájában legalább húszan dolgoznak. Dolgoznak? Növelik a zavart és a tudatlanságot.

**Véget fogok vetni ezeknek
az ázsiai állapotoknak!**

Január 6.

Otthon voltam néhány napra, együtt a családommal, és ha bizonytalanság vár is ránk az elkövetkezendőkben, mégis jó volt emlékezni kicsit mindarra, ami elmúlt.

Egy szóló motorkerékpár sárhányójára szerelt pokrócon ülve tettem meg az utat. Hideg szél kezdett el fújni, mikor újév napján, 12 óra után elindultunk. A Csorna—Fertőszentmiklós—Kőszeg útvonal helyett Pápa felé vettük utunkat. Pápán a rendőrtől kérdeztük meg az utat Szombathely felé. Ez volt a baj! Elindultunk a megmutatott úton, s jó sokat motoroztunk már, amikor gyanússá kezdett válni a terep. A Bakonyban jártunk. Farkasgyepű⁹⁰ után buktunk egyet, de azért csak folytattuk az utat. Nem emlékszem olyan kínosan rossz érzésre egész életemben, mint ez a néhány óra volt. A merev, kemény ülés, az időnkénti fel-felugratás, a metsző szél, a csikorgó hideg, a beálló sötétség, s a négy óra körül megindult havazás, sehogy nem akart elfogyni ez az út! Körmend után már egészen sötétben mentünk.

Végre este fél tíz felé beértünk Szombathelyre. Felfohászkodtam, hogy most már végre hazavergődünk, de örömöm korai volt, mert olyan szél és hóvihár kerekedett, hogy egy lépést sem tudtunk tovább menni. Kámonj⁹¹ házba mentünk be melegedni egy kicsit, én gyalog akartam tovább menni, a háziak azonban lebeszéltek. Fájt a fejem, minden tagom meggémberedve, ide-oda forgolódva számolgattam az óra ütéseit. Hat órakor elindultunk Szombathelyről Kőszeg felé, és 7 órakor

⁹⁰ Veszprém megyei község a Bakonyban.

⁹¹ Egykor önálló falu, ma Szombathely része.

otthon voltunk. Még aludt a ház népe, amikor megálltunk a kapu előtt. Végre bekerültünk.

Délfelé bementem a reálba. P. Gusztival és M. ezredessel beszéltem. A vén panamista mosolygott és szorongatta a kezemet, aztán elköszönt, hogy megy ebédelni, mert mindjárt jön a légi-riadó.

Harmadikán délelőtt a benzinigénylést intéztem. Ide-oda küldözgettek, adminisztráltak, fontoskodtak, végül is adtak 500 litert 5000 helyett!

Este T. Lajoséknál voltunk egy rövid tarokk partira. Lajost zászlóalj parancsnokként vetették be Fehérvárnál. Egy német egységet váltottak. Rövidesen orosz támadás indult, és a zászlóalj egyetlen puska lövés nélkül az ellenség kezére került. Ő maga egy aknazsilánktól megsérülve menekült törzsének maradt részével. Kétheti egészségügyi szabadságot kapott. Azután megy Komáromba, továbbirányítás végett. Szép kilátások egy esetleges bevetés idejére! Otthagyja a zászlóalj mindenét, és megadja magát.

Január 7.

Egészen különös viszony az, amely Bóka honvéd és köztem kialakult. Ő a tiszti küldöncöm, de egyúttal csicskásom⁹², főszakácsom, bankárom (amennyiben odaadtam neki 150 pengőt, hogy abból gazdálkodjon), aki a század belső ügyeiről is tájékoztat. El szoktam vele beszélgetni. Értelmes, igen rendes, megbízható ember. Bonbonüzlete van civilként. Autója volt, látszik rajta a jobb családból való származás. Kispestről való, apja polgári iskolaigazgató. Ő maga nem akart tanulni, csak szabad pályára lépni, és így iparosnak ment. Ma többek között jelentette, hogy a Kik. Fek. Parancsnokság felvételezte a bőroket talpalásra. Schaffer szakaszvezető, Deme zászlós és Kocsis jöttek érte Hédervárról és találkoztak az oldalkocsis motorkerékpárral. Ebben voltak a bőroek. Egyszer csak megjelenik G. százados a bő-

⁹² Itt tisztiszolga.

rök mellett, előveszi a zsebkését, és egy nagydarab bőrt levág, beteszi a kabátja alá, jól odagyúri, hogy simuljon, és elmegy. Három legénységi állomány előtt! Tegnapelőtt, amikor jelentkezni mentem hozzájuk, éppen egy vadonatúj német bakancsot próbált. Még fel is tűnt, hogy milyen szép lábbeli.

Ma elrendelték, hogy a talpalás csak központilag történhet. Tehát a bakancsokat beviszik a parancsnoksághoz, és ott talpalják meg az odarendelt suszterek. Indoklás: ha egyformán osztják szét a bőrt a századok között, akkor esetleg az a század, ahol több a rossz bakancs, mint a rájuk eső hányad, rosszul jár. Így persze jól járhatnak a századok, ha maga a parancsnok sinkófal el a talpbőrből!

A század még Berhidán⁹³ szerzett egy lovat meg egy csikót. A ló itt van most is, de a végét járja már a szegény pára. A csikót még Zámolyba való érkezésem előtt elcserélték egy disznóra, „*hogy a század étkezését feljavítsák.*” Lett is belőle vagy 37 pár kolbász, ezt azonban a század csak látta, enni nem kapott belőle.

Véget fogok vetni ezeknek az ázsiai állapotoknak! Talpalok ide-oda, hogy a század részére szerezzek, amit tudok, ugyanakkor a tiszték a maguk javát nézve először, panamáznak. És akkor legyen a bakában harci szellem, kedv és kitartás!

A házigazdánk azt mondja, Bóka beszélt az öreg vasutassal, hogy Győrből félóránként megy egy-egy német katonavonat Budapest felé.

Január 8.

Ma reggel összehívtak bennünket a Kik. Fek. parancsnokságra. Géty százados vette át a parancsnokságot, és néhány szóval ismertette az új kiképzési rendszert. Aztán jött Koller ezredes. Jelentkezésre szólította fel a tisztkart. A HM. elrendelte a partizán⁹⁴ mozgalom felállítását. Az erre önként jelentkezők

⁹³ Település Veszprém megyében, a várpalotai járásban, 1920 és 1950 között nagyközség.

⁹⁴ Irregularis, félkatonai alakulat tagja az országot megszálló ellenséges erők ellen.

a Bakonyban kapnak kiképzést, és aztán lesznek bevetve. Fel-tette a kérdést, ki jelentkezik önként? Dermedt csend. Teljes részvétlenség.

Kissé kesernyésen jegyezte meg Koller ezredes: „Úgy látom, nem nagy a lelkesedés.”

Gétay odafordul: *„Ezredes úr, alázatosan jelentem, a magyar embernek nem természete ez, nem neki való. Katona akar lenni és harcol, de nem így.”*

„Én jelentkezem — mondta Koller ezredes — ahelyett, hogy kihajtsanak Németországba, inkább elmegyek partizánnak.”

Erre se reagált senki. Álltunk, mint a sóbálványok.

„Tessék a legénység figyelmét erre felhívni, és a névjegyzé-keket délig felterjeszteni! Végeztem.”

Nem, ez nem nekünk való! Lehet, hogy helytelen felfogás ez a ré-
szemről, de alvó emberek torkát elvágni, gyanútlan vasutasokat
levegőbe röpíteni, csapatokra orvul lövöldözni, nem nekem va-
ló. És nem nekünk! A legénységnek mindenesetre tolmácsoltam
a felhívást. 35 fő jelentkezett, és még néhány jött volna utána,
de akkor már leadtam a névjegyzéket. A század legértékesebb
része benne van. A teljes létszámom most 84 fő, ha a „partizánok”
elmennek, nem marad két szakaszra való sem.

Kérdeztem az embereket egymás után, hogy miért jelent-
keztek: *„harcolni akarunk, unjuk a tétlenséget, nem bírjuk eze-
ket a viszonyokat”* — mondták a válaszolók. A harcos szellem-
ben nincs hiba, csak ez a szörnyű szegénység! Fegyvertelenség,
anyaghiány. Don Quijote-i nekirugaszkodások. És a lelkek szét-
hasadása.

Szép, szép, de T—34-esekkel⁹⁵ szemben?

Január 9.

Tegnap délután előadást tartott a HM nemzetvédelmi tiszt.
Fiatal főhadnagy, azt hiszem továbbszolgáló. Beszédmodora

⁹⁵ Szovjet közepes, nagy lőtávolságú harckocsi.

után ítélve tanárembernek nézem. Időnként egyet-egyét rán-gatózik az arca. Értelmes propaganda előadás volt. Október 15-ének előzményei, a jelenlegi helyzet és a kibontakozás le-hetőségei. Ez volt a vázlata félórás monológjának. Sajnos, csupa olyasmit mondott, ami köztudomású. És logikátlan a végső konklúziója. Mert elmondja, hogy nem készültünk a háborúra, hogy odadoztuk 1942-ben a hadsereget a németeknek, és to-vább nem törődtünk vele, de közben a németek háta mögött az angolok felé orientálódtunk, hogy csak a német segíthet rajtunk, de az nemigen segít, csak annyira, amennyire önző érdekei diktálják — mindennek ellenére a harcot a végsőig folytatni kell. Bár emberfeletti feladatra vállalkoztunk, ezt végig kell csinálni! Szép, szép, de T—34-esekkel szemben, Sztálin-or-gonákkal és aknavetőik tömegével szemben kiképzetlen legény-séget, csupán puskával felszerelt csatárokat szembeállítani — mérsárszék. Két oldalról jövő ilyen támadást még a sokat han-goztatott germán őserő sem fog elbírní. Akárki akármit mond.

Január 11.

Új parancsnokot kapott a Kik. Fek. csoport, P. ezredest. Mű-ködését azzal kezdte, hogy kiköttetett két honvédet, mert elkésve érkeztek a századhoz.

A 10. század két szakasza ma megy a frontra. Lövegeket nem kaptak. Majd ott. Állítólag.

A ma kapott helyzetjelentés szerint a Keleti pályaudvar két oldalán folyik a harc. A debreceni ellenkormány közölte prog-ramját. Jóvátétel pénzben és emberben, hadsereg felállítása, stb.

Január 12.

A vkf. [vezérkari főnök] parancsa szomorú eseményekre utal. Azokat a magyarokat, akik a német-magyar csapatok ellen harcolnak, fel kell koncolni! De aki fegyveresen vagy fegyver-telenül átjön, azt bántatlanul kell hagyni! Polgárháború? Mi lesz ennek a vége? Lesz-e ébredés, kijózanodás ebből a kábu-latból?

Itt pedig: letört, bánatos magyarok

Január 13.

Komárom felől megint idehallatszik az ágyúzás. A gyakorlótéren voltam, amikor Hartya hadnagy legénye bekanyarodott Hédervár felől és jelentést tett a gazdájának a konzervgyárban végzet beszerző újtjáról. Közben jelenti azt is, hogy az aknavető szakszokat — múlt héten indultak a frontra — már ki is nyírták az oroszok. Egy részük fogságba esett, más részüket lebombázták.

Eszembe jut, hogy milyen felszereléssel mentek ki. Vitték a „kályhacsöveket,” de lőszert, semmit. Géppisztoly nem volt náluk, a legénység egy része civil ruhában volt, csak éppen köpenyt húztak rájuk, és a kiképzésük olyan volt, amilyen itt minálunk folyik. Két hadnagy ment ki velük, most már a föld alól szagolják az ibolyát. Elszoruló szívvel kérdezem: Hát érdemes volt őket kiküldeni? Lelkiismeretlenség ezeket a szerencsétleneket vágóhídra küldeni. Ez a sors vár az én századomra is? Kaptam a partizánok helyett öreg népfölkelőket, kiképzetlen embereket, akinek a szemében ott ég a rémület, és ezekkel fogunk majd harcba menni.

Ha eszembe jutnak korábbi elképzeléseim a frontszolgálatról, mosolygok akkori magamon. Jól felszerelt, fiatal harcosok, lendülettel, kedvvel, erős elszántsággal. Itt pedig: letört, bánatos magyarok, akik alig várják, hogy vége legyen az egész cirkusznak.

Január 15.

Délelőtt kinn a gyakorlótéren éppen az őrszolgálatról tartottam a századnak oktatást, amikor gépbúgás hallatszott felülről. Egyszer csak hatalmas robbanás, füst a töltés irányában. Deme zászlós elordítja magát: Géppuskáznak! — és már szaladnak is. „Oszolj, rejtőzés!” — kiáltom én is. Meg tudom érteni a tömegpánikot.

Ha tisztább lesz az idő, számolhatunk a harcokocsikkal, meg a repülőkkel Komárom felől. Semmi hangulatom ahhoz, hogy elülről nyomjanak agyon valami bombával

A magas tisztikar, mint a földesurak

Január 21.

Tegnap este hoztak egy szolgálati jegyet: „*Hatvan honvédet rendeljen ki 7 óra 45-re a falu déli oldalán lévő Kálváriához!*”

Vasárnapi foglalkozás a század részére: nyulakat és őzeket hajtani! Ez is erősen növeli a harci szellemet! Rác hadnagy mondja, hogy az emberek erősen szitkozódnak. Meg is értem. A magas tisztikar, mint a földesurak, passziózik, és a szórakozáshoz a jobbágyok dicstelen szerepét a páncéltörős századok töltik be. Este háromnegyed hat van, s az emberek még nem jöttek vissza. Nem csodálkoznék, ha a fele megszökne. Azt, amit az ember fáradságos munkával próbál felépíteni, az ilyen intézkedések lerontják.

Január 25.

Berhidáról volt itt tegnap egy ember. A szomszédos községek orosz megszállás alatt voltak. Meséli, hogy mit csináltak ott a moszkoviták. Hetvenéves asszonyoknak sem hagytak békét!

Február 17.

Ma utazott haza Milla. Reggelkikísértem az útelágazáshoz, és negyedóra várakozás után jött egy autó, az elvitte. Német katonák ültek benne, egy üres hely volt éppen. Csak épségben hazaérjen!

Fölöttünk tömegesen keringenek az angol gépek, idehallatszik a tompa pufogás. Azt mondják, Pozsonyt verik. Szép, nap-sugaras idő van, érthető, hogy megkezdték a tömeges berepülést.

Német katonák vannak itt a faluban. Berlinből jöttek. Igen csüggetegek ezek a németek. Németország nem kapitulál – hangoztatja a német sajtó. Nálunk állandóan lelkesítő szövegek hangzanak el. És öt ágyúval nyolc század kiképzése folyik.

Másnap este írtam egy felterjesztést a csoportparancsnokságnak.

Február 18.

[Február] 17-én éjjel háromkor a parancsnokság küldönce vert fel álmomból. Parancsot hozott. Áthelyezések: Boka, Hatzner, Noé, Papp, Demeter, stb. Felbosszantott a dolog. Már harmadszor történik meg, hogy előlről kell kezdenem a század átrendezését.

„Kérem a jövőben sorra kerülő századok közti tisztí és legény-ségi áthelyezéseknél a század pk. javaslatát is figyelembe venni, illetőleg javaslattételre felszólítani. Javaslatomat az alábbiakkal okolom meg: A legutolsó csoportos áthelyezés taláalom szerű kiválasztás alapján történt. Így a század szervezetszerű kötelékét megbontotta, alosztály parancsnokságom óta harmadszor. 1944. december 23-án 77 fővel vettem át az alosztályt. A századhoz helyezettek száma az óta elérte a 243 főt. Jelenlegi állományom 72 fő. Hat hét alatt tehát 71 jött és ment el a századtól, vagyis az állomány fele állandóan cserélődik. Az alosztályon kívülálló okok miatt, felállítási idő szerint egységes kiképzésről és egészséges század szellemről bármilyen igyekezet mellett sem lehet szó. Nincs a szakasz és századparancsnoknak ideje, hogy megismerje az alárendeltek. Igazi, kívánatos bajtársi szellemet elérni, eredményes munkát nem tudunk így végezni. Nincs idő és mód arra, hogy az emberek összeszokjanak, akár a kiképzés közben, akár szolgálaton kívül, mert ha egy egység kezd már kicsit összerázódni, hamarosan megbomlik, egy áthelyezés miatt. Amellett mindig a jobb emberek mennek el, és szinte kizárólag gyengébb anyagot kapunk.

A kiképzéshez szükséges anyag, felszerelés hiányzik, a század zöme nem ismeri a fegyverét, amivel harcolnia kell, főleg azért, mert a jobb embereket, az ügyesebbeket állandóan le kell adni. Fiatalember, vagy a század legrégebb embereiből már alig van a századnál. Csupa öreg, rossz mozgású, aki másutt nem kell, kerül legtöbbször ide, azzal a megokolással, hogy úgylis később

lesz a század felállítva. De ezt az emberanyagot — ha részletekben kapjuk meg — és közben állandóan változik az állományunk, minden igyekezet mellett sem tudjuk kellőképpen jó alosztálya gyúrni.

Ha az áthelyezéseket vagy visszatartásokat módja lesz az alosztály parancsnoknak javasolni és indokolni, akkor nem fordul elő, hogy két testvér, akik egy rajban szolgálnak katonai idejük óta, elkerüljenek egymástól, hacsak valami különleges ok ezt nem kívánja. Olyan tisztí legény, aki önként jelentkezett a frontra, hogy „zászlós urával” együtt lehessen, és mellette sebesült meg, miért ne maradhatna meg „gazdája” mellett?

Minden nagyobb áthelyezés esetén előről kell a századdal kezdeni, és maga a legénység érzi meg, ha régi bajtársaitól meg kell válni.

Jelentem továbbá, hogy egyesek kérték a századnál való meghagyásukat, illetőleg visszahelyezésüket. Ezekkel közöltem, hogy nem áll módomban az áthelyezéseken változtatni, mert magasabb parancsnokságunk rendelte el.”

Másnap délelőtt kapok egy szolgálati jegyet: „*Utasítom, hogy ma csoportparancsnoki kihallgatáson jelenjen meg!*” Délben elmentem a kihallgatásra. Már jelezték előre, hogy az ezredes úr prüszkölt, mikor a felterjesztést olvasta. Azzal kezdte, hogy a Szolgálati Szabályzat szerint az előljárókat kritizálni tilos. Erre jelentettem, hogy a Szolgálati Szabályzat szerint az előljárónak kötelessége gondoskodni alárendeltjeiről. Az áthelyezéseket követő reggel megkérdeztem az állományvezetőt, hogy hogyan történtek az áthelyezések, és azt a felvilágosítást kaptam, hogy őt berendelték, megmondták neki, hogy fel kell tölteni a menetszázadokat, és erre ő, ahogy jött, kiszedte az alosztályi névjegyzékből a neveket.

Ettől kezdve csendes beszélgetéssé szelídült a kihallgatás. Előadtam, hogy a saját tisztí legényemet, Bóka honvédet is áthelyezték, és csak azért nem kérem azonnal a visszahelyezését, mert Glatzner szakaszvezetővel, a legjobb barátjával került el, és ha együtt nem jöhetnek vissza a századhoz, akkor nem is

kérem. Megígérte az ezredes, hogy mindkettőt visszahelyezi. Aztán szóba került a többi név is, majd a század feltöltése, és ezzel az ügyet lezártuk. Másnap parancsban voltak a visszahe-lyezések, és az áthelyezettek délután visszajöttek.

Február 20.

Egész nap idehallik az ágyúzás. Állítólag a németek hét orosz hadosztályt bekerítettek, és most folyik a felmorzsolásuk. Ren-delet jött a Zsuzsanna-vonal⁹⁶ megalakításában részt vevő alakulatoknak. Egy helyütt azt mondja: A hiányzó felszerelési cikketek korlátolt mennyiségben lehet igényelni a kerület parancsnokságtól, de minden pk. saját hatáskörében önállóan gondoskodik erről. Dunaszentpál⁹⁷ község tifusz miatt le van zárva.

Este 7 órára a századparancsnokok P. ezredeshez hivatalosak vacsorára.

Március 4.

Hetek óta nem volt időm, hogy elővegyem ezt a naplót. Meg-volt a páncéltörő éles lövészet. A tüzér szakértő miután a löve-geket megvizsgálta, hogy nem vállalja a felelősséget. Ötöt lőt-tem a löveggel. Első ízben ezzel a lőfegyverrel.

A század Mittelholcz honvédon mulat sokat. Ő a század susz-tere, aki újabban szerelmes valamilyen leányzóba, és emiatt néha el-elkésik. Noé tizedes el szokta játszani neki a szerelmes csődört. Boldogan nyerít, ki-kirúg, Mittelholcz dühöng, morog, a bakák meg röhögnek.

A század állítólag két hét múlva lesz feltöltve és bevetve. Az állomány eléri a 90 főt. De fegyver? Löveg? Az egyelőre nincs.

Kirendeltek, mint vizsgáló bizottság elnökét egy bántalmazási ügyben. Egy hadapródörmester meg egy hivatásos örmester ellen irányult a panasz. Verték a legénységet, szidták, sárban

⁹⁶ A szovjet támadás ellen a Rába mentén kiépített, tábori erődítési elemekkel kombinált védelmi vonal.

⁹⁷ Község Győr-Moson-Sopron megyében, a győri járásban.

kúszatták stb. Ez volt a vád. Rengeteg tanúkihallgatás, véleményezés után felterjesztettem a kivizsgálás eredményét. Áthelyezték az összes érintettet, de tegnap megint új adatok jutottak a parancsnokság tudomására, és elrendelték a további kivizsgálást.

Március 10.

Befejeztem a bántalmazási ügy kivizsgálását. Huszonkét oldalas jegyzőkönyv lett, kétoldalnyi kísérő jelentéssel. Pallos ezredes vezette a kihallgatást. Az őrmester tagadott. Az ezredes végül dühbe jött, és azzal, hogy hadbírói eljárás lesz a dologból, befejezte a tárgyalást. Kifelé jövet hallottam, hogy én veszem át a csoportparancsnokságot.

Győr keleti védősávjának parancsnokságát veszem át

Március 24.

Átvettem a csoportparancsnokságot. Nekem jutott az a feladat, hogy az összes tisztet minősítsem, és útra bocsássam a menetszázadokat. Előzőleg minden fegyverzetet, felszerelést le kellett adni, és derékszíjjal — minden egyéb nélkül — indítottam a frontra a századokat. Az utolsó menetszázadot indítottam el, amikor jött a parancs, hogy menjek át Hédervárra. Itt az ezredes tájékoztatott, hogy miről van szó. Kérdezte, tudok e németül, és hogy lovagolok e? De ezt olyan formában kérdezte, hogy benne volt a válasz is, hogy persze, hogy tudok.

Estére kijelölték a törzset is. Egy segédtiszt, egy írnok, egy számvevő, két tiszt, két küldönc, két kerékpáros hírvivő, két gyalogos hírvivő, két lovász és két hátszló, a „Bilincs,” meg a „Durcás.” Ezzel kell 22-én indulnom, s Győrben General Degener-nél⁹⁸ jelentkeznem.

⁹⁸ Joachim Degener (1893—1953) német tábornok.

Március 26.

A General Degenernél való első megjelenésünk nem a legbizalomgerjesztőbb volt. Kilenc órára kellett volna beérkeznünk, de egy légiriadó miatt meg kellett állnunk Győr szélén, és egy órát késtünk.

A Káptalan utca 5. alatt volt a *Kampfkommando*⁹⁹. A tábornok segédtszjtje, egy őrnagy, kifogásolta késői érkezésünket. Segédtsztem magyarázta, hogy a légiriadó miatt nem lehetett a városba bejönni. Az őrnagy erre megjegyezte, hogy a légiriadó nem számít, az élet megy tovább rendesen, mintha mi sem történt volna. Egyébként a tábornok nincs benn, jöjjünk vissza fél egykor.

A megadott időben, némi várakozás után General Degener elővett egy térképet, és megadta a tájékoztatást. Győr keleti védősávjának a parancsnokságát veszem át. Védőkörletem határai: Győr, a bécsi műúton Vénekí¹⁰⁰ csárda, és Győrszentiván¹⁰¹ vasút alatt magassági pont. Harcálláspontom Győrszentivánban lenne a legjobb. Az autóját rendelkezésre bocsátja, nyolc óráig járjam le a védőkörletet és tájékozódjam!

Bréhm zászlóossal¹⁰² aztán beültem az autóba, és elindultam Győrszentiván felé. Étlen-szomjan furikáztunk estig, végre egy parasztháznál megkínáltak kenyérrel és szalonnával, amiért adtunk 10 pengőt, ez volt minden étkezésünk.

Tájékozódtam. Az egész erő nem több mint 250 ember, és erre jut egy kb. nyolc kilométeres védősáv. Én még a *Kampfkommando*-n mondtam a tábornoknak, hogy egy legalább egy zászlóaljnyi erő kellene ide, de a válasz az volt, hogy majd a visszaözönlő katonaságot kell az állásokba bevetni, és akkor nagyobb lesz a létszám. Megkockáztattam azt a nézetemet, hogy ezek valószínűleg fegyver nélkül fognak visszajönni. „*A német katonák ezeket le fogják löni!*” — mondta a tábornok. Ebben maradtunk.

⁹⁹ hadparancsnokság, németül.

¹⁰⁰ Község Győr-Moson-Sopron megyében, a győri járásban.

¹⁰¹ Egykor önálló község, 1970 óta Győrhez tartozik.

¹⁰² Bréhm Vilmos zászlós, a szerző beosztott segédtszjtje.

A tiszteket, a két századparancsnokot és az ütegparancsnokot tájékoztattam a helyzetről, a feladatokról, végigjártam az állásokat, megbeszéltem a tüztervet. Mind meg vannak győződve, hogy ha ideér az ellenség, a mi sorsunk megpecsételődő, mert ezzel az erővel feltartóztatni a támadást szinte lehetetlen. De ki kell tartani! — ez a parancs. Amíg lehet, kitartunk.

A Bilincs nevű lovat kineveztem parancsnoki paripámnak. Az, hogy diákkoromban felültem egyszer-kétszer lóra, az is igás volt, nem tesz semmit. Az első este mindjárt felültem a hátára, de nem volt hajlandó menni, csak akkor, ha a másik ló előtte ment. Másnap estére már szépen mentek egymás mellett. Harmadnap oda fordult, ahová akartam, közben ügettünk is egy kicsit, aztán egy vizes árkot némi biztatás után átugrott. Remélem, jutok vele annyira, amennyi egy gyalogostisztnek kell a lovagló tudományból.

Veszprém, Zirc¹⁰³, Pápa elesett, Komárom környékén folynak a harcok, a levegőben pedig vihar előtti csend.

Eddig még nem javított a helyzeten a nyilasok hatalomra jutása. Sőt, egyre rosszabb mindenütt. Nem lehet kapni semmit, a pénz egy fabatkát sem ér, a katonák hangulata rossz, ami nem csoda.

Két hete még óriási német—magyar offenzíváról regéltek, ami kipucolja az oroszokat az országból, és ma úgy állunk, hogy Komárom, Győr, Sopron, Szombathely a miénk, egyéb nagyváros pedig nincs. Magyaróvár az utolsó mentsvár, arrafelé kell kijutnunk nekünk is, ha itt gyűrűbe kerülünk. Csak Kőszeg úszsa meg baj nélkül!

Olasz főhadnagy századából kiküldött felderítők azt a hírt hozták, hogy Jánospusztán temetnek a németeket. Állítólag az oroszok foszforos puskákat használnak, mert az embereken égési sebeket találtak.

A magyarság veszteségét eddig igen nagyra becsülik. Hogyan lesz ebből „Kárpátok-nagyhaza” — nem tudom. A hungarista

¹⁰³ Veszprém megyei város.

eszme fantasztái békére méretezhatték elgondolásaikat, nem egy vesztesre álló háborúra. Most aztán kiderül, hogy uralmuk mögött nincs semmi. Fegyver, gazdagság, anyag — semmi! Csak az eszmék. A nagy дума. Miben bízik még Németország? — nem tudom. A nyersanyaghiány miatt már régen el kellett volna vesztítenie a háborút, a számbeli fölény a másik oldalon van, s legfeljebb abban reménykedhetnének, hogy túrhető békét tudnak kötni.

Ha így megy, májusra vége lesz a háborúnak. Csak nem úgy, ahogy a tengelypropaganda hirdette. A németek mézszárszékre vitték egész Európát. Hogy a végén a szovjet fölözze le a tejfölt, akármit csinálnak is. Japánban bízik? Elég annak a maga baja. S túlságosan is távoli szövetséges. Megint csak csodavárás lesz ebből. Nem gondolkodni! Ez a legjobb! És beletörödni abba, hogy minden nap ajándék, amit még megélünk.

Az ember — veleszületett naivsággal — hajlandó azt hinni, hogy a derék magyar nép megérti a katona helyzetét, akiről még az első világháború kapcsán olyan szépen megemlékeztek... Tény, hogy igen nehezen találtunk szállást.

Hosszas keresgélés után az Attila utca 1. alatt telepedtünk le. Két házzal tovább, velünk szemben volt egy német repülő-százdának telefon állomása, összeköttetésben a Kampfkommandoval. Parancsnokuk, egy szemüveges, szangvinikus, némettől szokatlanul előzékeny modorú úr, váltig bízott, hogy szórjam ki valamelyik lakásból a lakókat, foglaljam el a legjobb szobát, és tegyem magam kényelembe. Magamban azt gondoltam, hogy ha nálatok lennének, azt csinálnám én is. Így inkább szerény fellépéssel kerültünk be a háziakhoz, és kétágyas szobában ütöttük fel a tanyánkat Bréhm zászlóssal.

Az Attila u. 24. alatt találtunk egy volt konyhahelyiséget, azt neveztük ki zászlóaljirodának és harcálláspontnak. A házban volt telefonja a németeknek, így hívásra azonnal megjelenhettünk. Lett volna egy másik lakás is, de az üres szoba ajtaján volt egy névjegy, valami László főhadnagyé, aki „*néhány napra elutazott, de vissza fog jönni.*” Nem akartam mondani, hogy ezt a trükköt én is ismerem.

A másik helyen, ahol délután még ragyogó rend volt, mire visszamentünk, valóságos Teleki tér fogadott. Ládák, kosarak, fehérnemű, befőttek, konyhaedény, borotválkozó szerek hatalmas halomban, két maszatos gyerek és egy menyecske, aki csipőre tett kezével bizonyos edényre emlékeztetett, és erősen támadó hangnemben közölte, hogy ők el fognak menni, a lakás bezárják, és oda senki nem fog bemenni.

MÁRCIUS 26-TÓL ÁPRILIS 20-IG

Dugjuk el a puskájukat jó messze!

Két nap múlva — az ő elutazásuk után — amikor a német katonák feltörték a lakást, és a szalongarnitúrát feltűzelve malacot sütöttek, jó keresztényhez illő elégtételt éreztem, és megerősödtem a Gondviselés igazságába vetett hitemben. 224 puská és 15 golyószóró védi a nyolc kilométeres védővonalat. A véneki csárdánál kellett lenni egy német páncélromboló szakasz-
nak a General Degenertől kapott tájékoztatás szerint, de csak öreg utászok voltak ott a műúton. Ha a védővonalon 3-3 főből álló támpontokat alakítunk ki, akkor az egyes támpontok között 150-200 méteres távolságok lesznek. Egészen fátyolszerű állás. Nappal még hagyján, de éjszaka! Azt visznek el, akit akarnak! A védővonal megismerése utáni tapasztalatokról jelentést írtam a *Kampkommando-nak*. Ennek eredményeként kaptam egy férfi meg egy női kerékpárt, lőszert és puskát törzs részére, tojáskézigránátot és 10 db Faust-patront.

A századokkal elkészítettem a gyalogsági tüztervet, kaptam egy másolatot a támogató tüzérüteg tüztervéből. Intézkedéseim közepette jelent meg az ellenőrzés céljából a tábornok. Intézkedéseimet jónak találta, kifejezte megelégedését, aztán elment.

Bréhmel gyalogosan megindultunk a Tóth század állásait megnézni. Bréhm lóra ülni nem volt hajlandó. Erős idegenkedéssel nézte a két szép paripát és kijelentette, hogy ő sosem volt lovasember, hanem szolid tisztviselő, tehát nem kezd bele lovagló tanfolyamokba. Így hát harcias elképzeléseim: a fess zászlóaljparancsnok lóháton, segédtszjtje ugyancsak egy tüzes mén hátán, vágatában megjelenik a pompás, délceg hadsorok előtt — csak szép ábránd marad. Az meg furcsa volna, hogy én kidöcögök a paripa hátán, segédtsztem pedig hosszú lábaival lihegve futkos mögöttem, hóna alatt a zászlóaljparancsnoki tömbbel.

Már vagy három kilométer mentünk, amikor az út mentén két alvó honvédet pillantottam meg. A puskájuk vagy másfél méterre tőlük, ők maguk tátott szájjal hortyognak. A hajtókájuk után ítélve a tüzér gyalogszázadhoz tartozhatnak. „Te — mondom Bréhmnnek — ezeket megtréfáljuk egy kicsit. Dugjuk el a puskájukat jó messze!”

Úgy is tettünk. Vagy 40 méterre, a bokrok alá dugtuk a fegyvereket. Mi ketten az út mentén húzódó töltés mögé bújtunk, és a pisztolyommal a földbe lőttem. Semmi eredmény. A második lövésre aztán föltápáskodott a két surmó, és igen ostoba arccal nézegettek körül. Ekkor kiugrottunk a leshelyről. Kicsodák, hova taroznak, miért vannak itt? A nevükön kívül jóformán semmit nem tudtak pontosan megmondani. Nagy nehezen annyit sikerült kihámozni belőlük, hogy az Olasz-századhoz tartoznak, és a védőállásba küldték őket, de egyelőre nem találták. Felírtam az adatokat Bréhmmel, hogy Olasz főhadnagy tudomására hozzuk, aztán a fegyvereik után tudakozódtam. Bambán azt felelték, hogy az előbb még megvolt. Néhány tőmondatban elmondtam nekik a véleményemet, s miután kellően kiszitkozódtam magam, otthagytuk a két gyászmadarat. Mikor az útkanyarulatnál visszanéztünk, a két tüzér még mindig kereste a puskáját.

Másnap, reggeli lovaglásomkor, a temető és az út menti erdőcske sarkán, a bokor alatt, két tüzér aludt. Puskájuk szorosan mellettük. Az én két tegnapi honvédem.

Visszajövet üzentem Tóth főhadnagynak és elhívattam. Tóth főhadnagy tájékoztatása nem keltett bennem nagy megnyugvást. Ez az alvási eset egészen enyhe jelenség. Nincs igazi belső fegyelem, kedv, lelkesedés, de honnan is lenne? Távlabbi kilátások? Lehet e hinni a német győzelemben, az ígéreteikben, nagyhangú kijelentéseikben? Itt vagyunk, mert ez a sorsunk. De ezt a védőállást, amit ennyien és így védenek, meddig lehet tartani? Beszélgetésünk egészen magánjellegű volt. Az a beszélgetés, amit két vágóhídra vitt csorda kolomposai folytathatnak, mielőtt a tagló alá kerülnek.

Százados úr, én voltam már orosz gyűrűben

Hivatalosan mint parancsnok, csak a Degenerel parancsára hivatkozhatunk: Kitartani a végsőkig, azaz kitartani, amíg lehet. Szóba került az élelmezés is. Silány az ellátás. Időnként szerez a legénység valamit. Most utoljára birkát szereztek. A németek hajtottak ki egy nagy birkanyáját, és a honvédek öntevékenyen néhányat lekapcsoltak a csordából. Mondtam neki, hogy a tíz Faust patront kiosztom a századok között. Próbálják ki a legénységgel, hogy valami fogalmuk legyen a használatáról, mielőtt ideér az orosz.

Ez a Bilincs nevű paripa igen szép és jóra való háttas, de van egy kellemetlen tulajdonsága. Nem állja az autódudát. Ilyenkor szügyibe vágja a fejét, ugrál, vágózni kezd, szóval egészen magánkívül viselkedik. A temető irányából léptettünk, amikor a sarkon egy német teherautó állt meg. Egy fiatal, síhederformakatoná ült benne. Már mellékük értünk, amikor a mafla hirtelen nagyot dudált. Bilincs, mint a vadállat, elkezdett vágózni. Az út szélén fák álltak, hatalmas ágakkal. A ló ész nélkül szaladt a fák alatt, egy ág levágta a sapkámat, szemüvegemet, a homlokom véresre ütötte a fa, kapaszkodtam, szorítottam a térdemmel, ahogy csak tudtam, közben veregettem a nyakát. Az utca végén csillapodott csak le. Szidtam a németet, mint a bokrot.

A zászlóalj irodánk előtt embertömeg, odabenn nyüzsög a törzs, a háziak kétségbeesetten álldogálnak. Rosszat sejtve lépek be. A helyiség minden ablaka darabokban, a falon és a mennyezeten óriási repedések, bűz, Lepetus szakaszvezető nadrágján égési nyomok, és izgatott magyarázkodás. A küldött páncélökölből Lepetus egyet nézegetett. Ő — mint mondotta — ilyenfajta elsütőszerkezetet nem ismert, mert a piros gombosokhoz volt szokva, a páncélököl felrobbant a kezében, és az eredményt láthatom! A légnymás elintézte a többit. Még szerencse, hogy nem volt beélesítve a fej! Mert akkor alighanem ketten maradtunk volna csak a törzsből. Lepetus összeégett fenekére és a nadrágjára nézve, elhatároztam, hogy nem büntetem meg a pán-

célököl kísérletekért. Elég büntetés, hogy jó darabig nemigen fog tudni nyugodtan ülni.

Dobrovics főjegyző és Erdélyi úr voltak itt a faluból. Azt kérdezték, hogy elhagyhatják e már a községet? Egy rendelet szerint ugyanis, ha az ellenség 5 kilométerre van a helységtől, vagy ha a védőkörlet parancsnoka engedélyt ad, akkor lehet menekülni. Még nem. Egyre néptelenebb a falu.

A leventéket¹⁰⁴ Kőszeg felé viszik gyalogmenetben. A háziak kislánya is köztük lenne. Írtam egy névjegyet, hogyha Kőszegre kerül, menjen fel hozzánk. A munkás zászlóalj nyomtalanul eltűnt. A Fő téren aknát szerelnek páncélosok ellen. Este megint itt voltak Dobrovics főjegyzőék, hogy mehetnek e már? Még nincs itt az orosz — mondtam nekik.

Alighogy elmentek, Győr felől megszólaltak a Göringek¹⁰⁵. Légiriadó! Odafenn egy gép zúgása hallatszott. Hirtelen két Sztálin gyertya világított vörös fénnel köröskörül. Aztán a gépből valami fehér fény — és néhány percre nappali világosság támadt. Magnézium — morogta Bréhm. Fényképeznek. Csend lett, bementünk lefeküdni.

Vagy két óra hosszat aludtunk, amikor hatalmas robbanás, az ablakok rezegtek, az ágy mozdult velünk, aztán nagy csend. Felkeltünk. Az oroszok bombázták a németek repülőterét. A fliegereknek¹⁰⁶ azonban rögtön a fényképezés után riadó volt, szétolták a gépeket minden felé, így érdemleges kár nem lett.

Utána megint jelentkezet a főjegyző. Próbáltak meggyőzni arról, hogy már itt az idő, és hogy a végén még itt rekednek. Mit szóljanak a községbeliek — mondtam —, ha már akkor elmegy minden vezetőjük, ha a faluban egy puska lövés sem hangzott el. Megnyugtattam őket, ha itt lesz az ideje, egy cédu lát küldök nekik az engedéllyel.

¹⁰⁴ Katonai szolgálatot előkészítő, hivatalos, állami, ifjúsági mozgalom tagjai 1921—1945 között, 1939-től kötelező jelleggel, a háborúban katonai kiegészítő feladatok ellátására is.

¹⁰⁵ A szerző értelemszerűen a légitámadást jelző szirénákat jelöli a német légi marsall nevével.

¹⁰⁶ Repülőkr, németül.

Az Olasz-század telefonján helyzetközlést kapok, utána hívatnak a *Kampfkommando* telefonjához.

Ellenség Ménfőcsanaknál¹⁰⁷ zászlóaljnyi erővel támad. Jobbra páncélosok gyülekeznek. Előttünk lévő SS-kötelékek¹⁰⁸ felveték az érintkezést az ellenséggel. Olasz főhadnagytól küldönc jött jelenteni, hogy a községszélén aknabecsapódások történtek. Cédulát küldök Dobrovicsnak és Erdélyi úrnak: El lehet hagyni a falut! A német repülőszázad felszedte a sátorfáját és eltűntek. Minden összekötő vonalat lebontottak. Jelentem a *Kampfkommando*-nak, hogy nincs összeköttetésem. Egy műszaki őrmester jelenik meg néhány emberrel. A posta vonalára akarják bekapcsolni a vezetékeket. Drótok lógnak a ház ablakából befelé, erre kenne rákapcsolva a készülék, de készülék nincs.

Maga a *Kampfkommando* kiköltözött Győrből. Mindkét század, mintha csak összebeszéltek volna, egy-egy birkacombot küldött. Az egyiket odaadtam a törzs embereinek, a másikat a háziaknak adtam be: Csináljanak bécsi szeletet maguknak, meg nekünk! Dél körül kész lett. Vagdaljuk a kissé kemény rántott húst, és tréfásan mondom Bréhmnek: „*Vicces lenne, ha most megzörgetnék az ajtót, és beállítana pár ruszki, hogy ők is ebédelnének.*” Bréhm elsápad, leteszi a villáját, kését: „*Százados úr, ilyenekkel ne tessék tréfálni. Én voltam már orosz gyűrűben és nem akarok még egyszer belekerülni.*” Olyan átérzéssel és őszinte ijedelemmel mondta, hogy rajtam is valami kellemetlen érzés futott végig. Kínos hangulatban fejeztük be az étkezést.

Olyan gyors pakolást még életemben nem láttam

Felmentem fél kettőkor a templomtoronyba a tüzér figyelőt megnézni. A telefonja nem akart működni, rendbe hozattam.

¹⁰⁷ Község, 1970 óta Győr egyik városrésze.

¹⁰⁸ Waffen SS — fegyveres védőosztag, a német hadsereg hadosztályokká szervezett alakulatai.

A toronyból be lehet látni az egész környéket, de most páras a levegő. Valami bizonytalanság, feszültség van a levegőben, vagy csak én érzem úgy? Erőszakkal gyűröm le kedvetlenségemet.

Az egyik kerékpáron elkarikázom Tóth főhadnagy szállása felé. Hatalmas durranások, tűz csap fel, leugrom a gépről. Itt lenne már az orosz? Két óra körül járt az idő. Tóth főhadnagy jelenti, hogy az Olasz-század emberei most próbálják ki a páncélöklöket. Valami boglyába lődöznek bele.

Idegcsillapító a hangulat Tóth főhadnagy megjárta már az orosz harcteret, volt egy-két izgalmas kalandban már része. Nem is leplezve idegességét mondja, hogy ilyen fátyol –állás nem volt még előtte. *„Ha ezt megússzuk!”* — ez volt a refrén. Fél három felé erősödik a fegyverzaj. Megyünk ki Bréhmnel a főhadnagy lakásából az utcára. A templomot elhagyva kormos, füstös, lihegő SS-katonák futnak felénk. Leállítjuk őket. Hajnal óta harcban vannak. *„Mikorra ér ide az orosz?”* — kérdezzük. Vállat vonnak. Órák? Félórák? *„Ebédelted meg őket!”* — mondom Bréhmnek. Aztán be a vonalba velük!

Valami műszaki törzs tanyázik a községháza utáni házak egyikében. Láttam köztük orvost is. Odakarikázom. Kártyáznak négyen. Köztük a doktor is. Zászlós. *„Te — mondom neki —, itt mindjárt kezdődik a cirkusz. Téged itt foglak tartani. Nincs a védőzászlóaljnak orvosa.”*

„De mivel, százados úr? — mondja a zászlós. Nincs egy kötszerem, egy fertőtlenítő szerem, egy gyógyszerem. Ez az olló az egész felszerelésem.”

„Akkor tűnjetek el gyorsan, mert egy óra múlva már itt a ruszki!”

Az egyik küldöncöm kulacsokkal áll a ház előtt. *„Tessék ideadni a kulacsát, százados úr, az Olasz főhadnagy úréknál snapszot adnak.”* Odaadom.

A töltés irányából egyre erősebb a tűz, a házakra egy-egy becsapódás. Aknák.

„Bréhm — mondom —, gyere, menjünk az Olasz század állását megnézni!”

Az állások üresek, a ruszkiak benn vannak Gyórszentivánban

Alig teszünk néhány lépés, kerékpáron jön a magas megfigyelőhöz beosztott küldönc. *„Százados úr! — lihegi — Tóth főhadnagy úr jelenti, hogy az orosz páncélosok elérték az állásokat, és az Olasz főhadnagy úr százada fehér zsebkendőket lobogtatva megadta magát.”*

Jönnek a páncélosok be a faluba. A töltés irányából csikorgás. Az üteg tüzét nem hallani.

„Poggyászt a szekérre, az egész törzs át Tóth zászlóshoz, a véneki csárdához!” Olyan gyors pakolást még életemben nem láttam. A snapszos honvéd üres kulacsokkal karikázik felénk. Ha a temető sarkánál túljutunk, akkor már erdőben tudunk a véneki csárda felé menni. Egy ház sarkánál megállok. *„Írd csak le a jelentést!”* — mondom Bréhmnek.

„Százados úr, erre nincs idő — nyögi Bréhm —, én voltam már gyűrűben!”

Veszem a ceruzát, és a falnak támasztva az íróblokkot, lefirkantom a jelentést. Aztán sietünk a többiek után. Nagyon hosszúnak tűnik az út. Egy helyen széles szekérút keresztezi utunkat. Bréhm megáll, és izgatottan mondja: Páncélos nyomai!

Nézzük. *„Igen — mondom —, de ez tőlünk megy az oroszok felé. Ez német páncélos lesz. Ott vannak!”* — ragadja meg karomat a zászlós, és mutat előre.

A velünk szemben lévő erdő szegélyén páncélosok gyülekeztek. Bréhm szerint oroszok. Én, szemüveges szemmel, távcső híján, nem tudtam pontosan kivenni. Elértünk a műútra, itt német katonák állítottak meg. Egy kis páncélos csoport parancsnoka. Százados. Autójuk néhány lépéssel odébb várakozott. Két német páncélost vártak vissza. Bréhm mondja nekik, hogy mi a helyzet Gyórszentivánnál. Kedvetlenül beszívják a szájukat, aztán elmennek Győr felé.

Lassan besötétedett. Alig lehetett kivenni az alakokat, amikor Tóth zászlóshoz beértünk.

Tóth zászlós teljes harci díszben, rohamsisakkal, géppisztollyal jelentkezett. Jelentette, hogy a század tűzharcban van az ellen-séggel. Bréhm elmagyarázta a helyzetet, és gyorsan megvitat-tuk, hogy az Olasz századnál betört ellenség fel fog göngyölni bennünket, mint egy ócska szőnyeget. Két honvédet elküldtünk Győrszentiván felé, hogy próbáljanak megtudni valamit az Olasz-század további sorsáról.

Egészen sötét volt már, amikor egy főhadnagy, meg egy hon-véd jelentek meg. Dr. Mosonyi Gusztáv — mutatkozott be. Kide-rült, hogy az Olasz-századból valók. Az orosz betört az állások-ba, valami SS-töredék vonult vissza előbb, akik próbáltak vala-mi ellenállást kifejtteni, de egy részüket elfogták, más részük a falu felé futott, ő pedig néhányadmagával a Tóth század felé tört át. Az állások üresek, a ruszók benn vannak Győrszentiván-ban. Nem sok fantázia kellett, hogy belássuk: elől-hátul orosz, a Tóth-század lóg a levegőben, és hajnalra teljesen be leszünk zárva. Néhány pillanatig kissé megdöbbenve bámulunk egymás-ra. Azonnal jelentést írtam a főhadnaggal, kiegészítettem saját jelentésemmel, és egy kerékpárossal beküldtem Győrbe.

Múltak az órák. Se a két gyalogos, se a kerékpáros nem jelent-keztek. Tóth zászlós lejárta az állás egy részét, és a csárda felé tömörítette a század embereit. Úgy éjfél felé bejött, és jelentette, hogy a század lógó szárnya felől mozgást észleltek. Bréhm el-mondta a gyűrűt megint, és zöld lett.

Akkor kibújunk a gyűrűből

Kérdeztem Tóth zászlóst, hogy mi a javaslata? Azt javasolta, hogy a Vének szigetén lévő utászcsónakokon keljünk át a Du-nán. Akkor kibújunk a gyűrűből. Néztam a térképet. A belső és a külső védővonal között ott van az orosz. Hátra menni már nem tudunk. A Vének szigetéről viszont Szigetközön¹⁰⁹ át be

¹⁰⁹ A Duna menti Győri-medence kistája.

tudunk menni Győrbe, és megszállhatjuk a belső védővonalat. *„Egy negyed órát még várunk, ha a Kampfkommando nem jelentkezik, akkor add meg a visszavonulási parancsot!”*

A század hídfőt csinált, és megkezdődött az átszállítás a Dunán. Egy jó óra múlva odaát volt az egész társaság. Teljes sötétségben botorkáltunk. Megtudtam, hogy egy tűzérüteg van a szigeten. Parancsnoka, Bacsó százados, jelenleg fön van a toronyban. Felmásztam, bemutatkoztam. Előadtam a helyzetet. Előzékenyen tekergette a telefont. Végre jelentkezett Berg segéd-tisztje, majd ő is. Leadtam a jelentést. Kérdezte, hogy mi a tervem? Jelentettem, hogy a Szigetközön át bemegyünk Győrbe, és a belső védelmi övet megszálljuk. *„Az felesleges már, maradj Véneken, és vedd át a parancsnokságot!”*

Lebotorkáltam, elindultam megkeresni az utász szakaszt, illetőleg annak parancsnokát. Meg is találtam. Ágyban volt, aludt, egy másik hadnagy volt ügyeletes. Közöltem vele, hogy megbíztak a szigeten a parancsnoksággal, tájékoztasson. Tudomásul vettem, amit mondott, s azt mondtam neki, hogy egyelőre nincs más intézkedésem, minden menjen úgy, mint eddig. Okosabbat nem mondhattam neki. A Tóth század pedig szállja meg a védőállást. Alvás felváltva.

Egy piszkos kis házba betértünk Bréhmmel, és úgy ruhástul lefeküdtünk.

A Duna másik partján az orosz beásta magát. Géppisztollyal kacsákat lövöldöznek a vízben, elbújt civileket rángatnak elő, és küldik be kihozni a lelőtt szárnyasokat. Időnként kölcsönös lövöldözés, egy-két ruszkit kilőnek.

A véneki csárdához egy csimbummot¹¹⁰, meg egy kisebb páncéltörő ágyút vontatnak az oroszok. Az utász hadnagy kérdi, hogy lövessen-e a csárdára? *„Aknával löved ki!”* — mondom neki.

Itt rendes a telefon összeköttetés. Géppuskához, aknavetőhöz, gyalogsági vonalhoz, üteghez egyformán megvan a telefonvonal.

¹¹⁰ Szovjet 82 mm-es aknavető.

Győr felé hatalmas tömegeket hajtanak a muszkák. Asszony, gyerek vegyesen. Végigjárom a védővonalat. A legénység egy része bóbiskol az állásokban. Fáradtak, álmosak és éhesek.

Tóth zászlós élelmezést kér. Kenyér nincs. Felhívom br. Berg segédtsíztjét. Sajnos, kenyeret nem sütnek a pécek, próbáljunk a házaknál szerezni. A századkonyhán gulyást főznek, és úgy koldulják össze a kenyeret a legénységnek. Eszembe jut a háziaknál maradt birkacomb meg kenyér, és igen megáhítozom a bécsi szeletet, amiből most nyilván a ruszlik lakomáznak.

Beszélgetek a tüzér századossal. Itt is be fog keríteni a muszka. Balra tőlünk nincs semmi!

Este egy szakaszt telefonon kirendelek az alezredes harcáláspontjára, a falut védeni.

Hajnalban — még alig világosodik — jön a parancs: A Tóth-század induljon el Kisbajcs—Alsóvámos felé! Tóth zászlós tereli össze az elfáradt, elcsigázott népet. Jó darabig a Duna mellett megyünk. A szekerek velünk párhuzamosan haladnak az úton. Az idő kiderül. Kisüt a nap. Derűsebb arccal baktatunk a fák alatt. Hirtelen zúgás, dörrenés, az egyik fa koronáját mintha levágták volna. A század egy emberként vágódik le. Aknatúz.

Állandó tűz alatt megyünk tovább. Kisbajcsnál¹¹¹ a lovak megvadulnak a tűztől. Eszeveszett rohángálás, a szekerekről potyog minden holmi, tüzér háttaslovak száguldoznak össze-vissza. A messzeségben egyetlen kiemelkedő hely egy templomtorony. Onnan irányíthatják a tüzet. Repülőgép kering felettünk. Kellemetlen, hogy sík terepen vagyunk, amelyen csak néhány fa jelent kétes értékű takarást. Egy falu felé közeledünk. Tüzértisztek lovagolnak el mellettünk. Egy százados, mögötte a lovász, megáll mellettem. Az egység felől kérdezősködik, aztán tovább lovagol. Még látom, hogy a lovász leugrik a lóról, megy a százados felé, aki átteszi a lábát a lovon, lelép, és abban a pillanatban egy akna vág le mellette, a százados hátrahanyatlík.

¹¹¹ Község Győr-Moson-Sopron megye győri járásában.

A Medve-hidat délután robbantják!

Beérünk Alsóvámosra¹¹². A falu széle állandó aknatűz alatt van. Egy szélső ház tornáca alatt állunk meg. Jön az alezredes segéd-tisztje, hozza a parancsot. Olvasom: Alsó sávhatár — Alsóváros „a” betűje. De hát honnan tudjam én, hogy hol az „a” betű. Nincs térképem.

Félórai várakozás, futkosás, keresgélés után végre a tüzér megfigyelőtiszt hoz egy térképet. Lerajzolom a védősávot, oda-adom Tóth zászlósnak, meg egy ismeretlen főhadnagynak, aki egyébként — a parancs szerint — alám van rendelve. Bréhm, aki öntevékenyen eltűnt, most megjelenik. Félrehúz, suttog. „*A Medve-hidat délután robbantják! Beszélj meg a németekkel, hogy amíg ideát vagyunk, addig ne robbantsák fel a hidat!*”

Tóth zászlós lőszerutánpótlást kér a golyószórókhoz. Tizenkét golyószóróhoz kapunk két heveder löszert. Német löszert kellene, de csak magyar van.

Szekér zörög befelé. Halálsápadt férfi fekszik benne. Néhány tüzértiszt gyűl a szekér köré. Az a százados haldoklik benne, akit aknatalálat ért. Az egyik tüzér százados lehangoltan mondja: „*Megérezte szegény. Este azt mondta, ő már befejezi, a holmijáról intézkedett is.*” A szerencsétlen mosolyog. Deréktől lefelé teljesen beszórták a szilánkok. Percről percre vértelenebb az arca.

Telefont, azaz rádiót hoznak a harcálláspontra. Tekergeti két tüzér. A Jóistennek sem akar rendesen működni. A megfigyelőtiszt káromkodik mellettem. „*Nem lehet a toronyba felmenni — mondja —, a tetejét már szétlőtték.*”

Csinos, fiatal nő lép oda hozzám. Egy rántottát csinált, egyem meg! Visszautasítom: „*a legénység sem kap semmit*” — de közben majd kiugrik a szemem.

A százados meghalt. Egy tüzér százados maradt mellette végig. Dühösen fakad ki. Szidja Berget. Tegnap még tisztit gyűlést hívott

¹¹² Község Győr-Moson-Sopron megyében, a győri járásban.

össze, és parlamentert akart küldeni az oroszokhoz. Nincs lőszer a tüzérségnek sem! Alig-alig szólalnak meg az ágyúik. Az orosz viszont szórja az aknát.

Behoznak egy honvédet. A combjából tépett ki öklömnyi darabot a szilánk. Ordít, mint a sakál.

A nő sápadozva siet segíteni. Vízet visz egy lavórban, friss törülközőt készít elő. Bréhm megjelenik. A német tisztekkel beszélt. A szekerek, a legényeink átmentek a hídon. Hány óra lehet, nem tudom. „*Gyere — mondom Bréhmnek —, nézzük meg az embereket!*” Egyszeriben lesántul. Hogy őneki fáj a lába. És lemarad. Tóth zászlóst sem tudják előkeríteni.

A legénység egy része elbújt a házaknál. Mikor kérdem, hogy ki állította őket oda, Tóth zászlósra hivatkoznak. Jávorka főhadnagy lovagol oda, a másik védőkörletből. Nagy a fejtelenség — azt mondja. A közte és a közém eső részre rendelt utászszakasz, amely Vénekről jött, nincs sehol!

Bergtől jön a parancs. A faluban lévő embereket összeszedni, és ellenlökést végrehajtani! Keresem az embereket. Vagy nyolcat összeszedek. Mennyi töltényetek van? Négy-öt fejenként. Ellenlökés? Marhaság! Mivel?

A Tóth-század egy szakasza bevonul. Hátrahúzódtak az állásból. Elfogyott a lőszerük. Alkonyodni kezd. Köröskörül erősödik a lövöldözés. A golyók, ami harcálláspontunkon csapódnak be. „*Menjetek*” — kiáltok a tüzérek fel.

Jávorka eltűnt, a megfigyelőtiszt lovára ugrik, a rádiósok futnak utána. Elkiáltom magam. „*A kerten át visszavonulás!*” A Medve híd felé vezető útra kell rájutnunk.

Egy kis ligetfélében vagyunk. Lehetünk húszan. Állandó aknabecsapódások. Olyan pontosan lőnek a disznók, hogy az kétségbeejtő. A temető felől géppisztolyoznak. Már nem az én rendes hangom az, amikor elkiáltom magam: Temető irányában ellenség! Szökellés hátra, egyenként! Fától fáig hátrálunk. Az útmentén víztócsák. Automatikusan vágódom le egy-egy csattanásra. Kétszer mellém vág az akna! Ahogy hasalok a földön, fölfelé néző szemmel, négy repeszdarab csillan meg. Mint-

ha megállnának egy pillanatra a levegőben, mielőtt a tócsába pottyannak.

Végre az úton vagyunk. Futunk. Az aknák jobbra-balra vágódnak, de mindjárt kikerülünk a hatókörükből. A fekete, cigányképű jelentőfutó karikázik el mellettünk. Meglát, lefékez. „*Tessék felülni elém!*” Egy darabig visz, aztán leszálllok. Br. Berg a hídra vezető úton áll. Cigarettazik az autója mellett. Majd beszáll, és robog a hídon át.

Egy út vezet a major felé, ahol a tüzérek vannak. Elküldöm a jelentőfutárt. „*Jelentsd, hogy azonnal vonuljanak a hídon, mert az oroszok itt vannak a nyakunkon!*” Rohanás a hídra. A kerékpárosok elől, mi utánuk. A parti részen túl vagyunk már, a Duna fölötti részre lépünk rá, amikor óriási reccsenés, robbanás, a híd eltörik, és lefelé fordul az íve. Felrobbantották a németek. Azt az érzést nem tudom elmondani, ami elfogott. Düh, kétségbeesés, félelem ölni akarás — minden volt bennem.

Futottunk vissza. Le a hídfeljáróról, valami átjárót, járművet, csónakot keresni. Sehol semmi. Újabb robbanás. A híd egy része megint kész! A harmadik robbanás után az oroszok felől csönd.

De a törzsem, az embereim odaát vannak a Duna másik partján

A Duna mellett megyünk. A Tóth-század összeverődött része, Jávorka emberei, tüzérek, vegyesen. Ásványráró felé vezet az út. Vagy 20 km. Egészen sötét van már.

Berg, Bréhm, az utász szakasz, a tüzérek egy része átment a hídon. Győrből a mieink és a németek is ki tudtak jutni. Napközben átmentek a hídon. Több átjáró nincs, egyelőre nyugodtan vonulunk tovább. Az utolsó napok izgalmi és a fáradtság most jön ki rajtam. Gépiesen rakom a lábaim. Egy-kettő, egy-kettő.

Lepetus szakaszvezető előre karikázott, és azzal várt Ásványrárón, hogy a tanítóék szívesen látnak vacsorán, feltétlenül menjek el. Nagyon kedvesen fogadtak. A férfi is otthon volt.

Civilben. Győr környékén volt bevetve ő is, de időben hazajött. Nem is megy már sehova. Lesz, ami lesz, itt fogja bevárni az eseményeket. Van itt civil ruha, öltözzem át és maradjak itt én is! — mondták. Egy pillanatig haboztam. Hogy még egyszer én, és ezek az emberek a vásárra vigyék a bőrüket a németek oldalán, olyan nincs!

De a törzsem, az embereim odaát vannak a Duna másik partján. Azt meg kell keresnem. Köszöntem a szívességüket, de nem fogadhatom el.

A régi szállásomat kerestük meg. Ahol annak idején, mint parancsnok laktam. Menekültekkel volt tele. A kastélyba mentünk. Az erdész otthon volt. Akadtak üres helyiségek. Takaró nem, de olyan fáradtak voltunk, hogy egy ültünkben elaludtunk volna. Ducíák és Lepetus valamilyen marhanyelvet kezdtek főzőcskézni. Kemény volt, mint a csizmatalp.

Éjjel három óra felé felriadtam. Olyan érzésem volt, hogy innen jó lesz minél előbb továbbállnunk. A lakosság este tíz körül még fenn volt. Sétálgattak, beszélgettek. Várták az orosz. Egy-két helyen meg is mondták: nekik mindegy, ki jön.

Katonaság nem volt a községben. Néhány öreg katonát aznap szereltek le, és bocsátottak el. A nagy kínnal megásott lövészárkokban, a védelmi állásokban nem lesz senki! Legalább kevesebb lesz a pusztítás.

Révészt nagy nehezen tudtunk csak fogni, aki átvisz bennünket a túlsó partra. Egy órába kerül, amíg átevickél az ember csónakkal. Végre szép szó, fenyegetés és ígéretés után akadt két ember, akik vállalkoztak az átszállításunkra. Amíg lassan haladt a csónak a túlsó part felé, Dunaszentpál felől hallani lehetett a fegyverek zaját. Az orosz nyomul előre. Amíg odaát a Duna partján mentünk, végig üres védőállásokat találtam. Sehol egy szem katona. Az egyik gátórházba betértünk. Tejet kértünk reggelire. Katonabakancsot és tizedesi zubbonyt láttam egy széken. Kérdeztem, kié. Az asszony először nem akarta megmondani, aztán bevallotta, este jött a katona, azóta is benn alszik a szobában, azt kérte, ne mondják meg senkinek, hogy ott van.

Szap¹¹³ községben találkoztam a tüzérekkel. Körülvettek. „Azt hittük, hogy többet már nem látunk viszont, hogy elfogtak, hogy elesél.” — „Hol az alezredes úr?” — kérdezem. Jelentkezni akarok nála. „Á, minek — mondták a tiszték. — Én a helyedben nem jöttem volna vissza.” Nem a legjobb véleménnyel voltak Berg mesterről. Visszacsinálni azonban nem lehetett semmit.

Jött Berg a segédtisztjével. Jelentkeztem nála. Csodálkozását fejezte ki, hogy az orosz az én álláspontom előtt be tudott törni. Voltam olyan udvarias, hogy én nem csodálkoztam azon, hogy ő olyan simán átrepült gépkocsijával a hídon. Parancsot adott, hogy szedjem össze az embereimet, aztán vonuljak Somorjára¹¹⁴. Ők azonnal indulnak, menjek utánuk.

Tóth zászlós a konyhájukat kereste, mikor összeakadtam vele. Csiliznyarádon¹¹⁵ van a század, már amennyi megmaradt, Bréhm zászlós és az én legényem is odaát van, majd átküldi őket Szapra. Átadtam neki az alezredes parancsát. Egy pillanatig tévovázott, majd azt mondta: „Százados úr, eltetszik tudni képzelni azt, hogy az én századom még egyszer bevetésre megy?”

„Nézd, mint parancsnok, csak azt mondhatom, amit nekem is parancsoltak.”

Letisztelgett, elment. Többet nem láttam sem őt, sem az embereit.

Délfelé megérkezett Bréhm és a legényem. Velük volt Mosonyi főhadnagy is. A német tiszték azt mondták, hogy valahol Németországban hat magas rangú német tisztet agyonlőttek, mert egy fontos hidat a parancsoktól eltérően, késve robbantottak fel. Bréhm szerint maga Berg alezredesmondta, hogy már robbanthatnak, amikor átért. Néhány keresetlen szóval megmondtam Bréhmnek a véleményemet segédtiszt szerepléséről.

¹¹³ Szlovákul Sap község Szlovákiában, nagyszombati kerület, dunaszerdahelyi járás.

¹¹⁴ Szlovákiai város (Šamorín) a nagyszombati kerületben, dunaszerdahelyi járásban.

¹¹⁵ Szlovákiai község (T'opolovec), nagyszombati kerület, dunaszerdahelyi járás.

A hátizsákom mindenesetre megdézsmálták tegnap, vacsora-időben.

Az oroszok Medvénél¹¹⁶ átkeltek a Dunán és nyomulnak mi felénk. Rádióhírek szerint Szombathely, Kőszeg tegnap elesett. Sopront nem tudták biztosan. Ez a kis zsákszerű rész, Somorja felé, nincs még orosz kézen, de néhány nap múlva ideérhetnek.

Április elsején átléptük az ország határát

Délután indultunk Somorja felé. Az úton hosszú sorban szeke-
rek. Katonák, civilek vegyesen. Somorján egy vendéglőben
szorítottunk helyet magunknak. Zsúfolásig volt tömve. Lefe-
küdtünk, és már-már elszunnyadtam, amikor a kocsmáros,
egyébként a helybeli katonai parancsnok, felriasztott. Egy ren-
delet volt nála. Nem csak a bevetett, de az összes hátországi
alakulatokra vonatkozó parancs. Azonnal vonulás Ausztria
felé! Az úton végeleáthatatlan áradatban hömpölyög a menekülő
nép.

Az oroszok Csiriznyáradot és Szap községet már elfoglalták.
Nincs út már visszafelé. Köröskörül az orosz, mögöttünk elő-
nyomuló csapatai, előttünk az idegen, a bizonytalanság, a sem-
mi jóval nem biztató jövő. „*A nagyvilágon e kívül nincsen szá-
modra hely*” — hiába szavaltuk, énekeltük. Hiába van húsvét!
Nekünk még tart a nagybőjt.

Április elsején átléptük az ország határát. Az éjszakát Bréhm
nagynénjének falujában töltöttük. Ő és Mosonyi ott aludtak,
engem egy öreg, Görcs nevű vasutasnál szállásoltak el. Éjsza-
ka bombáztak az oroszok. Indulás előtt látom, hogy a ház
oldalában egy üreget falaznak be. Rejtették az értéktárgyai-
kat. Megkértem őket, hogy egy táskámat én is odarejthessem.
Lepetus szakaszvezető kerékpárostul eltűnt. Egész éjszaka men-
tünk.

¹¹⁶ Község Szlovákiában (Medved'ov), nagyszombati kerület, dunaszerdahelyi járás.

Rendeződés címén ide-oda fogunk vonulni. Magyarország kész! Kaputt!

Mistelbachban¹¹⁷ jelentkeztünk az állomásparancsnokságon. Itt egy tanítónőnél kaptunk szállást. Először idegenkedve, hűvösen fogad. Fiatal özvegy. Férje fél évvel ezelőtt esett el a háborúban. Egy gyermek maradt utána. Nehéz a megélhetés, mondja. Előszedjük a hideg ételeinket, kínáljuk. Feloldódik.

Reggel heves vitánk van. Szidom Hitlert, Szálasit, a nyilas vezetőséget. Bréhm és Mosonyi a kibontakozásról és a csodafegyverekről regélnek. Zsidókérdés. Csak úgy dől belőlük az antiszemitizmus. Ők hisznek a nyilas eszmében. Szálasi nagy ember, aki jót akar. Belefáradok a hasztalan érvelésbe.

[Április 5.]

Április ötödikén, vasúton megyünk tovább. Fizetni nem kell. Kalauzt nem is láttam. Pullendorfban¹¹⁸ egy kocsmá padlóján töltjük az éjszakát. Se étel, se ital. Kapni nem lehet semmit. Mindent fölettek a katonák — mondja az ijedtképp tulajdonos. A vonatban leszállás közben leest, fölhasadt a térképtáskám, és minden iratom kicsúszott belőle.

[Április 6.]

Hatodikán gyalog mentünk át Retzbe¹¹⁹. Hollabrunnba¹²⁰ kellett volna mennünk, de útközben hallottuk, hogy az ottani magyar irányítóállomás megszűnt.

Retzben a kerület tovább irányított az 1. sz. Kik. Fek.-hez. A 3. hadsereghez, amely állítólag még folytatni akarja a harcot. Három napra kaptunk német jegyeket. Egy magyar gh. beváltott ötszáz pengőt márkára. Jegyre lehet kapni mindent. Kenyér, vaj, lekvár, nem sok, de mégis valami.

¹¹⁷ Alsó-ausztriai város.

¹¹⁸ Bullendorf, Wilfersdorf község része Alsó-Ausztriában.

¹¹⁹ Alsó-ausztriai város.

¹²⁰ Alsó-ausztriai város.

Az 1. sz. Kik. Fek. állítólag Wurmbrandban¹²¹ van. Azt keressük. Amikor korábban megkérdeztem Berg alezredestől, hogy tulajdonképpen minek vagyunk itt, vállat vont és azt mondta: „*Rendeződés címén ide-oda fogunk vonulni. Magyarország kész! Kaputt!*” Még állítólag Veszprém környékén folynak a harcok, de miránk nézve a háború befejeződött. kijátszottak bennünket a németek, bolonddá tett a vezetőségünk, amely felült az ígéretéseknek, és most hontalanul rójuk az országot. Az a bánásmód, amiben itt részünk van, minden, csak nem a szövetséges magatartás.

Nem volt elég a jó, békés, boldog kőszegi élet, kívántam a változatosságot, hát most megkaptam. Voltam életveszélyben, koplaltam, fáztam, álmatlanságtól dülöngéltem, emberi részvétlenséggel találkoztam, és a torkomban keserű ízt érezve gondolok arra, hogy mi várhat még ránk! Ez az átkozott náci párt, amely romlásba vitte a hazáját és egy sereg országot, tönkretett minket is. S én, aki meggyőződéseim szerint nem tudtam azonosítani magam a nyilasok eszméivel és azok keresztülvitelével, most csak azért mert a „kötelességérzetem” meghatározott, itt vagyok. Csak még egyszer tudnák haza kerülni! Látnám a kőszegi hegyeket, a reál parkját, a házunk kertjét, csak még egyszer visszajöhetne a régi életünk! Haza fogok-e innen kerülni? Ha kell, gyalog nekiindulok, legyen bár 300 km-re, de hazamegyek.

Tegnap Wurmbrandból elindultunk megkeresni az 1. sz. Kik. Fek.-et. Vagy 30 km út állt előttünk, de a ragyogó napsütésben kellemes menetelésnek ígérkezett. Vagy két kilométert mentünk, mikor előbukkant egy hosszú szekérsor az úton. Az első kocsiban Hegedüs ezredest pillantottam meg, ugyanekkor Bréhm zászlós elkiáltotta magát: Itt a Kik. Fek!

Engem a páncéltörők érdekeltek elsősorban. Egyszer csak meglátom Marton zászlóst, volt segédisztemet egy kocsin. Örömmel üdvözöltük egymást. Utána előbukkant Boka, Hazer,

¹²¹ Alsó-ausztriai falu Großgerungs része.

Varga zászlós, Fülöp főhadnagy, Merényi főhadnagy százada, és olyan érzésem támadt, hogy otthon vagyok. Ha ideiglenesen is, de otthon vagyok. Janda főhadnagy vezette a csoportot.

Estefelé beértünk Steinbachba¹²². Itt jelentkeztem Pallos ezredesnél. Mindjárt be is osztott a páncéltörők parancsnokának.

Vég nélküli vándorlás nyugat felé

Ez a magyar sors jelenleg. Vég nélküli vándorlás nyugat felé, koplalás vagy napi egyszeri étkezés, nyomortanya éjszaka és bizonytalan holnap. De azért szép az élet, és még szebb arra gondolni, hogy hazakerülünk. Hegedüs ezredessel beszélgettünk, hogy mihamlabb lehet, hazamegyünk. A németek Pallos ezredestől a határnál derékszíjjal együtt evették a pisztolyát, letartóztatták és hat óra hosszat ült. Végleg el van keseredve ő is. Csak az emberek miatt jött ki ide, hogy legyen, aki gondoskodik róluk — mondta.

Steinbach után egy vacak, sáros faluba értünk. Egy hideg istállóban aludtunk, erősen átfáztam.

[Április 12.]

[Április] 12-én egész nap esett az eső. Éjjeli szállásom egy padlás volt. Jobb, mint az előző napi istálló.

Ma 25 kilométert mentünk. Gyönyörű vidéken keresztül. Útiterelvünk főbb állomásai: Mistelbach—Leopoldsdorf¹²³—Kapellen¹²⁴—St. Reichenau¹²⁵—St. Oswald¹²⁶—Hausenberg¹²⁷—Pas-sau¹²⁸—Haining¹²⁹—Algerding¹³⁰—Eichendorf¹³¹. Ez az útiterv

¹²² Alsó-ausztriai falu, Großpertholz község része.

¹²³ Alsó-ausztriai falu, Reingers község része.

¹²⁴ Deutsch-Wagram községtől északra, Gänserndorf körzete.

¹²⁵ Alsó-ausztriai település, feltehetően Reichenau Freiwalde, Weitra körzetében.

¹²⁶ Alsó-ausztriai község Reisenbeug körzete.

¹²⁷ Hanzenberg alsó-bajorországi település.

¹²⁸ Alsó-bajorországi német város.

¹²⁹ első-Bajorország, Ötting körzete.

mindjárt a második napon megváltozott. Pallos ezredes igen siet, 30 fokos emelkedésekre kell feltolni az elcsigázott lovakat. Az emberek hangulata rossz. Miért vagyunk itt? — kérdezik. Ahogy a németek bánnak velünk, az nem mindennapi.

Ha Passauba megérkezünk, talán alakul úgy a helyzet, hogy haza tudunk menni. Az angolok, oroszok jönnek szépen előre. Bécs elesett, St. Pölten¹³² most ostromolják, Nyugaton hatalmas részek vannak már angolszász megszállás alatt. Angol hadifogságban lenni még jobb volna, mint itt. Ez a céltalan, ostoba menetelés kiábrándítja az embert.

[Április 17.]

Április 17-én, Passau előtt két kilométerre, a Duna-parton fekvő írom ezeket a sorokat. Egy óra hosszat álltunk, mert légiriadó volt. Passaut bombázzák. Vagy hat hullámban jönnek a Liberátorok¹³³. Lehet látni, ahogy a bombák a levegőt hasítják. Most fekete füstöt és kormot hoz felénk a szél. Ez a német „győzelem” előjele. Kenyeret még nem kaptunk ma sem.

Április 20.

Hitler születésnapja. Ha az a sok jókívánság, ami itt elhangzott, mind beteljesülne, nem hiszem, hogy nagyon hosszú életű lenne. Göbbels doktor¹³⁴ este a rádióban nagy beszédet tartott. *„Ha a világ túlsó végére is kellene elmenniük, akkor is megnyerik a háborút”* — mondta.

Április 22.

Szörnyű ez a kapkodás, tervszerűtlenség, amely a mi menetelésünket jellemzi. Tegnap 17 órától 23 óráig felhőszakadásban menetelt a csoport, csak azért, hogy elindulási helyünkre visz-

¹³⁰ Alsó-Bajország.

¹³¹ Alsó-bajorországi település, Dingolfing-Landau körzet.

¹³² Alsó-ausztriai város.

¹³³ Amerikai bombázó repülőgép.

¹³⁴ Dr. Paul Joseph Goebbels (1897—1945) a náci Németország propagandaminisztere.

száérkezzünk. Minden embernek szállás, étkezés biztosítva volt. A meleg ebéd kiosztását kellett abbahagyni az indulási parancs miatt. S végül, amikor átázva megérkeztünk, Halász századost küldtem előre Palloshoz. Egy meleg szobában, tea mellett üdült, Halászt kiküldte az előszobából, mert vizes volt a köpenye, és kijelentette, hogy nincs szállás. Mikor az előbbi elhelyezési viszonyainkról értesült, megengedte, hogy visszatérjünk. A légénység lázongott, fegyelmetlenedett, jó részük visszafelé elmaradt a faluban.

Ma egy vaskos jelentést tettem le Pallos ezredesnek, előzőleg tiszti gyűlés hívtam össze, de nem hiszem, hogy sok foganatja lenne.

Április 25.

Felterjesztésemben jelentettem, hogy a csoport annyira átázott, hogy menetképtelen. A légénység zúgolódik, mert tisztességes szállása, meleg étkezése biztosítva volt, és a szakadó esőben több mint 20 km-t tettünk meg csak azért, hogy visszatérjünk a kiindulási helyre, mert a parancsnokság nem jelölt ki időben szálláshelyet.

A légénység beszéli, hogy a parancsnoki gépkocsi a gh. által hozott, de a légénységnek ki nem osztott rumon cserélt benzinnel jár, s hogy a páncéltörő csoport egy darab kenyeret sem kapott, miközben a törzsnél volt kenyérkiadás. A Hunyadi SS-hadosztály¹⁵⁵ emberei lógnak, kb. 30 főnyi légénység Török hadapród őrmesterrel együtt eltűnt.

Erre jött a válasz a Kik. Fek.-től: Katona, ha át is ázik, nem lehet menetképtelen. Gondoljak azokra, akik lövészgödörkben, derékig vízben állva teljesítik kötelességüket. Ahol a légénység nincs megelégedve, ott a tisztek nincsenek a helyükön, nem tartanak parancshirdetési foglalkozást. Rendkívüli fenyegető hatalmat fog kérni úgy a tisztekkel, mint a légénységgel szem-

¹⁵⁵ A nyilas hatalomátvétel után, 1944. október 23-án felállított 25. Waffen-Grenadien-Division der SS (ungarisch Nr. 1.), amely Hunyadi magyar fegyveres SS gránátoshadosztály nevet viselte.

ben. Névtelen vádaskodásokért majd engem vonnak felelőségre. Csodálkozik, hogy a Hunyadi SS lógó embereit nem fogtattam el. Végül jelentsem, hogy a fegyelem megőrzéséért és megtartására eddig milyen fenytéseket alkalmaztam. Erre összehívtam megint a tisztii gyűlést. Ismerttettem „iratváltásunkat”, aztán kijelöltem egy háromtagú bizottságot, és kivizsgáltattam a rum és kenyér ügyet. A vizsgálat kétséget kizárólag bebizonyította, hogy a gh. által hozott rumot a Kik. Fek. törzs benzinre cserélte, és hogy a törzs kapott kenyeret, amikor a mi csoportunk nem.

Török hadapródörmester és az eltűnt legénység a vizsgálat eredménye szerint zárt rendben vonultak Magyarország felé. Az egyik kocsit és főzőedényeket értékesítették, azon élelmet szereztek, hamis menetokmányokkal el voltak látva. Még imát is mondtak indulás előtt!

Fenyítést nem alkalmaztam. Amíg a legénységnek semmit nem tudok nyújtani, addig nem fenyíték.

Erre jött a válasz: A Kik. Fek. elvonuló alakulat, tehát a hozzátartozóknak nélkülözésekkel számolni kell. A gh.-nak¹³⁶ Pallos ezredes adott parancsot, hogy 10-15 liter rumot tartson vissza, hogy milyen célból történt, az nem tartozik a csoportparancsnokságra. *„Biztosítom százados urat, hogy honvéd eskümhöz híven, előljáró parancsnokaimnak éppúgy engedelmeskedem, alárendeltjeimről éppen úgy gondoskodom, mint ahogy megkövetelem és elvárom alattvalóimtól is.”*

Ausztriába kellett kijönnöm, hogy megtudjam, miszerint az ezredeseknek alattvalóik vannak. Eddig azt hittem, hogy csak az uralkodóknak vannak alattvalói. A honvédségben alárendeltek voltak legfeljebb. Egyébként „szólj igazat, betörök a fejed” — a leirattal együtt engem leváltottak, és Koller ezredes vette át a parancsnokságot, engem pedig a törzshöz osztottak be. Így is jó!

¹³⁶ Gazdasági hivatal.

Április 26.

Bajor parasztkonyha, ahová csak nehezen akartak beengedni. De aztán, hogy elbeszélgettünk, egyre jobban felmelegedtek. Az asszony kávéét és kenyeret hozott, a lány a magunkkal hozott lisztből krumplis pogácsát gyúrt, s estére talán friss pogácsa mellett emlékezhetünk meg az otthoniakról.

Az emberek először bizalmatlanok, de aztán lassan közelebb kerülnek egymáshoz, csak a hangot kell megtalálni. A legtöbb helyen a szerénység megteszi, sokkal jobban, mint az energikus, követelőző fellépés.

Egy Wehrmacht¹³⁷ katonával beszélgetek. Hatévi katonáskodás, négy sebesülés és kilátástalanság. „*Deutschland kaput!*”¹³⁸ — mondja. El is hiszem neki. Felettünk légi harc. Egy gépet lelőnek, pilótája ejtőernyővel zuhan le.

Április 27.

Az egyik nagy erdőben német páncélosokat láttam. Vagy egy ezrednyi erő. Menet csak felületesen néztem meg őket, de visszafelé jövet már feltűnő volt, hogy még mindig ott vannak. Az öngyújtómhoz kértem egy kis benzint. A német katona reználtan legyintett. Egy csepp sincs. Hát ezért állnak itt!

Valami malomba megyünk. Fiatal magyarokat találunk itt. Bujkálnak. A német repülőtéren voltak beosztva. Azt mondják, hogy a legutolsó bombázásnál a német repülőök, amikor az ellenséges gépek elmentek, baltával estek neki a megmarat repülőgépeknek és tehetetlen dühükben törtek, zúztak. Nem volt benzin, hogy felszállhattak volna a támadást elhárítani.

Eichendorf felé zárva az út. Nagy német visszavonulás.

¹³⁷ A Reichswehr utódja, a hadsereg neve a sorkatonaság bevezetése után 1935–1945 között a hitleri Németországban.

¹³⁸ Németországnak vége! Németül.

Április 30.

Holnap este Bókával és Haznerrel megindulunk a magyar határ felé. Már nem köt az eskünk. Világos, hogy mit akar magas parancsnokságunk. Bevezetni a hadifogságba!

Május 1.

Elkéstünk. Tegnap este már lótték a falut és az erdő környékét, ma pedig megjelentek az amerikai páncélosok. Reggel egy német csapat töredéke volt itt. Egy ezredes és egy őrnagy volt velük. Igen sok csokoládé, cigaretta volt az ezredesnél. Kesztyűt szeretett volna cserélni velünk. Futottak! Itt már csak a fehér zászló segíthet. Ha így megy tovább, rövidesen vége a háborúnak.

A németek ugyan új háborúról beszélnek, amit az amerikaiak és az angolok a szovjet ellen viselnének. Az egyik őrmesterünk azt mondja, hogy az amerikaiak a német katonák puskáját összetörték, aztán a fejükön összekulcsolt kézzel kellett futniuk az erdő felé, miközben melljük lódöztek és mulattak rajtuk. Mi pedig itt várjuk az amerikai—angol bizottságot, amely majd kiállítja nekünk a passzust Magyarország felé. Bár már látnám!

Eichendorfban találkoztunk először amerikai katonákkal

Május. 3.

Tegnap hajnali öt órakor ébresztő, aztán zárt rendben megindultunk Eichendorf felé. Amerikai fogságba esni volt a menet-cél. Bölcs vezérünk úgy siet, mintha kergetnék. Valami kacsalábon forgó kastélynak képzelem talán a fogolytábor, ahol gentlemanek sűrögnek körülöttünk. Hiába mondtam neki, hogy ne siessünk, várjuk be itt nyugodtan az eseményeket. Többek között azt mondta, hogy benzint fog kapni az amerikaiaktól az autójába.

Reggel nem akartam kijönni, amikor a sorakozó volt. Erre elkezdett kiabálni, hogy „*aki nem jön, azt nem igazolom le.*” A fiúk

bíztattak, erre beálltam én is a sorba, de előbb még a háziaktól vásároltam egy cipókenyeret. A fegyvereimet a gh. zászlós elásta.

Eichendorfbán találkoztunk először amerikai katonákkal. Rohamsisak, rövid esőkabát. Vállukon géppisztoly, szájukban rágógumi vagy füstölő Camel, vagy Chesterfield cigaretta. Megbámuljuk egymást, mialatt az utca jobboldalán ténfergünk és várjuk Pallos ezredest, aki eligazítás véget jelentkezi ment. Hosszú órák telnek el. Az amerikaiak közben pisztolyokat szednek össze, és egyik-másik cigarettát ad érte. Jóindulatúak, nem-törődömök.

Végre visszajön a gazdánk valami öreg magyar tábornokkal, aki az I. hadtestet vezérelte amerikai gondozás alá. 15 km gyalogmenetet hirdet ki. Hosszas baktatás. Hátunkon a poggyász. Szokatlan teher, töri a vállunkat.

A környéken még tisztogató harcok folynak. Látjuk az amerikai páncélosokat. Az emberben önkéntelenül is felmerül a kérdés: Ezekkel kezdtek ki a németek? A felettünk zúgó Liberatorokra nem is gondolok. Azt már megszoktuk.

Végre egy piszkos udvarban, Papendorf¹³⁹ nevű faluban, megállunk. Tisztek, legénység külön, aztán kihirdetik, hogy a zsebek tartalmát ki kell magunk elé rakni, és csomagjainkat ki kell nyitni. Három amerikai a „military police”-ból¹⁴⁰ odalép és motozni kezd bennünket. A zsebillómat elveszik, a szemétbe szórják a borotvapengéimet, tükrömet, evőeszközeimet. A kanalam megmaradhat. A hátizsákomba csak belenéz, aztán int, hogy csomagoljak vissza. Talán elégnek találja, amit kiszedett, mert lapos kis zsebkésem, miniatűr körömtisztító készletem, Kodak Retinám megmaradt. Sokunktól mindent elvettek.

Tétlenül ácsorgunk. Kezd esni az eső, erre felszólítanak, hogy menjünk fedél alá! Egy tehénistállóba megyünk vagy ötvenen. A legények szalmát hoznak be, fekhelyet készítünk. Végignyúlok a szalmán, aludni próbálok, de nem megy.

¹³⁹ Feltehetően Babendorf vagy Papperting Alsó-Bajorországban.

¹⁴⁰ Katonai rendőrség, angolul.

Ha lefekszem, állandó viszketésem van. Állítólag vitaminhiány. Igen bosszantó érzés. Mintha ezer hangya futkosna az emberen, és mindenütt érzem. Lassan félálomba szendergek. Furcsa álmaim vannak. Erős bűz van a kevés melegben, amelyben itt a szénán fetrengünk.

Délelőtt esőre áll. Varga zászlós és Gönczy főhadnagy azt mondják, ők megszöknek. Én is csatlakozni akarok hozzájuk. Inkább a szökéssel járó kockázatok, mint ez az állati sors!

Egy órákor elindulunk. Jégeső ver meg. Az úton a teher egyre nehezebb. Ráadásul az éjjel elfeküdtem a nyakam és most alig bírom mozgatni a fejem. A csizmahúzó Landau előtt eldobom.

Landautól¹⁴¹ néhány kilométerre nagy embertömeg. Drótkerítéses nagy akol a szabad ég alatt, emberek részére. Nyüzsögnek benne a foglyok. Ismerős köszön rám. A győri törzsemből az utolsó kerékpáros. Kérdezem tőle, hol fogták el? — Dévényújfalunál¹⁴² — mondja.

Beterelnek bennünket is, de előbb a tiszteket külön állítják. Felírják a nevünket, rendfokozatot. Varga ezredessel találkozom, a volt tanulmányi felügyelővel. Aztán volt növendékeimből Révay hadnagy, meg Poszert jelennek meg. Másképpen képzeltük a találkozást annak idején.

Múlik az idő. Ahogy leszáll az est, egyre hűvösebb lesz. Egy faoszlop elé teszem a hátizsákom, ráülök, magamra borítom a takaróimat és fázósan gubbasztok. A bakák, meg a német katonák a kerítés melléjárnak emberi kis szükségletüket végezni. Ilyenkor a Kik. Fek. tisztikar kórusban üvölt rá: „*Disznó, ne itt vizeljen!*” vagy „*Arra van a klozet, nem hallja?*” A pacák visszarakja ijedtében a vízipuskát, egy részt beereszt a nadrágjába, aztán eloldalog a jobb sarokba, folytatni a megkezdett műveletet.

Annyira fázom, hogy nem tudok tovább ülve maradni. Felkelek és járkálok. Didergő emberek a földön, vagy ide-oda to-

¹⁴¹ Bajorországi település.

¹⁴² Szlovákiai falu (Devínska Nova Ves), ma Pozsony része.

porgó alakok, pokróccal a vállukon. Pallos ezredes lép oda. Beszélgetni kezd. Az az érzésem, hogy ön maga elől menekül. Magyarázza, hogy miért nem lépett meg. „*Nem akartam a csapatot elhagyni.*”

Nehezen múlik az éjszaka. Szörnyű ez a fázás! Hihetetlen, hogy egy májusi éjszaka ilyen legyen. Jól értesültek azt mondják, hogy Németországnak ezen a vidékén csak júniusban kezdődik a tavasz. Lassan megvirrad. A nap, mint egy vörös gömb, felkúszik a látóhatár szélén. Kezd melegebb lenni. A bajtársak tüzet raknak korhadt cölöpökből és köréje gyűlnek.

Nehezen bírom már a fáradtságot és álmatlanságot. A takaróimból ágat csinálók a földön és lefekszem. Vagy három óra hosszat alszom. Akkor ebédosztásra hívnak. Az első amerikai étkezés. Valamilyen babkonzervet meg egy édeskés konzervet adnak kettő-kettő fő részére. Jóllakni nem lehet tőle, de éhen se hal az ember.

Újabb fogolycsapat. Három honvéd jön meg a törzsből. Jelentik, hogy az orosz kirabolták a gh.-t, elvitték az otthagyt és elásás végett faládákba rejtett pisztolyokat, és most felfegyverkezve járják a környéket.

Ülünk és várakozunk. Reménykedünk abban, hogy ma elvisznek bennünket. Csak legalább fedél alá kerülünk! A vesém áfázott, a bal lábamban reumás görcsök vannak időnként. Pedig nem szabad betegnek lennem! Vissza kell jutnom Kőszegre, az otthonomba.

Ellopták az összes takarómat

Május 8.

Ellopták az összes takarómat. Két kincstári pokrócot, meg két könnyű kis plédet. Azóta nincs mivel betakaróznom. Megáztak és a drótkerítésre terítettem őket száradni. Közben előrementem a hátizsákomhoz, és találkoztam Korbuly Domival. Beszélgettünk, szemerkélni kezdett az eső, erre siettem, hogy

leszedjem őket. Még láttam, hogy az utolsót valaki lehúzta, de mire odaértem, belekeveredett a tömegbe. Harmadik éjjel, hogy nem tudok aludni.

Rengetegen vagyunk itt, ebben a regensburgi¹⁴³ fogolytáborban, állítólag 180 000 fő jelenleg. Napközben tikkasztó a meleg. Víz nincs. Az egész tábor tetvészkedik. Pokoli látvány! Ingre-gatyára vagy egész pucérra vetkőzött piszkos férfiak — a fog-ságba esés óta nem lehetett mosakodni — és pattogatnak a hüvelykujj körmén. Magam is találtam egy csomót. Az ember undorodik önmagától is.

Május 11.

A Regensburg melletti táborban az utolsó napon javult egy kicsit a helyzet. A négerek barátságos vigyorgással újabb és újabb lajt vizeket hoztak, úgy, hogy három csajkához is hozzá-juthatott az ember napjában.

Éppen elnyúltam a földön, éjszakai alváshoz, amikor hatalmas üvöltés: Felkészülni! Még az éjjel tovább megyünk!

Mint örömhírt adják tovább, hogy az oroszok megkezdték Budapest kiürítését. Állítólag amerikai csapatok mennek be Magyarországra, minket pedig rövidesen haza fognak szállítani. Azt hiszem, ez is csak propaganda. Nem hiszek benne.

Május 9.

Május 9-én elszállítottak bennünket egy másik fogolytáborba. Sár, piszok, szemét, víz csak olyan nagy tartályokban, amiből meregetni kell. Megkaptam az ukrán betegséget. Enni nem tudok, ha ételre nézek, undorom van.

Május 17.

Büdesheim¹⁴⁴. Napok óta itt vagyunk. Aszalódunk a tűző napon napközben és didergünk éjszaka a hidegben. De nem

¹⁴³ Bajorországi város.

¹⁴⁴ Rajna-vidéki német város a Bitburg-Prüm körzetben.

hajtanak bennünket hosszú fütykösökkel ordítózva és a tömeg közé vágva, az amerikai sihederek. Nem állunk hiába vízért, nem lökdösik félre az embert, mint ott a megvadult legénység tette, hogy az amerikai őrkök a fejünk fölé géppisztolyoztak, amikor az állati csorda marakodását látták.

Egy hétig olyan beteg voltam, hogy azt hittem, nem érem meg a következő napokat. Még Landauban szedtem össze a nyavalyát. Pokrócom nem volt, lefeküdtem egy este, és arra ébredtem, hogy vízben fekszem. A derekam alatt megállt a víz, másnap úgy fáj mindennem, hogy alig tudtam mozogni.

Az őrkök tegnap lelőtt egy orvos századost. A mi karámunkban nem volt víz, átmentünk a másik ketrecbe. kifeszítették a drótot, mikor megjelent az őrkök. A százados félig átbújt már a másik karám kerítésén, amikor az őrkök integetett neki, hogy mars, vissza! A szerencsétlen próbálta kézzel-lábbal megmagyarázni, hogy ő a másik ketrechez tartozik, átbújt, és erre az amerikai beleeresztett egy sorozatot.

Koszorús ezredes megbeszélést tartott a század parancsnokokkal, hogy majd a hozzátartozóknak nem szabad megtudni, milyen körülmények között pusztult el az orvos százados. Neki már nincs több problémája.

Két napja, hogy semmit nem kaptunk enni. Állítólag szállítási nehézségek miatt.

Ha Isten megsegít, és hazakerülök, megírom ennek a fogságnak a történetét

Május 20.

Tegnapelőtt délelőtt beálltam a sorba vízért. Voltak vagy százötvenen előttem, rekkenő hőség volt. Lassan haladtunk előbbre. előttem egyszer csak kidőlt egy honvéd a sorból. Végre egy egészségügyi ápolás alá vette.

Alltam és elgondolkodtam. Olyan érzésem volt, hogy le kellene feküdnöm vagy ülnöm. Arra gondoltam, hogy otthon las-

san érni kezd a cseresznye. Hogy kenyeret és tejes kávé fogok kérni, ha hazakerülök. Egyszerre forogni kezdett velem minden, rettenetesen gyöngének éreztem magam, elfeketedett előttem a tábor, éreztem, hogy zuhanok, és elvesztettem az eszméletem.

Arra ébredtem, hogy kapkodva szedem a levegőt, vízzel locsolnak, a zsebkendőm megnedvesítve a homlokomra rakják. A karjaim elzsibbadtak, az ujjaimat görcs rántotta össze, de szinte jó volt ez a féltudatosság. Egy orvos őrnagy lépett hozzám. Feltápászkodtam. Bevitt az egészségügyi sátorba, mérte a pulzusom. Csóválta a fejét. Mondtam neki, hogy a szívem, úgy érzem, nincs egészen rendben, s a nyolc napos koplalás a betegségem alatt kimerített. Az ennivalómat akkor szétszítottam, mert undorodtam minden élelemtől. Beutalt a gyengélkedő sátorba.

Tegnap reggel óta itt vagyok a gyengélkedő sátorban. Hűvös van, jobb, mint kinn a szabadban, de a derekam nagyon fáj. A mai viziten kaptam porokat, s valamivel jobban érzem magam. De szörnyű éhes vagyok. A sok koplalás után pótolni kellene, ami hiányzik. Tegnap kenyeret is kaptunk. 15-20 deka lehetett. Majd könnybe lábadt a szemem, amikor megláttam.

Soha ilyen pünkösdsvasárnapom nem volt. A gyengélkedő „fűágyán” fekszem. Egész éjjel nem tudtam aludni. Fáj minden tagom, lázam van, éhes vagyok. Ha egy darab kenyeret kapnék, boldognak érezném magam. Üres kenyeret, ha fekete is lenne, ha száraz is lenne, csak kenyér lenne! Ezeket a kidekázott amerikai konzerv főzelékeket — baba, borsó stb. — tüzelő hiányában nem tudom megfőzni. Félig nyersen rágom a répát, a borsó ehetetlenül kemény. Cigaretám már alig van, az a kevés is, ami még előkerül, állandó irigység tárgya. Hol balról, hol jobbról kérnek belőle, és egyelőre nem tudom megtagadni ezeket a kéréseket.

Ha éjjelente nem tudok aludni, hazagondolok. És ha félálomba szenderülök, az otthoniakat látom. Nagydarab kenyérral jönnek felém, nem is tudom másként elképzelni a viszontlátást, csak hogy enni hoznak.

Átkozom a percet, amikor engedelmeskedtem annak az ömentő, gyáva parancsnak, amely kihajtott az országból, vagy Schmiddorfból, amikor ott akartam maradni, s az ezredesre hallgattam: „*aki nem jön velünk, azt nem fogom leigazolni!*”

Ketrecünkötől nem messze — legszélső a táborban — mennek a francia katonavonatok, boldog, hazatérő foglyokkal. A győztes mosolygása az arcokon, idebenn a szöges drót mögött letört magyar hadifoglyok túrják a földet, „*talán találunk egy-két krumplit*” próbálkozással.

Május 22.

Egész éjjel esett az eső. Beázott a gyengélkedő sátor is. Csupa sár, lucsok minden. Olyan hírek jönnek, hogy nemsokára hazamegyünk.

Éjjel meghalt egy ember a gyengélkedőn, s ma reggel arra ébredtünk, hogy egy másik is utolsókat hörög. Az e. ü. katonák rárakták őket egy hordágyra, közömbösen kicipelték a sátor elé, innen aztán egy óra múlva eltűntek. „Egy számmal kevesebb.”

Elközömbösödünk mi is. Fő foglalkozásuk, hogy várjuk a napi élelem kiadást, és a negyedik napokat, amikor kenyeret is kapunk.

Megutálja az ember az embertársait, mert amit fogságunk óta láttam, az csak utálatos volt. Önzés, áskálódás, mocsok. Isten felkent szolgája és a betegek gyógyítója együttes erővel csapják be a beteget, s eszik meg a gyengélkedők számára kiutalt pótadagokat. Egy repülő-őrmester szóvá is tette reggel. Délben már ki is dobták a gyengélkedőről. Hogy lázas volt, nem számít.

Ma a tiszteket külön választották és átkísérték a 20. számú ketrecbe. Itt vagyunk most, talán az utolsó táborhelyünkön. Reggel kiírtak a gyengélkedőről. Az új táborban még megvizsgált a doktor, de gyógyultak nyilvánított. Csak azt a 3-4 deka kenyeret sajnálom, amit odaát kaptunk, mint betegek. Egy-egy szelet volt. Két kenyeret szeleteltek fel, ha 15-en voltunk,

vagy ha harmincan voltunk. A többi hová lett? A repülő őrmester megmondta — repült is érte.

Ha Isten megsegít, és hazakerülök, megírom ennek a fogságnak a történetét.

Ha hazamehetek, mit fogok először főzni?

Június 1.

Mi történik a fogolytáborban, ami esemény?

Álmatlanul átdidergett éjszaka után felkászálódik az ember, nézi az időjárást, és ha napsütés ígérkezik, akkor van egy kis öröme, mert délelőtt szundikálhat egy kicsit a napon.

Ha van tűzifa, amit különféle tábori valutáért — dohány, borotvapenge, öngyújtó, alsónadrág — szerez az ember — megfőzi a feketekávé, és egy cigarettával megtetézve az élvezteket, megreggelizik. Délelőtt alszik, vagy ténfereg, különféle ételekről beszélget, mert a has a legfőbb problémánk. Van úgy, hogy a legfrissebb rémhíreket tárgyaljuk meg. Magyarországról nem megy ki az orosz vagy kimegy az orosz. Hazamegyünk vagy nem mehetünk haza, amerikaiak vannak már a Dunántúlon és így tovább.

Vízért is lehet sorakozni, de legtöbbször nem működik a csap. Délután az élelem vételezése a fő esemény. Amíg a százas csoport kiadja a tízes vételezőknek, eltelik vagy három óra.

Este aztán jön az öröm, ha kenyeret is kaptunk, akkor öt perc boldogság, amíg befalja az ember. A vacsora-ebédfőzés ugyancsak fontos esemény. A legyengült, kikoplalt szervezet egy kissé új erőre kap. Este elkészíti az ember a vackát és próbál aludni. A legtöbbször nem sikerül. Jön az éjszaka, mohó vágyakozásaival, a család, az otthon képeivel, az emberi élet utáni vágygal, s a gyöttrődéssel: Istenem, meddig tart ez még?

Éjszaka még erősebb a rendes ételek utáni való vágy. Ha hazamehetek, mit fogok először főzteni? Paprikás csirke volt házasember életem első ebédje. Azok a régi, jó idők! Akkor nem

tudtam eléggé megbecsülni, amit az én meleg, szép otthonom jelentett, mert minden olyan természetes volt. Most mennyire tudnám!

Csak itt ne!

Egy zászlós, Kiss Elemér meg én, vermet kezdtünk el ásni, külön-külön, de aztán arra gondoltunk tegnap, hogy ketten többre tudnánk menni, s talán be is tudjuk fedni. Tegnap összeraktuk a kapott élelmiszert és közösen főztünk, így talán jobban jövünk ki.

Bunkerunk néhány nap alatt készen lesz. De nehezen megy az ásás, a kondíciónk nem éppen földmunkához való.

Délben — meglepetésszerűen — nem a megszokott adagot adták ki élelemlé, hanem az amerikai katonák részére szokásos 5 személyes ládát kaptam 10-10 ember. Igaz, az amerikaiak öten kapják ezt, és még leves és kenyér is jár hozzá, de már előre örültünk, hogy ma talán többet ehetünk. A ládákban lévő cukorkát vissza kellett adni — nem valószínű, hogy a Vörös-kereszt óhajára — nem tudtuk meg, hogy miért, de így is bőséges volt. Mérleg nem lévén, nagyjából átszámítva az egyes adagokat: 2 dkg cukor, 4 dkg csokoládé, 2 dkg rizs és gyümölcsdara, 3/4 tejkonzerv, hat szem karikázott gyümölcs, 20 dkg vagdalt húskonzerv, 20 dkg sonkás húskonzerv, 15 dkg makarónis konzerv, 2 g só, 5 db keksz, 1,5, dkg vaj, 3 dkg aszalt szilvalekvár, 2 g tea, 1/2 dl répa, 1/2 dl zöldbab, 1,5 g kávé és 30 db WC papír, mert ők mindenre gondolnak.

Én voltam a kiosztó. Ez némileg fékezte az iramot. Nem tehetek róla, amikor egy kis szünethez jutottam, össze-vissza ettem: csokoládéport keksszel, narancsot szilvaízzel, húst répával. Mire az osztogatásnak vége volt már elfogyott a dolgaim fele. Később csajkában makarónit és húsmaradékot főztem, s pillanatnyilag úgy éreztem, hogy jóllaktam.

Éjszaka azonban, mikor feküdtem a nyitott sírgödörben (kies lakunkat nem tudom másképp nevezni), szemrehányást tettem

magamnak, hogy mindezt másképp kellett volna beosztani, s gondolatban el is terveztem, hogy mit milyen sorrendben kellett volna elfogyasztani. De láttam, Kiss Elemér barátom is dülledt szemmel falta a konzerveket. Mint a legtöbben. Egyébként azért kaptuk a láda-étkezést, mert egy részük megromlott. Régi konzervek voltak, és „örömet akartak nekünk szerezni”.

Sűrűn mennek a katonavonatok. Francia, belga, sőt újabban német hadifoglyokkal, hazafelé. Amikor egy-egy szerelvény elhúzó előttünk, mintha belém vágna valami. Mikor leszek én is otthon? László napra, ha otthon lehetnék! Mit nem adnék érte! De mindig úgy érzem, tél lesz, mire hazakerülünk. Láttam a gyengélkedő bakákat elpusztulni és összeszorul a szívem: „*Csak itt ne!*” Ahol „egy számmal kevesebb,” ahogy az amerikai orvos mondta, és ahol elássák az embert, mint a kutyát.

Tiszti tábor, de sorozatos lopások, szándékos megrövidítése a másíknak, áskálódás, és ami emberi gyarlóságot kihozhat belőlünk a közös nyomorúság, az mind megnyilvánul itt.

Úgy élünk itt, mint az akolba azért barmok

Június 6.

Tegnaptól kezdve elrendelték az amerikaiak a közös konyha felállítását. Reggelenként vagy 4 dl keserű fekete, vagy 7-8 dl meleg víz (saját főzéshez) és délben egy főzelék.

Vége felé jár a dohányom. Szűkös beosztással is legfeljebb két hét. Ha nem loptak volna el a betegségem alatt annyi mindenemet: pokróc, papucs, alsónadrág, zsebkendő, borotvakészlet, ecset stb. akkor augusztus végéig legalább elég lett volna. De így, amit lehetett, dohányért cseréltem.

Estefelé Kiss Elemérrel elhatároztuk, hogy a magasabb higiénia érdekében leberetváljuk a hajunkat. Ő kezdte rajtam a kíséreltetést, és alapos skalpolás után eltűnt még az ifjúságomból megmaradt hajzatom. Legalább nem köt semmi hiábavalóság

a hajkeféhez, amit elloptak. Mikor aztán én végeztem rajta a műveleteket, úgy jajgatott, hogy abba kellett hagynom, és Tímár Karcsit kértük meg az aktus befejezésére. Ő aztán hosszas vergődés után befejezte a műtétet.

Az amerikaiak részéről különösebb jóindulatot nem tapasztalunk. Úgy élünk, mint az akolba zárt barmok. Azzal a különbséggel, hogy szerencsétlenségünkre mi érzünk és gondolkodunk. Bár ne gondolkodhatnánk és éreznénk, sokkal jobb volna!

A koplalás, a különben is minimális adagok kidekázása gyanakvónvá, kétkedővé, érzékenyebbé tett mindnyájunkat. Még a legkisebb közösségben is, ha nem régi, kipróbált barátok, szinte lehetetlenné válik az együttlét. Kiss Elemérrel való együttesünk is elég hamar elmérgesedett. Képtelen a legkisebb önbírálatra, akaraterije nulla, fél az éhhaláltól. Én is kínlódom, de nem mutatom.

Lázás látogatások

Június 11.

Három nap óta egy kihirdetett újság tartja boldog izgalomban és várakozásban a kedélyeket. Állítólag június 20-ig eldől a sorsunk. Néhány napon belül ide érkezik egy csak magyar ügyekkel foglalkozó bizottság, és elintézi a leigazolást. És aztán lehet hazamenni, vagy Németországban maradni. Össze is kellett írni, hogy ki hova szeretne menni. Természetesen Kőszeget írtam be. Akármi is van otthon — hiszen a propaganda elvette a tisztán látásunkat — haza kell mennem, és ha gyalog kell hazakerednem vagy hason csúszva, akkor is nekiindulnék.

Ha sült krumplival jóllakhatnék, boldog lennék.

Június 12.

Szörnyű vidék ez. Vagy égető napsütés, vagy hatalmas szél, vagy eső és eső. Az a legrosszabb.

Azért apró örömei is vannak az embernek. Bacskádi hadnagy — volt növendékem — hozott egy-két napra egy Ady összes versek kiadást. Faltam a betűket.

Tegnap betűrendben, magyarországi tartózkodási hely szerint írtak össze bennünket. Sok adminisztráció, de semmi mozgás. Vagy hirtelen, váratlanul fog jönni? Bár jönne már!

Június 13.

Lázás találgatások. Tegnapújabb összeírás volt, és állítólag a német tiszteket is három nappal ezelőtt úgy írták össze, aztán 40-80 márkával ellátva útra bocsátották őket. Hangok hallatszanak, hogy velünk is így lesz. A tábort [június] 20-ig ki kell üríteni, mert állítólag SS-gyűjtőtábor lesz aztán. Érzésem szerint egy másik táborba fogunk kerülni, és fogságunk mindaddig, amíg Magyarország helyzete véglegesen nem tisztázódik, folytatódni fog. Hogy ez meddig tart, az Ég tudja csak. Ha tényleg hazaengednének bennünket, már itt kellene lennie annak a bizottságnak, amely megvizsgál. De ennek egyelőre semmi nyoma.

Indulás előreláthatólag 17 órakor

Június 14.

Tegnap délben hangos kiáltozás végig a táboron: 14 órára mindenki menetkész legyen, indulás előreláthatólag 17 órakor! Lázás érdeklődés: mi van?

Terjednek a hírek: Megyünk egy végleges, magyar irányító táborba, állítólag Nürnberg mellé. Csomagolás, sátorbontások, lázas felvételezés. Nagy izgalomban megettem az egész kenyereket. Az indulásból azonban nem lett semmi. Igen hideg éjszaka volt. Ide-oda forgolódtam a nedves földön. Nád Bandi adott kölcsön egy darab kenyeret. Az utóbbi hetekben a jóindulatnak ilyen megnyilvánulásával nem találkoztam. Hogy visszaadásakor kámatot adtam a kenyérre, az nem számít. Útra készen térferegünk a táborban. Megborotválkoztam, rendbe

hoztam magam és vadásztam a fülbemászók tömegére unalmamban.

Vannak szerencsés emberek, akik tudtak tartalékolni az élelmiszerekből, vagy relatíve jó üzletet kötöttek. Az amerikai katonák óráért adnak ennivalót és cigarettát. Ma pl. egy karóráért hét doboz Camel cigarettát kapott valaki. G. hadnagy, aki engem küllemével és kellemével együtt egy hálóját szövögető pókra emlékeztet, kenyeret, tejport, húst, nyers krumplit meg cukrot kapott a karórájáért. Én a gyűrűmtől, meg az órámtól nem válok meg, a jegygyűrűmet pedig még a legnagyobb éhség idején sem jutna eszembe elcsencselni — étvágyam viszont óriási, de hát nem jutok semmire, és mindig éhes vagyok.

Kelet vagy Nyugat felé lesz-e a menetirány?

Június 15.

Ködös hajnali derengésben, egy marhavagonban kuporogva ötvened magammal írom e sorokat. Keserves éjszaka volt. Ég a szemem, minden tagom el van zsibbadva, de már megszoktam a fizikai értelemben vett fájdalmakat. Tegnap kivezettek bennünket a táborból a vasúthoz, miután menetkészültséget rendeltek el, és bepréselődtünk a vagonokba. Eleinte még örültünk: legalább nem kell kinn az esőben áznunk. De ahogy múltak az órák, és mi, a kocsí szélén ülők majd összetekerőztünk a kényelmetlen helyzetben, míg a középén lévők rendre eldültek és kinyújtózva elaludtak a mi mozgásunk rovására, kezdett kellemetlen lenni a dolog. Enni nem kaptunk. Egy szeletke kenyérem volt, azt is rögtön megettem, hideg kávéba aprítva, amikor beszálltunk a luxuskocsiba. Utolsó cigarettáimat szívom.

Itt ülünk a tegnapi beszállás óta, elmúlt egy rémes éjszaka, és még mindig nem indulunk. Hogy hová megyünk, arról semmi biztosat nem tudunk. A mozdony állítólag Nyugat felé fordulva áll, ebből egyesek arra következtetnek, hogy Franciaországba megyünk. Akkor pedig csúful becsaptak bennünket

a jenkik, és még bekövetkezhet annak a részeg, kibombázott kocsmárosnak a jóslata, aki egy dingolfingi¹⁴⁵ kávémérésben Hitlert átkozva azt mondta nekem: „*Ön sosem fogja viszontlátni a hazáját.*”

Mások szerint a megrongált vasútvonalak miatt kell nyugat felé kitérnünk, és azután majd kelet felé fordulunk, hazafelé. Feszült izgalommal várom, hogy kelet vagy nyugat felé lesz-e a menetirány? Az észokok Kelet felé szólnak, a rémhírekhez és minden rosszhoz hozzá szokott képzelet hajlandó hinni, hogy a szovjet helyett a franciáknak adnak ki bennünket. Az amerikai katonák poggyásszal vannak, tehát hosszabb utazásról van szó. De hová? Ez a nagy kérdés. És hogy kapunk-e enni? Enni, enni! — a hadifoglyok örök kérdése, ebben a kultúrát és felszabadulást hozó amerikai világban. Bár sohasem ismertem volna meg!

Élelem felvételezés! Kocsinként két-két fő menjen, pokrócokkal! Ládákat hoznak. Cigaretta is kapunk.

Indulás! — süvít egy hang végig. Az örök felszállnak, a mozdony füttyül, és elindulunk. Nyugat felé!

Apróságok

Június 16.

Már jól benn járunk Franciaországban. Egyre pesszimistábban nézem a helyzetet. Amerikai tolmácsblöffnek ültünk fel: „*Most egy elosztó táborba megyünk, ott megkapjuk az igazolást és az elbocsátó levelet, aztán megyünk haza!*” Íme, a hazamenetel.

Van itt egy Horváth László IV. nevű százados. Örökké üzleteket köt, csencsel, és valami óráért sok egyéb máson kívül kapott 10 kenyeret. Egy egész zsák élelmiszer volt, amit cipelt magával. Egész nap eszik, helyesebben zabál, szalonnától a csokoládéig van mindene. Akartam tőle venni egy negyed kenyeret, nem adott. Húsz márkát kínáltam érte. Elővettem az öngyújtóm.

¹⁴⁵ Alsó-bajorországi város.

Mit adsz ezért? Ötölt, hatolt, végül ki is mondta: egy szelet kenyeret adok érte. *„Inkább fizetek érte”* — és vettem elő a pénztárcám. Levágott egy ujjnyi vastag szeletet. Ránéztem. *„Ezért az öngyújtóért?”* Visszatette a kenyeret a zsákba. Annyira vágyódtam a kenyér után, hogy odatettem a markába az öngyújtót. Este fél füllel hallottam, hogy három „breakfastért”¹⁴⁶ adta el az öngyújtót.

A másik apróság tegnap este játszódott le. Német nők, gyerekek jöttek a vonatunkhoz, és kérésünkre kenyeret hoztak. Szappant, pénzt ígértünk érte. Jön egy asszony. Egy főhadnagy eléje megy. Mi lóbáljuk a szappant. Az asszony bead egy egész kenyeret, integet, mutogat. Mindenki arra értette, hogy ossza ki közöttünk, erre kidobtam a szappanom. A főhadnagy fogja a kenyeret és elmegy. Rászóltam: *„És az én részem?”* *„Én kötöttem az üzletet — feleli — odaadtam a szappanom, a többi nem érdekel”*. A dolog vége az lett, hogy az ugyanakkora szappanért, mint amekkorát ő adott, kaptam egy darabka kenyérvéget, és amikor még kértem tőle, akkor egy fél húskonzevéért adott egy szeletkét még, mondatnám saját kenyereimből. Ha mindig ilyen üzleteket fogok kötni — már látom — csúful rá fogok fizetni kenyér éhségemre és koplalásaimra. A másik öngyújtómon kellene még valami élelmiszert szerezni!

Volt szentendrei növendékemmel, Horányi zászlóssal találkoztam, aki igen készségesen ajánlkozott, hogy „csencsel” részemre. Odaadtam neki a króm cigarettatárcám, hogy dobozt kérjen érte, hatért odaadhatja, de olcsóbban nem. Elvitte a másik öngyújtóm is. Hozott négy dobozt. A ruhája alá rejtve. Kiszedte. *„Csak négyet adtak érte. Hát akkor miért adta oda?”* Ötölt, hatolt, végül is fogtam a négy dobozt és zsebre raktam. Ő is jött fel, odament a sarokba, ahol a hátizsákja volt, és a ruhája alól még négy dobozt szedett ki és dugdosta be, elfordulva, a hátizsákjába. Az öngyújtómat majd később adja oda. Már megalkudott egy amerikaival — mondta. Olyan nemtörődömség

¹⁴⁶ Reggeli, angolul.

fogott el, hogy még a véleményemet sem mondtam meg a csirkefogónak. Csak azt sajnáltam, hogy nem mentem vele, mikor elment az üzletet megkötni. De azt mondta, hogy tud angolul. Én meg nem tudok.

Hogy miért kellett beárulni?

Június. 18.

Franciaországban vagyunk, egy repülőtéren van a tábor. Sátorban fogunk lakni, és állítólag jobb lesz az élelmezés.

Június 21.

Az éjszaka kicsit beáztunk. Elfogyott a cigarettám. Érzem is a hiányát. De nem fogok csikkekért járni, szippantásokért könyörögni. Az amerikaiak megkezdték a személyes lajstromozást, rendes hadifogoly felvételt. Ezzel együtt jár már megint a motozás. Vajon meg tudom-e menteni az értékeimet? Kis Kodak Retinám, órám, jegygyűrűm. Ha tudnám, hogy biztosan elveszik, inkább eladnám. Legalább egyszer-kétszer jóllaknék. Ingyen nem akarok odaadni semmit ezeknek a gengsztereknek. Bánásmódjuk után ítélve, rablógyilkos cigányoknak tartanak bennünket.

Egy sakkot jó volna szerezni. Vagy tető alá kerülni, ahol tanulni, dolgozni lehet, egyéni foglalkozást folytatni, ami enyhíti ennek a fogságnak szörnyű egyhangúságát. Az ember idegzetét ez teszi tönkre.

Reggeltől délig, déltől estig, estétől reggelig étkezésvárásokban múlik el a nap. A külvilág eseményeiből nem igen tudunk meg semmit. Azt látom, hogy abban a francia városban, amelynek közelében vagyunk, indul az élet. Füstölnek a gyárkémények, munkába sietnek az emberek. Augusztus huszadikát jelelte meg valaki hazatérésünk idejének.

Az elkövetkező motozás miatt nagy az izgalom a nép között. Állítólag Sáray zászlós köpte be Pallos ezredesnek, hogy az én

fényképezőgépem még mindig megvan Erre Pallos ma délután hivatott: „Azonnal méssz az amerikai parancsnokságra és átadod a fényképezőgéped!” — „Vissza fogom kapni?” — kérdezem. „Azt nem tudom.”

„Akkor inkább odaadom olyannak, aki már átesett a motorzácson.”

„Tessék leadni a gépet! Az amerikaiak kihirdették, hogy akinél kést, fényképezőgépet találnak, ott az egész századot fogják megbüntetni. Nem fogom az egész századot bajba hozni egy ember miatt.”

„Legalább megpróbálom eladni.”

„Százados úr! Azonnal menjen és hajtsa végre a parancsot!”

Szóltam Nád Bandinak, hogy jöjjön velem, és amikor az első vételezők elindultak, beálltunk a sorba. Azt mondtam neki, hogy az első amerikai katonának, akivel találkozunk, próbálja meg eladni. Az amerikai raktáros őrmesterrel beszélt, az meg is indult utánunk, amikor a vételezésből megjöttünk. Megbeszéltük vele, hogy 10 breakfast dobozért és 100 cigarettáért megkapja a gépet. Három tekercs színes filmet, hét tekercs rendes filmet, az előtét lencsét, sárga szűrőt. Azt mondta, hogy este hétkor bejön, várjuk őt a kapunál.

Hogy miért fáj Pallosnak a feje az én fényképezőgépem miatt, nem tudom. S hogy miért kellett beárulni, hogy számos motozás ellenére különféle trükkökkel még mindig meg tudtam őrizni, azt sem tudom. Még a varrotűinket, orvosságos üvegeinket is beszedette velünk ez a két lábon járó címeres ökör, és a magyar parancsnokságon összegyűjtötték. Így legalább látja az amerikai ezt a szolgálalkú, meghunyászkodó népséget. Isten veled, kis Kodak Retinám, sok boldog perc megörökítője, tanúja. Este az amerikai — Kovács nevű, magyar származású ember — aki törve ugyan, de valamit még tud magyarul, bejött és hozta a csomagot. Mindenesetre ez volt az utolsó parancs, amelynek — úgy, ahogy — engedelmeskedtem.

Fogolyszámom: 3.806.693

Június 25.

Szombat délután és ma délelőtt megvolt a „beiktatásunk”. Név és személyi adatok felvétele, kartotéklap kiállítása, vörös értesítőlap a Vöröskereszt számára, ujjlenyomat felvétele, orvosi vizsgálat, pénz leadása (nyugtát kaptunk róla!), és motozás. A kis képtárcámat sokáig forgatta az amerikai. „*Ihre Frau?*”¹⁴⁷ — kérdezte. Valamit tudott németül. A barna amerikai cipőkrémemre — amit egy tábori munkással csencseltem cigarettáért — felhorkant, és mutatta a szomszéd motozónak. Valamit makogtak angolul, aztán odadobta a többi holmi közé a pokrócra és intett: Mehet!

Egy fehér cédulát nyomtak a végén a markomba. Az adataimon kívül rajta állt a fogolyszámom: 3.806.693. Pénznyugtámon ugyanez a szám, 1760 pengő és 276 márka leadása elismerve. Az aprópénzt számolatlanul kellett egy ládába bedobni. Négy pengőt bedobtam, a többi pengősöm és márkám egy fertőtlenítőporos zacskóban volt benyomva, a tisztálkodó szereim között. Megnézte, de félre is dobta a motozáskor. Tetű porral nem foglalkoznak — gondoltam. Ezzel hivatalosan is beléptünk az USA hadifoglyainak „exkluzív” társaságába.

Romilly¹⁴⁸ mellett, a repülőtéren felállított fogolytáborban

Június 26.

Nem hiszem, hogy az élet ritmusa egyenletesebb, egyben egyhangúbb lehetne bárhol, mint egy ilyen fogolytáborban. Kínos egyformasággal telnek a napok, és az ember nem tudja a legtöbbször, hogy kedd van-e vagy péntek. Tétlenségre kárhoz-

¹⁴⁷ A felesége? Németül.

¹⁴⁸ Franciaországi település Aube megyében.

tatva, ami talán a legnagyobb büntetésünk, éljük minden gyarlóságunkat előhozó életünket.

A hajnali órákban már rendszerint felébredek. A sátor szélén fekszem, így az „ajtórész” nyílásain át látom a derengő napot. Szeretem ezt a korai fényt, szeretem a reggeli negyedórát, mert ebben van valami ígéret, hogy talán ma áll be valamilyen változás a sorsunkban. A déli napsütés forróságában persze elillannak ezek az illúziók, de addig is reménykedhettem.

A nyári napfelkelte még itt, Romilly mellett, a repülőtéren felállított fogolytáborban is szép. Fél hatkor kongatnak a kapu felől, és egy recsegő hang végigsüvít a táboron: Ébresztő! Reggeli felvételezéshez sorakozó!

A tízes csoportokból a kijelölt század-ételhordók — pokróccal a hátukon — négyen, a reggeliért sietnek, a többi pedig felkászálódik és rendbe hozza a fekvőhelyét. Néha még fekszünk a földön, mikor már befutott a reggeli, és gyorsan előkapva az evőedényeket, sorakozunk fel a hatalmas kondér előtt.

Minden nap más — más tízes csoport kezdi meg az étel felvételezését. Kávét kapunk, fél litert, nem a legerősebb, nem is édes, de meleg! Közben már mérlegelik a kenyeret. Egy nyolcad, egy hatod, egy negyed a fejadag, sose tudjuk előre, mennyit kell és mennyit fogunk kapni, ezért nagy az öröm, ha egy negyed kenyér jut, és lecsüggedt fővel választunk a tíz darabra osztott kenyérből, ha csak egy nyolcad a fejadag. A kenyérhez egyik-másik nap kis kukoricát is kapunk, kétszer pedig zsír is volt. Óriási haladás a budesheimi táborhoz képest!

Reggeli után mosakodás. Nyolc óráig van megengedve a ruha nélküli mosdás, körlet rendbe hozás és a szemét összeszedése a sátrak körül, pokróc összehajtogatása, vagy pedig máris elnyúlik a társaság a pokrócán és alszik, esetleg olvas. Vagy négy könyv jár kézről-kézre a századon belül.

Az evés lecsillapította a kedélyeket, már amennyire lehetett, mert a kenyérválasztás és a madárkáknak való eledelmennyiség kiaprózása igen gyakran heves vitákra ad alkalmat a tízes csoporton belül. Egy-két fő elégedetlen mindig van, ezek örök-

ké zúgnak, morognak, ezekkel szemben kell a tízes csoportparancsnoknak — nálunk nekem — kellő tapintattal, vagy erélyvel fellépni.

Az emberi önzés, irigység leplezetlenül jelenik meg ilyenkor, és aki kívülről hallgatja, nem hinné el, hogy egy hadsereg tisztikarának tagjai osztozkodnak. Engem a „János vitéz” zsványtanyájára emlékeztet, amikor a betyárok megosztóznak a zsákmányon. Hogy mérsékeljem a dühös osztozkodást, én magam nem választok, hanem odaszólok az elosztást végző Kassóczy főhadnagynak: Feri, egyet adj ide!

Amióta ezt a rendszert vezettem be, a többieknél is mutatkozik a nagyobb mérséklet.

Június 28.

Tegnap volt László nap. Némi örömet hozott, mert a 17 éven aluliakat összeszedték és állítólag Magyarországra vitték. Küldte velük haza levelet. Az a remény, hogy ezek a sorok megérkeznek, volt az én névnap ajándékom.

Tíztagú csoportunk

Június 29.

Nem volna teljes a kép, ha azokról, akikkel nap, mint nap együtt vagyok, meg nem emlékeznék. Tíztagú csoportunk a 11. század, illetőleg ebben a karámban a 420. század második családja. Én vagyok a családfő. Magamról csak azt tudom írni, hogy sokat változtam. A helyzet, amelybe sodródtam, az örökös hazavágyódás, erősen csökkentette a humorérzékemet. Megértek minden gyarlóságot, hiszen én is tele vagyok ilyesmivel, de azt hiszem, ha annyi igazságszeretet és jóindulat volna mindenki bennem, talán súrlódás mentesebb volna az élet itt is, és kinn, a szabad világban is. Hiába azonban a jó szándék, ha az nem talál viszonzásra.

Timár Karcsi, tényleges főhadnagy, aki hozzám áll legközelebb. Kőszegről jött ő is, vannak közös ismerőseink, az emlékeinket jobban tudjuk felidézni kettesben. Értékes, dolgos, rokonszenves, becsületes fiú, könnyű vele kijönni, mert átérzi a helyzetet és tud alkalmazkodni.

Kassóczy Feri főhadnagy, a „szépfiú”. Néha nehezen kezelhető, de mivel sokat ad a küllemre, a formákra, igyekszik azokat be is tartani. Ő a kenyérosztó igazság, és nagy bemosakodások után végzi el a műveletet. Sok irányban érdeklődik, és ha néha felszínes is a hozzászólása, az élvezetesebb társalgásban benne van, mert e téren kiugrik a többiek közül.

Fülöp Pista főhadnagy, magába vonuló természetű. Egy kicsit kényelmes, „lassú víz partot mos” ember, de szeretetreméltó, jó modorú. Minden társaságba beilleszkedik.

Pepo György hadnaggyal kezdődik a tartalékosok listája. Ő az elméleti idealista, aki örökké az igazságot keresi és hirdeti, az igazságos elosztásokat, a fegyelmezettséget, emellett állandóan lázong, ha a legkisebb vélt megrövidülés éri személyét. Tanító mivolta didaktikai hangnemben nyilvánul meg. Nagy fotográfus, aki valóban értékes képeket csinál, a mellett ezermester. Munkás, gyakorlati ember, de azért az egyik legnehezebb eset a csoportban.

Halász Miklós zászlós kórházba került, és remélhetőleg nem kerül vissza a csoporthoz. A köz érdekében örülök is ennek, mert jelleme nem kifogástalan. Ételt utáni kielégíthetetlen sóvárgása olyasmikre is rávitte, amiért otthon súlyosabb következményeket is vállalnia kellett volna. A más kenyereből el-elcsipeget, ha nincs ott az illető. Pesten maradt barátja ruháit elhozta, és itt eladogatta. Kétes csencseléseket bonyolít le, arrogáns, örökké elégedetlenkedő. Amióta nincs a csoportban, jobb a szellem.

Magyar Gábor zászlós, Halász szobatársa, a jelenlegi főrendbontó. Fiatal, kissé közönséges, zabolátlan, figyelmetlen ember. Soha nincs megelégedve a kapott adaggal. Egész nap hever, mint egy fiatal bivaly, pedig még ilyen leromlott álla-

potban is kiduzzad egészségével a csoportból. De ha valami munkára kell mennie, már duzzog, morog, felesel. Nem rosszindulatú, csak úgy kell őt kezelni, mint az ingerült bikát.

Pongó Bandi százados, az egyik legértékesebb ember a csoportból. Higgadt, nyugodt, egyenes, megbízható ember. Amihez hozzányúl, azt alaposan végzi el. Szereti a tiszta helyzeteket. Szívesen áll bajtársai segítségére, ha szükséges, és nem kér érte azonnal valami anyagi jutalmat. Igazi ideális férfi típus, aki otthon ezermesterkedik, nem ismeri a csavargást, züllést, társaságban viszont szolidan elmulat. Ügyes kezével többünknek javított meg apróságokat (óra, öngyújtó, kés) azokkal a primitív maga csinálta szerszámokkal szakember sem dolgozhat különbül. Olyan ember, aki általában csak megbecsülést vált ki.

Marton Gyula zászlós még Ásványrárón segédtiszem volt, az maradt az ausztriai út alatt is, és én úgy viselkedtem vele szemben, ahogy talán idősebb testvér vagy jó barát viselkedik. Itt, a táborban úgy viselkedik velem szemben, amit sosem fogok tudni elfelejteni. „Piszkos magatartás” — a jelző, amit mondhatok rá.

Egy jelenet az előző táborból mindig előttem lesz: nyolc nap után először ehettem a betegségem elmúltával, és nem volt mit ennem. Ő lángost sütött, még abból a lisztből, amit még tőlem kapott az áprilisi vonulás alatt, és én sóvárgó szemmel nézve, kértem egy felet tőle, azzal, hogy adok érte valamit. Visszautasított, hogy „ez hatunknak kell!” Pedig fogságba kerülésünk napján az utolsó darab kenyerelem feleztem meg vele. S amikor még Landauban, mikor már beteg voltam, egy korty vizet kértem tőle, nem adott egy csepp sem, pedig tele volt az üvegeje. Nem haragszom rá, de nem is szeretem. Tartuffe¹⁴⁹ típus. Kempis Tamást¹⁵⁰ olvas, imakönyvvel a zsebében jár-kei, és ellopja a konyhán a borsot, mint Büdesheimben tette.

¹⁴⁹ Jean Baptiste Moliere (1622—1673) drámájának főszereplője, akinek alakja az álszent csalót testesíti meg.

¹⁵⁰ Thomas (Hemerken) Kempis (1379—1471) Német, keresztény teológus, egyházi író, az *Imitatio Christi* (Krisztus követése) szerzője.

Nád Bandi karpaszományos őrző, angol tudása révén mint tolmács maradt a tiszt táborban, állandóan képezi magát itt is. Nem dohányzik. Megtakarított és szerzett cigarettáival javít az étkezéseken. Jóindulatú, de azért mérlegre tesz mindent, és nem kockáztat semmit. Tisztességes üzletember típus, illik ahhoz a nyelvhez, amely ebbe a díszes társaságba hozta.

Dr. Csepinszky orvos hadnagy rövid ideig volt köztünk, de intellektuális feje, úri, krisztusi modora igen rokonszenvesé tette. Szívesen elcserélném egyik — másik „úrral”.

Ez a mi „családunk”. Igazi kapcsolat nem fűzi egybe. Nehéz is lenne, mert az éhség és rabság gyanakvóvá, ingerültté tesz, ha pedig valaki egy értékes tárgy révén némi élelmiszerhez jut, főleg cigarettához, kitör a csendes irigység. A dekázó osztzkodáson pedig majdnem mindig voltak összeveszések, hangozkodások, és ez már így lesz a fogság végéig.

A másik tízes csoport élén Pallos ezredes áll, helyesebben fekszik. Ne adj isten még egy ilyen parancsnokot hátralévő fogságom idejére! Lehet, hogy nem a rosszindulat vezette elősörban, de a korlátoltság sem tartozik a bocsánatos bűnök közé. Ő, a fő nyilas és antiszemita, alaposan elvezette választott népét ebbe a náci pusztába. Azt az utat, amit Németországban megtettünk, ahogy ő vezetett, egyetlen bakája sem fogja neki megbocsátani. Munkában elől járni még nem láttam soha. Ezt a százas csoportot úgy igazgatja, mintha egy hadosztály volna.

Segédtsitzje, Honti László százados tipikus példája a nem ludovikás csapattiszteknek. Idősebb korba érve el a századosi rendfokozatot, kisebbségi érzései lehetnek, viszont ő képviseli az „igazi tiszt urat”, de csak formák tekintetében. A külsőségek mellett nem látja meg a dolgok lényegét, ez tükröződik vélemény nyilvánításaiban. Becsületességét nem cáfolják cselekedetei, de állandó kiabálása, rémlátásai, minden apróságból nagy dolgot felfújása általában magára haragítja környezetét. Úgy tesz, mintha Atlasz volna, aki az egész Kik. Fek. világot a vállán tartja.

Sárai Emil zászlós, a másiksegédtszt, nagyhangú, nagyszájú kölyök. Lehet, hogy jó postatszt, de még soká lesz, amíg szerénységgel, jó modorral megkedvelteti magát. Különben derék, jóindulatú fickó, dolgos, és haragudni még rossz modora miatt sem lehet rá.

A kövérkés Tóth hadnagy nem sok vizet zavar, mint a korpulens egyének általában. Nyugodt, barátságos, csendes színfolt a csoportban.

Öreg pókra emlékeztet a félszemű Gallay hadnagy. Gyűjtöget, csencsel, mindig megvan a maga kis tartalék élelme, mint a szorgalmas tücsöknek. Nagy intrikus és politikus az öreg, akinek az az elve, hogy nincs az a parancsnoki ülep, melyet ki ne lehetne nyalni, ha érdeke úgy kívánja. Háta mögött szidják, és szívesen ütnének rajta egyet-egyet, de eddig még ügyesen lavírozott a parancsnoki fák árnyékában.

Hoffer hadnagy, a nemzetközi bank igazgatósági tagja, reálpolitikus, önérzetes, komoly, megfontolt férfiú. Nem sokat nyilatkozik, de ha igen, akkor megvan a dolgokról a maga külön véleménye.

Merényi Lajos gyakorlat ember. Építész mivolta megnyilatkozik egyéniségében, de főleg munkájában. Ő építette Büdesheimben a legjobb vermet magának, ő csinálja a legjobb beméréseket, mindamellettt alkalmazkodó katona, aki a feljebbvalóival szemben csak vigyázz állásban tud megnyilvánulni.

Nemes hadnagy, elemi iskolai igazgató, csendes, pedagógus külsejű, félrehúzódó ember.

Regős Kálmán tanítóval, aki eddig Büdesheimben szakács volt, most ételosztó, csendesen megosztóznak ételosztáskor a zsákmányon. Egyszerű, de ügyes fogással dolgoznak az óhajtott dupla adag érdekében. Nemes egy nagy edényt, meg egy csajkát hoz ételosztáshoz. A nagy edénybe Regős beleméri kettőjük adagját, közben Nemes a csajkát diszkrétén az edény mellé csúsztatja. Mikor az utolsó századtag is megkapta a magáét, a csajkába belemér egy jó porciót, aztán az egész szerzeményt elosztják egymás között és jó barátsággal elfogyasztják. Én mu-

latok az egész trükkön, és nem irigylem tőlük, de egyes urak már morognak és várható a legközelebbi kirohanás.

Utoljára Csögley Gyula állatorvos zászlóst említem meg, ezzel ki is telt a létszám. Szangvinikus ember, ennek a típusnak minden erényével és hibájával. Jóindulata kétségbevonhatatlan.

Jaj nekünk, ha a sok törzstiszt szóhoz jut

Egyébként 600 tisztet találtunk már ebben a ketrecben, amikor átjöttünk, és az ő rangidősük, Dobák vezérkari ezredes lett most a valóságos — a névleges Koszorús ezredes mellett — magyar táborparancsnok.

Szigorú rendszabályok, fenytések emlegetése (megfeddés, étkezés elvonás, kiközösítés, átadás az amerikaiaknak, táborrend, reggeli köszöntés behozatala volta beköszöntő jel). Úgy nyilatkoztatta ki magát, mint az Úristen a Sinai-hegyen¹⁵². Ha nem tudná az ember, hogy egyforma vacak hadifoglyok vagyunk, szinte a régi idők szellemét érezném. Formák, tartalom és eredmény nélkül. Ha jobb lesz az ellátás, rendesebb a bánásmód, tető alatt leszünk, akkor azt mondom, hogy elért valamit. De addig? Addig csak a törzstisztek folytathatják azt, amit a háborúban elfelejtettek csinálni: kiállni a Platzra¹⁵³ és vezetni.

Ma délután a civil ruhákat kellett leadni. Kihirdették, hogy adnak helyette másikat, de aztán kiderült, hogy csak úgy elveszik.

Tegnap először hallgattam egész szentmisét, amióta fogoly vagyok.

Délután akkora záport kaptunk, hogy a sátorlapunk teljesen beázott. Bekéredzkedtünk a hadapródok sátrába. Az éjszakák nagyon hidegek. Július eleje van és borzalmas időjárás.

Itt, a hadapródok sátrában egészen új szokásokat vezettek be, amennyiben rendszeresítették azt a bizonyos „kis bögrét”,

¹⁵¹ A Tízparancsolat kinyilatkoztatásának helye.

¹⁵² Tér, németül.

amelyről társaságban nem illik beszélni, és mulatságos látvány, mikor felnőtt férfiak járkálnak ki a sátorból és öntözgetik a bögre tartalmát. eddigi szokásaimtól meglehetősen eltérő dolog, de tudom méltányolni a gyakorlati oldalát.

A mi ketrecünkben lévő német tiszteket másik rekeszbe vitték át. Valószínűleg magyar kézbe kerül minden: konyha, felügyeletet stb. Az amerikai őrmester ugyan Dobák ezredest tette meg táborparancsnoknak, s lehet, hogy ő Nemes ezredessel, a konyhafelügyelővel együtt tisztakezű ember, de jaj nekünk, ha a sok törzstiszt szóhoz jut. A különben is kevés élelmiszer úgy el lesz adminisztrálva, hogy mire mi kapjuk meg, a fogyasztó publikum, már csak töredékek maradnak belőle.

Ma reggel a fehérenemű leadásra jött ki egy újabb ukáz. Kettő darab lehet mindenből, más felesleget a csoporton belül ki kell osztani a nincstelének között. Még jó, hogy derék német és magyar bajtársaink az én holmimat már elosztották. Üdítő társaság ez a Kik. Fek. most még jobban élvezem, mint a magyarországi idő alatt, pedig akkor is kitettek magukért, nem is szólva a németországi útról.

Mára megjött a napsütés. Egy szál alsónadrágban napfürdőzünk.

Tegnap este fél hétre összerendelték az egész tábort, és este negyed tizenegyig ültünk egy helyben. A magyar parancsnokság „rendezte” a századot. Az egész nagy mű nem volt más, mint két-két százas csoport egybeolvasztása, de azért úgy adminisztrálták, mintha egy fontos és jelentős tényező lett volna.

A cigarettámnak vége. Adtam kölcsön néhányat, kérdés, viszszakapom e valaha?

A magyar parancsnokság

Július 5.

Tegnap este fahordásra voltunk kijelölve, ma felvételezésre. Ládát cipeltem. Talán nem olyan súlyos egyik sem, mégis igen

nehéznek éreztem. Ma boldog reménykedés futott végig a táboron. Állítólag az amerikaiak rendeletet kaptak, hogy ezt a tábort rövid időn belül ki kell üríteni. Mióta Romillyben vagyunk, nekifogtam a német nyelv tanulásának. Van egy német társalgási könyvem: Kemény Ferenc: Német beszédgyakorlatok, azt gyúrom. Lassan megy a tanulás. Csak azért, hogy az időt hasznosan töltsse az ember, nagyobb lelkesedés és igazi kedv nélkül.

Megjelent a tábor hirdetési tábláján a foglyok levelezésére vonatkozó hirdetmény. Hétfőn kiadják a levélpapírt és a levelezőlapot. Egész sereg tiltó rendelkezés, hogy mit nem lehet írni. Ha mindet betartja az ember, mást nem is írhat: *„Édes hozzátartozóim! Fogságban vagyok, egyszer kiszabadulok, addig is csókolok mindenkit.”*

Rémhír van bőven: elviszik a zászlósokat és a főtiszteket, századosokig bezárólag, itt csak az SS, meg a törzstisztek maradhatnak. Ötszáz kantinárú meg fog maradni, hamarosan lesz kiosztás. Minél jobb híreket hoznak, annál kétkedőbb vagyok. A mi sorsunk csak július végén dőlhet el, számításom szerint akkorra kell a nagyhatalmaknak valamilyen megállapodásra jutni.

A magyar parancsnokság szervez és katonásdit játszik. Nagyobb katonák vagyunk, mint a háború alatt voltunk. A sok törzstiszt adminisztrál, mint otthon, a főtisztek pedig dolgoznak a tábori munkákban, szolgálatokban. Ma a mi századunknál, az igazságos elosztás érdekében összekeverték a három kondér tartalmát és a szakaszok ide-oda jártak felvételezéshez. A vége az lett, hogy nagyobb lett a zúgolódás, mert a másik század sűrűbbet kapott.

Nem magam vagyok az egyetlen, aki nem dohányzik. Csak-hogy én nem szívok, mások viszont „szívna”. Lóhere, diólevél, szárított fű és egyéb ilyen finomságoktól duzzadnak a dohányzacskók. Vannak szenvedélyes „csikkgyűjtők” és még szenvedélyesebb „szívás-kérők”. Csak egy slukkot! — mondják és beleszívna egy nagyot a kénytelen-kelletlen átnyújtott cigaret-

tába. Csak a végét! — mondja a másik, és mohón teszi a cigarettát a szipkájába, melyet egy tűzifa darabból faragott és tüzes dróttal fúrt át. Ó, boldog tulajdonosai a Chesterfieldeknek!¹⁵³

A mai felvételezésnél valami „gyanúsát” látott meg a német policáj¹⁵⁴, lényeg az, hogy az egész vételező századot összeállították és megmotozták. Nálam volt a manikűrkészlet, meg a zsebkésem, ollóm. Mikor láttam, hogy a motozás megkezdődött, kihúztam az ollót a zsebemből. Nem vettem észre, hogy a német spicli ott áll a hátam mögött. Nyúlok lefelé az ollóval, hogy bedugjam a csizmámba, mikor megragadja a kezemet. Elvette az ollót, és kérdezte, hogy hol a kés? Mutattam neki a körömápoló holmimból a bőrtolót (azt szabad volt megtartani), a késem pedig becsúszttam az ingembe. Kérdezte a nevem, meg a sátorszámom, most várom, hogy feljelentsen.

Fahordás, ládacipelés, csákányozás, kőhordás, bombatölcsérek betemetése teszi változatossá a tábori napokat. Eléggé be vagyunk fogva, legalább múlik az idő.

Este a tábori színház *Az ember tragédiája* darabból adott elő részleteket. Lucifer egészen kiváló volt.

A tartalék szemüvegem összetört. Ha az egyetlen, a szememen lévő is tönkremegy, nem tudom, mit csinálok!

Kihírdették, hogy a leveleinket mind visszakapjuk, mert a postaforgalom egyelőre szünetel. Így még a reménye sincs annak, hogy életjelt adjunk magunkról.

Az állat túlságosan is előtör az emberből

Július 14.

A franciák nagy ünnepe, a Bastille lerombolásának évfordulója. Szomorú iróniája a sorsnak, hogy a szolgáltság épületének lerombolásának emlékezetét mi, magyar tiszték egy ketrecbe

¹⁵³ Amerikai cigaretta.

¹⁵⁴ rendőr, rendőrség németül.

zárva töltjük, mialatt odakinn tűzijátékokkal, lövöldözéssel és egyéb hangoskodással töltik jókedvüket a franciák.

Gyönyörű tízes csoportunkból már kezd elegendő lenni. Az állat túlságosan is előtör az emberből, és egyikünk — másikunk egyáltalán nem képes uralkodni magán. Ha gyomorról van szó, megszűnik minden kultúraforma és csak a követelőző has marad és diktál.

Tegnap ebéd és vacsoraosztáshoz kellett a kondérokért menni. Társaim egész úton azt hajtogatták, hogy miért vagyunk négyen, amikor kettői s elég. Regős, Gallay, Hoffer előzékenyen nem engedték, hogy a kondérhoz nyúljak, csak a fődőt adták oda. Először azt hittem, leromlott testi állapotomnak kell ezt betudni, de aztán kiderült, hogy a „pótadagot” féltették. Nem mentem oda a pótosztáshoz. Ahogy nem tettem még meg, és nem is fogom, hogy nekiálljak a kondérokot kikaparni.

Este hasonlóképpen volt a helyzet. Magyar, Marton, Kassóczy és én voltunk kijelölve. Magyar Gabi, mint a tigris állt lesben, hogy lecsaphasson a pótadagra. Marton pedig, mint számláló remegett azért, hogy kapjon valamit. Amikor a kondér kiürült, Kassóczyval nekiestek kaparni. Mondtam is nekik, hogy vigyázzanak, mert beleesnek. A Pepo mester, a fő-fő idealista, átvette Marton kaparási jogát, és buzgón takarította a kondért. Már ilyen is van. Mint Ézsau¹⁵⁵ az elsőszülöttséget, eladjuk a „kaparási jogot.” Mi lesz még itt, Uram Isten, ha sokáig marad itt az ember?

A bajtársiasságot mindig az emlegeti, aki senkinek nem adhat, vagy ad semmi, hanem mindig csak rászorul.

Parancsnokváltás

Július 16.

Új amerikai személyzetet kap a tábor. Ma már meg is volt a létszám ellenőrzés. Ezen túl semmiféle amerikai katonának nem

¹⁵⁵ Izsák fia, aki eladta elsőszülött jogát Jákobnak

szabad tisztelegni, csak ha az megszólít. Ez kihirdették. A magyar tolmácsokat és írnokokat leváltják, öt ketrecből fog állni az egész tábor — ezek Nád Bandi hírei. [Július] 25-ig lesz változás, mondják a beavatottak. Nem kaptuk meg a postalapokat vagy levélpapírt, bár már hétfő van. A parancsnokváltás miatt-e, vagy más ok miatt, nem tudom.

Július 17.

A német nyelvben némileg kezdek haladni. Most már nagyobb kedvvel tanulom. Jobban is telik így az idő. Nagy jóindulatot, étkezésjavítást, megymást ígértek be az amerikai parancsnok részéről a tegnapi eligazításban. A valóság: fél kilenctől féltizenkettőig és délután, egysoros vonalba fejlődve, pusztá kézzel nekiállt és tépte a füvet az egész tisztai tábor. Három tehén alaposabban és szebben elvégezte volna az egészet. Nagy volt a méltatlankodás.

A kenyéradag, vacsoraadag le lett csökkentve. Mindig így van: amit a magyar parancsnokság kihirdet, annak az ellenkezője következik be.

Július 21.

Az új parancsnok fokozott munkatempót diktál. Egész nap be vagyunk fogva. Nap közben munka, szabadidőben felvételezés, fa cipelése. Persze, csak a fiatalabbja dolgozik. A magasabb törzstisztek a napon sütkéreznek. Az ellátás pedig rosszabb és egyre kevesebb. Ha a többiek nem hoznák elő annyiszor, nem is izgatna az étkezés.

Délelőtt németet tanulok, és élvezem, hogy egy-egy lecke már jobban megy. Aztán naplót írok, stoppolok, faragok papírvágó kést, író toll készletet, délután ugyancsak német tanulás, esetleg sakk — többen faragtak maguknak primitív sakkkészletet —, német szövegpreparálás, beszélgetések, így megy el a nap. Vagy pedig be vagyok osztva munkára, de akkor is viszem magammal a tanulnivalót.

Ha nem volnék fizikailag ennyire legyengülve, ne fájna a derekam, egészen tűrhető lenne a helyzet. Csak lenne cigaretám!

Július 26.

Pongó Banditól visszakaptam négy Chesterfieldet. Ezzel lesz ünnepeelve Milla névnapja!

Július 27.

Milla névnapja.

Lázítok a törzstisztek ellen?

Július 28.

Pallos ezredes elment Varga ezredeshez, hogy a végleges sátorba való költözéskor Hegedűs ezredes fia kerüljön át hozzánk, és engem helyezzenek át máshová. Varga megkérdezett, hogy hogyan áll a helyzet, és azt is elmondta, hogy Pallos mivel okolta meg a javaslatát: hogy én lázítok a törzstisztek ellen stb. Erre elmondtam Vargának a kijövetelünket, a fényképezőgépem leadatásának a körülményeit, és kértem, hogy mivel régi szándékom volt, helyezzenek át máshová! Erre cseréltünk a kis Hegedűssel.

A hurcolkodás előtt szétvágtam a kis papízacskót, amelyben por volt és egy összenyomott Chelsea cigarettás dobozt találtam benne, négy cigarettával. Mióta romlik a koszt, egyre jobban őrlődik az ellenálló képességünk is. A személyzet leváltása és az azzal kapcsolatos rendelkezések egy sereg visszaélésre vezethetők vissza. A sok csencselés az amerikaiakkal, és főleg a raktárossal, azt mutatja, hogy ők a foglyok részére kiadott anyagokat árulgatják. Csak a Kovács nevű amerikai őrmester egy szakajtóra való gyűrűt, tárcát, egyéb arany vagy ezüstneműt szedett össze. A sok hiányt most valahogy el kell tüntetni. A raktár — vételezéskor láttam — majdnem üres.

Nagyon egyedül vagyok ennél a szakasznál

Július 29.

Újabb évforduló. Eljegyzésünk öt éves évfordulója.

Kiadtak az amerikaiak egy képes újságot. Felvételek a német koncentrációtáborokról, abban az állapotban, ahogyan Eisenhower¹⁵⁶ katonái találták őket. Elképesztő képek, az emberi aljasság és kegyetlenég hihetetlen bizonyosságai. Ehhez képest nekünk emberi a sorsunk.

Július 30.

A hirdetőtáblán állandóan megjelennek a legújabb hírek, már persze azok, amelyekhez hozzájutnak rabtársaink. A legérdekesebb Churchill¹⁵⁷ bukása, Attlee¹⁵⁸ lett az utódja, a másik pedig az önálló Ausztria megalakulása.

Nagyon egyedül vagyok ennél a szakasznál, de a splendid isolation¹⁵⁹ is jó állapot, ha a veszedéseket el akarjuk kerülni. Jóban vagyok mindenkivel, de ha nem munkába megyek, egymagamban töltöm a napot. Beletemetkezem a tanulnivalómba, és észre sem veszem, elszalad a nap. Csak a cigaretta! — az nagyon hiányzik néha.

Magyarországról semmi hír. Hallgat a sajtó, a hírharangok, csak rémhírterjesztők izgatják a kedélyeket a budin, vagy a mosdónál termelt hírekkel. Sajnos, a jó magyar hiszékenység felül ezeknek.

Tegnapelőtt meghalt egy öreg ezredes. Renwersnek hívták. Igen rendes úr volt, akit nem lehetett a köszönésben megelőzni, és a régi vágású tiszt erényeivel ékeskedett, annak hibái nélkül.

¹⁵⁶ Dwight David Eisenhower (1890—1969) amerikai tábornok, a Szövetséges Expedíciós Haderő főparancsnoka 1944-45-ben, majd az USA elnöke 1953—61 között.

¹⁵⁷ Sir Winston Leonard Spencer Churchill (1874—1965) brit konzervatív politikus, államférfi. 1940. május 10-től 1945. július 25-ig Nagy-Britannia miniszterelnöke.

¹⁵⁸ Clement Richard Attlee (1883—1967) angol munkáspárti politikus, 1945—51 között Nagy-Britannia miniszterelnöke.

¹⁵⁹ „Fényes elszigeteltség”, angolul. Kifejezés az angol konzervatívok elzárkózó, az európai ügyekbe történő benemavatkozásai politikájára az 1894. évi orosz—francia szövetség idején.

Hozzájutottam a német társalgási könyvem francia párjához. Csomagolópapírból füzetet szerkesztettem, és harminc oldalt le is másoltam.

Állítólag volt egy konferencia (Potsdamot emlegették), eszerint szeptember végéig meg kell kapnia Magyarországnak a békefeltételeket. Egyesek tudni vélik, hogy itt van már az amerikaiaknál az elbocsátási rendelet. Ha ránk nem is vonatkozik, de az ötven éven felüliekre és a rokkantakra bizonyára.

Szendrőy Pali alezredessel tanulunk németet néha, eredményesebb, mintha csak kettesben gyúrjuk a kis Jeszenszky hadnaggyal. Dobák — a magyar parancsnok — összehívta ma reggel a népet és a színpadon megtartott hegyi beszédében kiemelte, hogy a színészek, akik tegnap az amerikaiak előtt mutattak be egy operettet, és a futball-csapat, melynek mérkőzését végignézték őrreink, öregbítették jó hírnevünket és ezzel előmozdították ügyünket. Én nem tudom, ezek a vén törzstisztek tökéletesen hülyék? Hát változtat a mi helyzetünkön valamit, hogy magyar tisztok komédiát játszanak az amerikai szakaszvezetőknek, vagy muzsikálnak nekik, esetleg talp alá húznak? Naiv magyar vezetőség! Dobák különben azzal fejezte be a beszédét, hogy dohányról többet nem beszél, mert nem tudni, kapunk e vagy sem?

Lackó fiamnak születésnapja van. Vajon mekkora lehet már a gyerek? Mikor láthatom őket otthon?

Augusztus 9.

Rémhírek. A raktárban 5 napi élelem van félretéve 2000 fő részére, mert szombaton tovább szállítanak bennünket. A kantine áru benn van a raktárban, csak az adminisztrációra kell még várni!

Ez a tábor kicsiben Magyarország középosztálya

Augusztus 10.

Nyomorult fogolyéletünknek ma nagy napja volt. Sok ígéretés, biztatás, felültetés után megtörtént a csoda. Cserny százados a felvételezés után 28 szép kis doboz dohányt hozott. Persze volt nagy rágyújtás tábor szerte.

A másik nagy hír délután négy óra körül jött. Japán letette a fegyvert, vége a háborúnak! Nem tudom, hogy sorsunkat ez mennyiben befolyásolja, de hiszek abban, hogy gyorsítani fogja a kibontakozást.

A táborban erős kultúrélet folyik. Sok „szabadegyetem” működik, egyik-másik valóban értékes tartalommal. A repülőgép roncsokból szerzett szerszámokkal művészi munkát végeznek egyesek, sok jó nevű festő, grafikus, szobrász van köztünk, ez a néhány hét itt Romillyben nem terméketlen ideje a fogságnak.

Bacskádi Lóránt és Sasvári Andor hadnagyokkal jó ideje francia nyelvet gyakorlunk. Bacskádi már Büdesheimben kérte, hogy foglalkozzak vele franciából, de akkor még nem volt se testi, se lelki erőm a rendszeres munkához. Nekem is használnak ezek az órák. Tanítva tanulunk legjobban.

Augusztus 13.

Szellemileg bának velünk kegyetlenül. Enni ad az amerikai, hogy éhen nem pusztulunk el, de egy könyvet, egy újságot, a hetente, kéthetente beadott propaganda lapon kívül, nem kap az ember. Nincs lehetőség igazi szellemi munkára, mert hiányzik a lélek szabadsága. Naivság pl. itt nemzetnevelésről beszélni és nagy előadást tartani, mikor még azt sem tudjuk, hogy milyen az otthoni rendszer, mely az ifjúságszámára kitűzi majd a célt, a pedagógus számára meghatározza az eszközöket, a tanítás anyagát, előírja lelki habitusát.

Hogyan szólunk hozzá gazdasági rendszerünkhöz, amikor nem tudjuk, orosz kolhoz lesz-e, vagy államilag ellenőrzött

nagy és kisipar, esetleg szabad verseny? Teljes sötétségben járunk, és találgatásokra vagyunk utalva.

Ez a tábor — kicsiben — Magyarország középosztálya, tehát vezetésre hivatott rétege. S mit mutat a hadifogság mindent élesen kirajzoló tükrében? Egy sor elszomorító vonást: tudatlanság, önzés, munkátlanság, meddő intézkedések halmozása, rosszindulat — itt, ott van csak ebben a pizkos lében egy-egy tisztább szigetecske.

Augusztus 14.

Ma kihirdették eligazításon, hogy [július] 19-ig a tábort ki kell üríteniük az amerikaiaknak. Mindenki örült az utazás break-fastjeinek. Én pesszimista módon fogadtam a hírt. Magyarországra nem megyünk egyhamar. Pogány őrnagy este megint megpróbált rábeszélni, hogy adjam el a briliáns gyűrűm. Csak 10%-ot kér a közvetítésért — mondotta.

Szerinte — egy amerikai orvostól való értesülés alapján — autóval visznek bennünket vagy 80 kilométerre ide, Nyugatra, egy 8000 fős táborba.

A háború ma délután 16 órakor véget ért

Augusztus 15.

Nagyboldogasszony napja. Bobák ezredes ma reggel elbúcsúzott a tábortól, mert nem tudjuk, hogy kit hova visznek. Megköszönte a tábor lelkes munkáját, „*ennek köszönhető, hogy nem bolondult meg a tábor fele*”, és további lelkes munkát kívánt, amellyel majd az ország újjáépítését elősegítjük, ha hazakerülünk. Hivatalosan közölték az amerikaiak, hogy a háború ma délután 16 órakor véget ért. Mindenkit eltöltött a boldog reménykedés, hogy egy lépéssel közelebb vagyunk az otthonhoz. Nincs olyan hadifogság, amely örökké tartana, és aki nem pusztul bele, az egyszer majd hazakerül. Ebben reménykedem én is, csak az időpontot nehéz kívánni, amíg elindulunk ha-

zafelé. Valahogy nem tudok hinni a közeli hazatérésben, pedig a szőlőérés idejére hazamenni milyen boldogságot jelentene!

Augusztus 16.

Egész nap pihenő. Általános munkaszünet, mert holnap elhagyjuk Romillyt. Edényeket, dobozokat, magunk készítette „bútorainkat”, szóval mindazt, ami nyomorúságos, de az utóbbi időben mégis barátságosabb otthonunkhoz tartozott, le kellett adni az égető és zúzóhelyül kijelölt szemétgyűjtő állomásokon. Holnap megyünk tovább! Az utolsó fogolytáborba. Ha utolsó lesz...

Mailly le Camp-ben¹⁶⁰ vagyunk

Augusztus 17.

Sötétben volt a reggeli. Öt órakor már kiadták a kávé, fél hatkor már mentünk a pempőért, mert a vacsorát is mindjárt meg kellett enni. Lényeg az, hogy kiadják, nem számít, hogy milyen időpontban! Aztán hosszas létszámellenőrzés, ide-oda terelgetés, végre úgy 9 óra tájban előálltak a hatalmas autók, és közel két óra hosszat robogtunk végig Franciaország szép útjain. Olyan jó érzés volt legalább egy kis ideig szabad levegőt szívni, árnyas erdőket, szabad embereket látni.

Egy azonban feltűnt: a francia lakosság fagyos közömbösséggel nézte utunkat. Sehol egy barátságos szó, egy integetés, egy üdvözlő mosoly. Egy szép, szőke női fej hajolt ki az egyik ablakon. Jól megnéztem, nagyon hasonlított Hajdúnéra, de szinte fagyasztó hidegséggel vonta el a tekintetét. Az igazi „boche-gyűlölet”¹⁶¹, mert bennünk is csak a németet, a nácit látják.

Mailly le Camp-ban vagyunk. Hatalmas gyűjtőtábor, meszes, kopár vidék, de a kilátás a dróton túlra szép. Este kaptunk egy

¹⁶⁰ Franciaországi település Aube megyében. Amerikai felügyelettel itt fogolytábor működött.

¹⁶¹ Boche, azaz fafejű, a franciák becsmérlő kifejezése a németekre.

breakfastet, meg egy kis feketekávét. Belakomáztam mindent, még a limonádéport is megettem a kanalamból. A régi kötelékek egyelőre megszűntek, és a rendfokozatonkénti csoportosítás miatt vadidegen társaságba kerültem.

Augusztus 18.

Ez az amerikai fogság. Olyan éhes vagyok, hogy még a papírom alatti deszkát is megrágnám, ha valami étel íze lenne. Német tanulmányaimba mélyedtem, hogy teljen az idő, és két és fél órát sikerült is a könyv fölé hajolnom. De jaj! – közben a Mittagessen¹⁶², Lebensmittel¹⁶³ szavaknál hatalmas kenyérszeleteket látok, fehér és barna kenyérszeletek, tenyérnél sokkal nagyobbak, rajtuk húсок, sajtok, vajdarabok.

Dobák ezredes ma reggel kijelentette, hogy kis ügyekkel, mint sátorcsere, vagy étkezéskiosztása, többé nem foglalkozik, csak a „*nagy magyar sorskérdésekkel*”. Pasziánszozott¹⁶⁴ egy darabig, aztán elővette a pokrócát, beburkolózott és elaludt, ezzel megoldván a nagy magyar sorskérdéseket.

Nehogy menetképtelen legyek!

Augusztus 19.

Tegnap, ebédkiosztás helyett meglepetésszerűen felmálházattak és felsorakoztattak bennünket századonként a téren. Itt az ötven éven felülieket, rokkantakat, III. és IV. orvosi minősítéseket kapottakat, postásokat, mezőgazdasági és bányászfoglalkozásúakat, bírákat kiléptették és elvitték. Állítólag Magyarországra mennek, a legközelebbi elosztó táborba. Vagy ötszázan maradtunk itt, zömmel hivatásos tiszték. Estére ezt a maradványt 25-ös csoportokba és századokba rendezték, és este 9 órakor kaptunk egy feketekávét, meg egy breakfastet.

¹⁶² Ebéd, németül.

¹⁶³ Élelmiszer, németül.

¹⁶⁴ Egyszemélyes, kirakós kártyajáték.

Visszamentem a Kik. Fek. csoporthoz. Valahogy családiasabb így. Valami szótár vagy könyv kellene! Pillanatnyilag a várakozás izgalma feszít és kapcsol ki más elmélyedésekből. Csak valami betegséget ne szedjek össze, nehogy meneteképtelen legyek!

Isten, hazánkért térdelünk előtted

Augusztus 20.

Szent István napja. A német tiszteket kerület szerint csoportosítják, felpakolva állnak a tábor útjain, azt mondják, mennek haza. Nálunk reggel létszámellenőrzés volt. Tegnap cédulákat kellett kitöltenünk. Személyi adatok, tagjai voltunk-e a nyilas pártnak, SS-nek stb. Becsületszavas aláírás, hogy a valóságot írtuk.

Most reggel „ünneplőbe” öltöztünk. A magyar tiszti ruháját vette elő mindenki, megborotválkoztunk és a főtéren, szögesdrótok között ünnepi misét hallgattunk. Szent István királyhoz szólt az ének. Elfogódott szívvel hallgattam a mise végén az „Isten, hazánkért térdelünk előtted” strófáit. Mintha Kőszegen jártam volna. A Jézus Szíve templomban énekelték az alantas tiszti tanfolyam hallgatói minden vasárnap ezt a kedves dallamú egyházi éneket. Valahogy érezni mindannyiunkon, hogy kifelé megyünk.

Kezd elmúlni a fogság lidércnyomása. Bajtársiasabbak, udvariasabbak vagyunk. Nincs veszekedés a grammnyi kenyér és húskonzerv eltérések miatt, már nem lessük kidülledő szemmel az osztó keze járását, odaadja az ember a másiknak a kért zsebkést, tükröt, mindenkiben él a jó szándék: emberebbnek, magyarabbnak, barátságosabbnak lenni.

Ha jobb sorba kerülünk, el fogjuk felejteni a rosszat, és megszépül ennek a fogságnak minden csúnyasága, piszkos kis önzése, tülekedése, visszaáll a demokráciába burkolt figyelmetlenségek helyett a kölcsönös megbecsülés, tisztelet, egyéni és rendfokozati hierarchia. Szembeszökő a változás, ami már

eddig is történt, pedig csak boldog reménykedések töltenek el, a boldogító valóság még nem jött el. Szinezgetem magamban a viszontlátás napjának képét. Csak betegség ne jöjjön közbe!

Az az érzésem, hogy nem kérnék az orosz uralomból

Augusztus 21.

Délelőtt a műhelyeket jártam. Az asztalosoknál lefűrészelték a facipőnk szánt, még Romillyből elhozott deszkát. Igazán kedvesek ezek az osztrákok. Egészen más emberek, mint az előző táborok német spiclijei. Szívesek, előzékenyek, mosolygósak, átérzik, hogy hadifogságunk közös balsors. Biztatásukra felke-restem a német hadifogoly lelkészt, és könyveket kértem tőle. Kempis francia szövegét, meg egy német karácsonyi albumot adott. Így most el vagyok látva olvasni és tanulnivalóval, ez annyit jelent, hogy az unalomtól megszabadulok, és hasznosan telik el az idő, étkezéstől-étkezésig.

Az oroszok jelenléte Magyarországon sokunkban azt az érzést kelti, hogy jobb lenne kinn bevárni az események alakulását. Nekem is az az érzésem, hogy nem kérnék az orosz uralomból, de ha már más választás nincs, akkor, legyenek bár a kis ördögök otthon, ott a helyem, ahol a családom van. *„Itt élned, halnod kell”* — mondtuk, és nem tartottuk meg.

Itt a sátorban, majdnem egész nap hevernek az urak, mindenki telve van az elmúlt rendszer kritikájával, a felsőbbtség iránti ellenszenvével. Isten óvjon attól, hogy ennek a vezetőségnek a tagjai visszakerülve, még egyszer irányító szerepet kapjanak! Pedig a fő nyilasok lesznek az új „X” rendszer mellverő élharcosai, ha hazakerülünk. Aki *„nincs az a rendszer, amelyet ki ne tudnék szolgálni”*, gerinctelenül, csak a maguk hasznát keresve hágnak mások hátán magasra. De sokat lát-tam, látok, és fogok még látni belőlük. Isten óvjon tőlük!

Ha fényképezőgépem volna, érdekes felvételt tudnék csinálni most a sátorról. Itt ülök az ajtónál, csendes óra van, és a zöm alszik, a sátor másik végén egy kis oldalnyíláson borús fény dereng és megvilágítja a fekvő, ülő vagy kuporgó helyzetben hallgató foglyokat. Mint egy kép a katakombákból a keresztényüldözés idejéből. Borús fények és mély árnyékok. Ha fogásunk most kezdődne, valóban elszomorító látvány. De a sátor mélyén gomolygó cigarettafüstből mintha a szabadulás arany napsugara csillanna elő. A cigarettafüst nem tőlem származik. Nálam már megint cigaretta bőjt van.

Amitől félttem, bekövetkezett. Az állandó eső, hideg, szélfújás, a szervezet gyenge ellenállása meghozta az influenzát. Köhögők, mint egy öreg csacsi. Olyan fuldoklási rohamaim voltak az éjszaka, hogy az egész sátor nyugalma felzavartam. Hajnali fél ötig nem aludtam semmit. Akkor elnyomott az álom. Ha borotválkozáskor a tükörbe nézek, megrémülök magamtól. Megyek, fogyok össze, alig van jártányi erőm. Időnként reszketés fog el. Félek egy ilyen betegségtől, mert itt meggyógyulni szinte lehetetlen.

Délután teljes felszereléssel kellett sorakoznunk. A német lágerpolicájok¹⁶⁵ kihirdették, hogy az amerikai felesleges ruhákneműt le kell adni, továbbá a bicskákat, vágókéseket, ollókat, mert az elbocsátó táborban szigorú motozás lesz, és az egész oszlop elbocsátását befolyásolhatja, ha valakinél ilyesmit találunk. Az osztrák policáj azonban „sub rosa”¹⁶⁶ hozzátette, hogy akinél van ilyesmi, azt úgy rejtse el, hogy meg ne találják! Milyen másképpen hangzik ez, mint az előző táborunkban volt.

¹⁶⁵ (Lagerpolizei) tábori rendőr(ség), németül.

¹⁶⁶ Latinul: a rózsza alatt, azaz titokban, bizalmasan. A rózsza ugyanis az ókorban a titoktartás jelképe volt, ezért építettek később a várakban sub rosa-szobákat, mint például a sárospataki várban.

Hiába foglalom el magam tanulással

Augusztus 27.

A legellentéteesebb hírek keringenek. Vannak, akik napokon belüli elszállításról regélnek, vannak, akik ajánlgatják, hogy rendezkedjünk be téli tartózkodásra (hogy hogyan, azt nem árulják el), mert a december is itt fog találni bennünket. Mások az orosz-amerikai megegyezést ragozzák. E szerint kölcsönösen hazaengedik a foglyokat. Sajnos, a hírek nélkülözik a forrás valóságát, ezért nem lehet komolyan venni őket. Latrinán született találgatás a legtöbb, csak arra jó, hogy felizgassa a hiányos kosztól legyengült embereket. Nagyon silány a táplálékunk. A mai ebéd egy darab kenyér volt, vagy 15 deka, egy kanál zsír és egy keserű fekete. Megint állandó evésről van szó, ha együtt vagyunk a sátorban. Vágyálmok repülnek szerzetészt, a világ minden eledele előkerül, hogy feledtesse a rideg valóságot. Hiába foglalom el magam tanulással, varrással, tanítással (franciát tanulunk), az éhségállandóan kínoz.

Minden idősebb úr az angolszász—orosz ellentétről beszél

Augusztus 30.

Lassan eltelik ez a hónap is. Mikor ideértünk, mielőtt a kettecbe beengedtek volna bennünket, a német policájok azt mondták, hogy 3-4 napnál tovább nem marad itt senki.

Minden idősebb úr az angolszász-orosz ellentétről beszél. Hogy milyen alapon, nem tudom, de közeli háborúról szólnak a jól értesült latrina hírek. Abban nem kételkedem, hogy végül a nagyhatalmak között el kell dőlnie az elsőbbségnek. De hogy ez most történjék?

Attól tartok, hogy mi is az SS sorsára jutunk, mint erősen jobboldalnak hitt társaság. Vagy majd a választások, a magyar kormány és államforma, a békekötés — ezek döntenek majd felőlünk.

Miránk is szükség van otthon

Augusztus 31.

Ma délelőtt, német tanulás közben bekapcsolódtam egy beszélgetésbe. Meszlényi százados és Magyar zászlós vitatták, hogy a koszt, amit itt kapunk, mennyire elegendő, illetve mennyire nem elegendő. A vita mind hangosabb lett, és Meszlényi azt mondta Magyaroknak, hogy „szarházi”, mire Magyar Gabi minden Szolgálati Szabályzattal ellentétben visszavágta: „Szarházi a százados úr!”

Néhány pillanatig dermedt csen támadt a putriban, aztán az alezredes felszólította az urakat, hogy „menjenek talán a mosdóhoz, folytatni a megbeszélést!” Hogy lett e további folytatása a lovagias ügynek, nem tudom, mert a díszítő jelzők elhangzása után a német szöveg tanulmányozásába mélyedtem, de attól tartok, hogy, a felek megnyugodtak egymás minősítésében. A bontásban tehát itt sincs hiba.

Egyébként Meszlényi és Magyar már olyan szeretettel beszélgetnek egymással, mint az unokatestvérek.

A francia nyelv egészen jól kezd menni, a német tudományom dőcög. Hiába, a régi ellenszenvem csak fel-felébred.

Pogány vezérkari ezredes, a jelenlegi magyar parancsnok jött a sátorba, hogy rövid tájékoztatást tartson. Angol újságírók szerint Magyarország ipara csak 25%-ban maradt meg, az állatállomány 5%-a, közlekedés nincs, és a választásokat novemberre halasztották. Ő arra következtet ebből, hogy miránk is szükség van otthon, és hogy reménykedhetünk a hazatérésben. Még akkor is, ha netán itt töltjük a karácsony estéjét, reménykedhetünk a hazajutásban.

Tíz napon belül szabadok vagyunk

Szeptember 2.

Délután egy francia-német szótárhoz jutottam. Cseréltem olvasásra a német könyvemmel. Ezt forgattam, amikor nagy ki-

abálás odakünn: Pogány ezredes ki akar hirdetni egy örömhírt! Összegyűltünk a főtéren, de Pogány ezredes csak nem akart beszélni. Hadd jöjjenek minél többen! Végre rákezdte: „*Uraim! Délután hívtattak az amerikai parancsnokságra, hogy egy magyar tábornoki bizottság van itt. Náray vezérőrnagy úr volt, aki melegen üdvözli az összes urakat. Megbeszélésünk közben az amerikai parancsnok felhatalmazására közölte velem — és itt hatásos szünetet tartott —, hogy tíz napon belül szabadok vagyunk.*” Óriási éljénzés, könnybe lábadó szemek, feltörő sírás, aztán ezernyi torokból felhangzott a Himnusz és a Hiszekegy.

Ilyen boldog napja nem volt még a tábornak. Holnap szentségimádás lesz. Én is csak imádkozni tudok most. Nincs harag bennem senki iránt, még Palloskára sem haragszom már, ha a drót mögöttem lesz, és mint szabad ember járkálok odakünn. Nem írom le a sok álmatlan éjszakán át elképzelt boldog viszontlátást, nem gondolok arra, hogy végigmegyek lefogyva, meggyengülve Kőszeg utcáin, és megállok a kapunk előtt. Nem gondolok erre, mert akkor nagyon hosszú lenne a hátralévő idő. Csak nehogy a tíz naptól hetek legyenek. Lassan véget érnek megpróbáltatásaink. Ha majd jön a szenteste... Istenem, nem ábrándozom tovább!

Szeptember 3.

Éjjel kettőig nem tudtam aludni. Annyira felizgatott a szabadulás, a hazamenetel, a viszontlátás híre, hogy sokáig csak forgolódtam ide-oda. Németországból már jönnek a parancsnokságon át a levelek. Az egyik őrnagy levelet kapott a feleségétől: „*A magyar hadifoglyok repatriálása szeptember 5-én kezdődik.*” Tartok tőle, hogy magukat egyenesen Magyarországra viszik vissza.

Ma délben az A 4-ből visszajöttek az öregek, a mezőgazdák, meg egyebek, akiket úgy vittek el innen, hogy egyenesen hazamennek. Itt van most együtt az egész romilly-i tábor. Ez a mozgatás is alátámasztja a tegnapi örömhírt, ha már akadtak olyanok is, akik cáfolták a tegnapi kinyilatkoztatás valódiságát és alapját.

Szeptember 4.

Talán nem volt olyan helyes ennek a tíz napon belüli szabadulásnak a híret bedobni a köztudatba. Az emberen egyszerre kiüt minden szenvedése, koplalása, megpróbáltatása ennek a fogságnak, és nincs kedve semmihez többé, csak várja, várja az elbocsátás pillanatát. Vajon egyszerre engednek-e el bennünket, vagy részletekben? Hazavisznek e, vagy itt leszünk elbocsátva?

Cigarettaim nincs, így sokkal idegesebb vagyok, mint azok, akik füstfelhőbe tudják burkolni nyugtalanságukat. A mai ebéd egy darab kenyér és egy evőkanálnyi szilvalekvár volt. Ha ott-hon leszek, de jól fogok lakni szilvalekvárral! Enni, enni, addig enni, amíg a kiéhezett száj nem mond többé hozsannákat az ételekről! Ezt érhetnénk már meg!

A második nap telt el a beígért tízből.

Szeptember 6.

Ma az egyik századnál a német összekötő összeírta, hogy kik jelentkeznek önként munkára. Vagy húszan léptek ki, köztük Nemes Sándor bátyánk, a lelkes népművelő és elemi iskolai direktor. Jelentkezése a Kik. Fek. szétszórtan elhelyezett tagjaiban hatalmas megütközést keltett. *„Persze, aki nem akar hazamenni! Az ilyen megérdemli, hogy végleg itt hagyják. De nem is keres bennünket a sátorban.”* Szóval Sándor bátyánk közel járt ahhoz, hogy elveszti a magyar becsületet.

Fél óra múlva hívták a magyar századparancsnokokat. Kiderült, hogy az egész összeírás tévedés volt, a német Lagerführer¹⁶⁷ nem tud róla semmit, sőt határozottan kijelentette, hogy ez a rendelkezés a magyarokra nem vonatkozik, mert mi rövidesen elszállításra kerülünk.

Tegnap Lajkó Őrnagyné, aki már hónapok óta járja a magyar tisztek ügyében a különféle hatóságokat, hozta állítólag a férje elbocsátásáról szóló rendelkezést. Bement az amerikai parancs-

¹⁶⁷ Táborparancsnok, németül.

noksághoz, itt azonban visszautasították a rendelkezés végrehajtását, azzal a megokolással, hogy egyes emberek ügyeivel nem foglalkoznak, mert [szeptember] 5-e és 15-e között a magyar tiszteket elszállítják. Újabb megerősítése a másik hírnek, amit vasárnap hallottunk.

Karácsonyváráshoz hasonló a tábor hangulata, csak mi még jobban izgulunk talán, mint azok a gyerekek, akik a fenyőfa alatti játékszerekről ábrándoznak már hetekkel előbb. Lehetne e szebb Megváltói megszületés, mint a szabadságunk visszaadása?

Kitört rajtam is minden visszafojtott idegesség. Eddig tanulásba tudtam temetni az energiám, a kedvetlenségem, a vágyakozásom, de most már nincs türelmem a munkához, mint azelőtt.

Egy magyar nyelvű, Párizsban készült kommunista — ha tetszik — szociáldemokrata „Szemle” került a sátorba. Beszámol a magyarországi helyzetről. Van benne biztató és van benne sok-sok elkeserítő hír. Ha hinni lehet állításainak, otthon újból megindult az élet: lassan visszatér a nemzet vérkeringése, ha új alapokon is, új stílusban, de megy az élet a maga útján. A fasiszta ellenállást minden eszközzel irtják, nagyarányú tisztogató munka folyik.

Az első fecskék elhagyták a tábort

Szeptember 10.

Délelőtt nagy esemény játszódott le. Az első fecskék — az a tüzér alezredes, akinek a felesége a Vörös kereszt révén annyit fáradozott, és a híreket hozta a táborba — sógorával együtt mint szabad emberek elhagyták a tábort. Saját pénzén kívül 278 dollárra kapott utalványt, ez egész tekintélyes összeg. Az amerikai Standard Művek párizsi érdekeltségén kapott állást, tehát maga a pénz aligha érdekli. Az a hír jött, hogy két hétre leállítottak minden szállítást. Ez nem jelent még semmit, minket autón is vihetnek.

A sátrakban való tüzelés miatt összeütköztünk a német Lagerführerrel. E miatt szigorúbb rendszabályokat léptetnek életbe. Koszt megvonással és egyebekkel fenyegetőznek, ez pedig nem igen hasonlít az elbocsátásokhoz. Most, hogy a jelek szerint nem mehetünk még haza Magyarországra, valahogy fásultabb lettem, s szinte mindegy, hogy mikor hagyjuk el a táborn. Hosszú idő óta először váltottam szót Pallos ezredessel, aki bejött ma a sátrunkba.

Szeptember 12.

Otthon zavaros lehet a helyzet, mert különben már volna valami mozgás. Csak ne kelljen itt telelnünk! 2000 magyar tiszt és legénység érkezett a táborba. Szórakoztatásuk végett feláll a magyar tábori színház.

Ma egy német policáj a mosdónál egy ezredest, aki a tilalmi időben mosakodott, megragadott és vonszolni kezdett. Panaszra ment az ezredes a német Lagerführerhez, aki a policájt étkezés megvonással fenyegette meg, és azonnal leváltotta.

Az amerikaiak megígérték, hogy három-négy nap múlva adnak dohányt. Recepteket írok össze, hogy ne menjek haza üres kézzel a fogságból. Az egész tábor recepteket ír, van, aki egész nap mást sem csinál.

Szeptember 13.

Nagy átrendezés a sátrakban, vagy 150 tiszt jött megint. Ezeket különböző franciaországi táborokból úgy küldték ide, hogy ebből a táborból már, mint szabad emberek mehetnek haza.

A zászlósokból külön századot fognak alakítani, esetleg nem is egyet, olyan sokan vannak. Az amerikaiak nem hajlandók őket tiszteknek tekinteni. Állítólag megindult Magyarország felé a szállítás.

Szeptember 18.

Most volt itt Pásztor alezredes, kihirdetett néhány dolgot: A németországi családtagok jól vannak. 40 000 embert elszállítottak

Magyarországra. Az amerikai őrnagy szerint, aki a 10 napos elbocsátásra tett kijelentést, minden előkészület megtörtént, és csak az indulási parancsot várják. Az a meggyőződése, hogy a táborból hangulatjelentések mennek ki, tehát „*vigyázzunk a kijelentéseinkre!*”

Szombaton végre kaptunk kintin árut. Három pakli dohányt, két borotvapengét, egy szappant, egy csomag gyufát. Három hétig nincs cigaretta problémám. Ha kellően takarékoskodik az ember, akkor tovább sem. De gyűjtögetni nem lehet, nem is érdemes.

Szeptember 19.

A két hadnagy nagyon szépen halad a franciában, én pedig szépen adom le a kilókat. Nagyon gyenge vagyok testileg. Ha valamire leülök, csak úgy tudok ülni, hogy pokrócot teszek magam alá, mert a csontjaim fáznak, annyira nincs hús rajtam. A bordáimon zongorázni lehetne.

Aki főzte a levest, zabálja is meg!

Szeptember 23.

Több min egy hónapja vagyunk már itt, kétség és remény között hanyódva, de semmi jel nem mutatja, hogy a közeljövőben hazakerülünk, vagy legalább szabadok leszünk. Rémhírek születnek nap, mint nap, de két napra jön is a cáfolat: nem igaz! Három évszak esett ki már az életemből, mióta hazulról eljöttem. A hideg erősebb lesz, a napsugár bágyadtabb, fogyaszt bennünket a táplálék hiánya és az erősödő honvágy.

A tábor erkölce: Én és én! Igazságos az, ami nekem előnyös, bajtársiasság az, ha te ingyen adsz nekem a tiédből és nem kell viszonznom, barátom vagy, ha a magad rovására is, de előnyben részesítesz engem. Minden kis munkáért ellenszolgáltatás jár, elsősorban étkezésben. Aki ingyen, úri módon, vagy lelki jósból ad valakinek valamit, az „letöri az árakat”, aki „új fiú”,

azt be kell csapni. Kis, jelentéktelen konzervválasztások lesznek megint fő problémává, és megint kiütközik az önző állat.

Új parancsnok van amerikai részről. Kiszedette a csomagokból a cigarettát, ez volt a bemutatkozása. Tegnap pedig kiadtak közözlésre egy rendeletet, válaszul a különféle német és magyar kérelmekre. *„Értsék meg végre, hogy az amerikai haderő győztesként és nem felszabadítóként kelt át az óceánon. Nem üdvhadsereg, amely jóléti intézkedéseket hoz. Aki főzte a levest, zabálja is meg!”* Ez tehát a hivatalos amerikai álláspont a németekkel és csatlósaiikkal szemben.

Egyre jobban romlik a táborban a németekkel való viszony

Szeptember 27.

Román bizottság járt a táborban, és összeírta azokat, akik 1940 előtt román megszállás alatt tartózkodtak.

Ideje lenne a mozgásnak. Hideg lett. Dideregve kuporgunk, vagy fekszünk a földön, hiába szedjük össze rongyainkat, az sem segít.

Tegnap Pogány ezredes az amerikai orvos elé vezette a tábor egy csoportját. Válogatott soványak. Siralmas látvány ezeknek a Lázároknak a csapata, de többé-kevésbé mindnyájan beállhatnánk a sorba. Az amerikai orvosnak ezzel egy időben alkalma volt látni a kövérre hízott szakácsokat és policájokat. A vizsgálat végén hallgatva, egyetlen megjegyzés nélkül távozott. Talán ennek lehet tulajdonítani, hogy ma a lekváron kívül kapunk egy evőkanányi krumpilis húst is.

Csoportunknál a közbizalomból kifolyólag osztó lettem, az itt szerzett gyakorlattal vágom fel a darab kenyeret hajszálvékony szeletekre, szendvicseket csinálok, rárakom a bádogból készített tálcára, megterítek egy tiszta törülközővel, és mint egy valódi gentleman, meghívom magam ebédre. Ha nescafém és cukrom is lesz, kipróbálom a múltkor tanult kávérázást. Ez

abból áll, hogy az ember 4-5 dl. vízbe betesz egy csomag nescafé-t, meg kockacukrot a kulacsba, bedugja a dugót, és rázza dühödten a kulacsot. Hol jobb, hol bal kézzel. Hosszas rázás után erőteljes hab képződik. A kulacs tartalmát beönti az ember a kulacspohárba, a folyadék tetején lévő habot lekantallazza, aztán a kávé-t visszaönti a kulacsba és tovább rázza. Mindaddig lehet ezt folytatni, amíg a folyadék el nem fogy. Mivel a nescaféban dextrin, azaz keményítő van, biztosított a habképződés. Másfajta kávéval, vagy amerikai csinálmánnyal nem folytatható eredményesen a kísérlet, holmi Lenon por¹⁶⁸, vagy Orangeade¹⁶⁹ szóba sem jöhet. A sok hab felfújja az embert, és a telítettség érzetét kelti. Majdnem olyan, mintha jólaknánk.

Tegnap a sátorban egy csúnya, becsületbeli ügy támadt. Kaszóczy Feri azzal vádolta meg Honthi Lacit, hogy a reggeli elhozásakor a külön edényben hozott pótléket kicserélte saját adagjával, és így két és félszeres pót-adagot kapott. Vita pro és kontra, tanúkihallgatások és tanúk keresése, összeroffenés, sértődés és egyéb, szóval csúnya ügy, amit csak az ilyen fogolytábor termelhet ki.

Sátrunkat tegnap szétosztották. Bacskádiékhoz kerültem nyolcad magammal. Régi, kényelmesebb elhelyezésemnek vége, de most már mindegy.

Pallos ezredessel beszéltem az este. A fogságba vezetésünket hozta elő. „Megtévesztettek a kerületi tiszt szavai” — mondja. Minden mondata mentegetőzés. Faragással tölti az időt. Keretet csinál a gyerekei képéhez. A fia hősi halált halt, a leánya is meghalt — mondta. Bár ki tudna jutni a családjához Németországba, mielőtt hazakerül! Magsajnáltam.

Egyre jobban romlik a táborban a németekkel való viszony. Ugyanúgy lopják az ételmünket, mint a többi táborban. A német tábori lelkesz adott még az első napokban egy német könyvet.

¹⁶⁸ Helyesen lemon por: citrom por.

¹⁶⁹ narancslé

Tegnap cserélni akartam. Őt elhelyezték időközben, utódja a német tolmács-policáj hidegen visszautasított: „*Es ist verboten!*”¹⁷⁰ Egy könyvhöz, egy újsághoz nem lehet hozzájutni.

Megérkezett a várva várt magyar bizottság Párizsból. Szamba veszik az itt lévő 15 000 magyart. Lehet négy helyre jelentkezni. Egyenesen haza, Magyarországra, magyar elszakított területre, németországi családokhoz, és emigrálni. De ez 2-4 hétbe is beletelik, amíg a bizottság lebonyolítja a tárgyalásokat és megindulhat a szállítás.

Az éjszaka úgy fáztam, hogy vacogtak a fogaim. Reggel megdöbbenve vettem észre, hogy a szemüvegem összetört egy helyen. Ha nem tudom rendesen megcsinálni, igen kellemetlen lesz. A hallásom Büdesheim óta egyre romlik. Állandó fülzúgásom van, és a zúgáson keresztül mindig valamilyen melódiát vélek kihallani. Vagy a magyar takarodó dallama, vagy egy Liszt melódia. Nem tudom, hogy a vérnyomással függ-e össze, de nagyon kellemetlen képzelődés.

Ez a bizottság némileg meglepett bennünket. Reggel kihirdették, hogy 11 órára a főtéren kell gyülekezni. Pogány ezredes külön figyelmeztette a társaságot, hogy legyünk nagyon udvariasak. Nem tudtam mire vélni. Felállt az egész tábor, majd megjelent Pogány ezredes két civillel. Az egyik munkásnak nézett ki, a másik kétséget kizárólag zsidó volt. Kitartott kézzel köszöntek. Azt hittem, nyilasoknak néznek bennünket, de aztán a többiek mondták, hogy közben ezt mormogták: „*Szabadság!*”

Mind a ketten beszédet tartottak. A dikció lényege az volt, hogy: „*Ti egy szerencsétlen, félrevezetett társaság vagytok, a nemzetnek szüksége van mindnyájatokra, jöjjetek haza, vegyetek részt az újjáépítés munkájában! A haza vár benneteket!*”

A másik férfi röviden, de tömören „méltatta” a Szálasi rendszert, és erősen kommunista ízű szónoklat keretében az otthoni állapotokat kezdte fejtegetni. Sajnos, közben észrevettem, hogy

¹⁷⁰ Tilos! Németül.

a német ételhordók hozzák a kondérokát, és a sátorba mentem. A többiek is lassan elszállingóztak, és egyre kevesebben hallgatták a kommunista apostolt. Akik később jöttek vissza a sátorba, a beszéd és a tájékoztatás alapján egy kommunista Magyarország képét rajzolták meg. Igen vegyes érzelmek közegette, csendben fogyasztotta el az ebédet a társaság.

Kámán Pista meséli, hogy Árbóczot elkülönítették. Állítólag „vétett a bajtársi magántulajdon ellen”.

A németek nagyobb cirkusszal csinálták az ilyen ügyeket. Négyszögbe állt az egész tiszti csoportjuk, meghívták a magyar tiszteket is, és az üres tér közepére bevezettek egy német főhadnagyot. A német rangidős tiszt rámutatott és azt mondta: „Oberleutnant¹⁷¹ »X« bajtársi lopást követett el.” A német tisztikar hangos „Pfuj! Pfuj!” kiáltásokat hallatott. A főhadnagy lehorgaszott a fejét és elkullogott. Ezzel a látványosság véget ért.

Október 10.

Paraj Gusztival beszélgettünk. Azt mondja — Pogány ezredes-től ered —, hogy azért bíztatnak úgy bennünket a hazamenetellel, hogy minél több háborús bűnöst tudjanak összeszedni. Zászlósok és századosok, mint háborús bűnösök? Azt nem hiszem, Guszti!

De, hogy a törzstiszteket megkopogtatják, azt hamarább [elhiszem]. Mikor megyünk már haza? A gyerekeim fejlődését, a kisfiam első lépéseit, első „Apuka” szavát nem láttam, nem hallottam, azt senki pótolni, visszaadni nem tudja. Mindenszentekre otthon lenni.

¹⁷¹ Főhadnagy, németül.

A magyarországi csoport tisztí részlege hétfőn elindulhat

Október 14.

Este hivatalosan is kihirdették, hogy a magyarországi csoport tisztí részlege hétfőn elindulhat. Hajnali öt órakor már az irodasátor előtt álltunk, aláírások végett. A névjegyzékeket írtuk alá, reggeli után pedig a zsoldjegyzék aláírása következik. Még három hosszú nap, három átdidergett éjszaka, aztán irány Magyarország! Talán valóban otthon lehetek Mindenszentekre.

Csak legyünk már a drótokon túl!

Nagy fürdés, csomagolás, búcsúzkodás jobbra-balra. Paraj Gusztinak a felesége járt itt. Nem beszéltem vele, Guszti mesélte. A Vöröskeresztnél dolgozik. Guszti számára betelepülési engedélyt fog szerezni Franciaországban. Nem akarnak hazajönni.

És kiléptem a túbor kapuján

Október 15.

Sorakozó a főtéren. Névsor szerinti századokba rendeznek bennünket. Német policájok jönnek motozni. Csak egy pokrócot szabad elvinni. Múlik az idő. Már az utolsó századnál motoznak. Felkészülni! A mi ketrecünk ajtaja kinyílik, megindul a menet. A cage¹⁷² előtti térségen gyors ebédkiosztás. kapkodva esszük meg az utolsó amerikai kenyeret, meg a kanálka babos húst.

A menet megindul. Hátizsákomb — nem nehéz pedig — húzza a vállam, a kis amerikai papírdobozt egyik kezemből a másikba teszem. Gyenge a legény! Jobbról-balra, az egyes ketrecben felsorakoznak a foglyok és integetnek. Hosszú az út! Nagy a túbor. Vagy fél óra, mire a nagykapuhoz érkezünk. A magyar legénység tűnik fel a drótok mögöl. Sokan vannak, nagyon

¹⁷² Ketrec franciául.

sokan. Kiáltozás, üdvözlés, integetés. Egyszerre magyar kürtszó hallatszik a legénység sorai között. Tisztán ércesen száll a hang. „Imához!” Állunk egyenesen, némán, a legénység is kihúzza magát. Valami fojtogatja a torkomat. Érzem, hogy egy pillanat még és elsírom magam. Jobbra pillantok. A szomszédomnak reszket a szája és egyet-egyét rándul az arca. A szemem elfutja a könny. A kavicsok csikorognak a lépteink alatt. Az első sorok már kiérték a nagykapun. Kihúzom az órám, nézem az időt. Ma egy éve, éppen ebben e percben hallgattuk otthon, ebéd közben a kormányzói szózatot, amelyben bejelentette a fegyverszünetet. És kiléptem a tábor kapuján.

Rendezgetés, csoportosítás. Benn ülünk a vagonban. Az amerikai őrkök végigmennek a kocsisor előtt, aztán beszállnak ők is. A mozdony füttyül. A kerekek csikorognak, a vonat megindul. Kelet felé! Hazafelé!

Tűnődve fogadom a teleírt lapokat

Ezt már otthon írom.

Közel egy esztendeje annak, hogy megindult velünk a vonat és hozott egyre közelebb a földhöz, amelytől elszakadtunk, amelytől végképpen csak úgy válhatunk el, ha örökre befogad bennünket.

A kertünkben ülök, meleg, augusztusi vasárnap délután. Békés, ünnepi csend vesz körül, kis szellő mozgatja a fenyőfák koronáját, ezen a suttogáson kívül nem hallatszik semmi nesz. Tűnődve forгатom a teleírt lapokat. Múltba néz minden, ami volt, amin keresztül mentünk, és az otthoni ebéd utáni megelégedettségben — így visszanézve — úgy tűnik, hogy semmi-ség volt az egész. Furcsa kaland, amely időnként eszünkbe jut, és még mosolyogni is tud az ember. Hosszú téli estéken jó lesz majd emlékezni ezekről is. És arról is, ami azóta történt, hogy kikanyarodott a menet Mailly Camp hatalmas kapuján.

Öt napra adtak enni, és nyolc napig tartott az út. A napi két papírdobozos konzervet — ki hogy bírta önuralommal — mihamar megettük. Ahol megállt a vonat, ott csencseltünk. Szappan, pulóver, nadrág, ki mit tudott nélkülözni, vándorolt el tőlünk francia vagy német kézbe. Micsoda üzleteket kötöttek azok a sváb asszonyok, vagy ügyes szatócsok! 25 deka kenyér egy darab szappanért. Volt valami pékforma ember, nagydarab vekniket hozott magával, és „nagy szappanért” adta csak darabját. Egy ilyen nagy szappan volt vagy 25 deka. Elvitt vagy két zsák szappant!

Pogány ezredes végigjárta a vonatot. „*Uraik, ne tékozzatok el az értékeiteket!*” — de figyelmeztető szózata hiába hangzott el. Éhes volt a társaság, hiába! Kenyeret, hagymát, céklát, krumplit, befőttet — ettünk össze mindent, amit csak meg tu-

dott szerezni az ember. Mire befutott velünk a vonat a Semmeringre¹⁷³, már ukránkája¹⁷⁴ volt az egész társaságnak.

Mürzuschlagban¹⁷⁵ egy teljes nap álltunk. Az angol parancsnokság értesült arról, hogy egy éhes hadifogoly szerelvény van ott, egy napi élelemmel látott el bennünket. Azt az ellátást! Egész fogságunk alatt nem láttam ilyesmit. Aki nem volt angolbarát, az is az lett.

Átléptük a magyar határt. A vagon előtt ott állt Milla

Ágfalva,¹⁷⁶ 1945. október 23. Átléptük a magyar határt. Várakozás. A községbe nem szabad bemenni. Demokratikus rendőrség áll őrt az útkereszteződéseknél. „Bajtársnak” titulálják az embert és ráripakodnak mindenkire, aki meg akarja közelíteni valamelyik falusi házat, ahol kenyeret, tejet, vagy más efféle földi jókat sejt. Egy bélyeg húsz pengő! Kezdünk hűledezni a hatalmas számokon.

Szombathely. Hajnali óra. Ködös, párás hajnal. Egy jóindulatú vasutassal sietek a pályaudvar irodája felé. „*Lehet, kérem, igen, lehet telefonálni Kőszegre.*” Hallózik a vasutas, aztán: „*Itt Kőszeg.*”

Kérem szépen, lehetne a Várkör 10. alól kiküldeni valakit, hogy „Horváth százados a szombathelyi teherpályaudvaron van a most érkezett hadifogoly szállítmányban!”

„Megpróbáljuk, kérem!”

„*És hozzanak ennivalót is!*” — ezt már egészen szerényen suttogom a kagylóba. Visszabotorkálok a vagonba. Alszik még mindenki. Nem tudok lefeküdni most a szuszogó, nyögdecselő társak közé. Ide-oda sétálok a sínek között. Múlik az idő. Lassan

¹⁷³ Alpesi hágó, vas- és közúti átjáró Alsó-Ausztria és Stájerország között.

¹⁷⁴ Flekktífusz, hasmenéssel járó fertőző betegség.

¹⁷⁵ Ausztriai település Stájerországban.

¹⁷⁶ Község Sopron mellett a magyar—osztrák határon.

megélénkül a szerelvény. Üzenetek, futkosás, keresgélések. Már jönnek látogatók. Csomagokat cipelő boldog hozzátartozók.

Éppen a borotválkozó holmimat raktam el, amikor kiabálnak: „*Dr. Horváth századost keresik Kőszegről!*” A vagon előtt ott állt Milla, az anyósom, és mögöttük egy hatalmas hátizsákot cipelő férfi.

Kaposvári szűrőtábor

Kaposvári szűrőtábor. Három napot töltöttem itt. Csupa zsidó „vizsgáló detektív”. Pogány ezredest mint háborús bűnöst, Pestre vitték. A zászlósokkal, hadnagyokkal hamar végeztek, a főhadnagyok is egy nap alatt készen lettek, a századosokkal kicsit lassabban megy. Vége szabadulunk.

Kaposvár derék magyar lakói! Mióta a határt átléptük, először ebben a városban érezhettük, hogy van még jóindulat, szív és részvét a világon. Bár a rendőrség őrszemei résen állnak, és utasításukhoz híven igyekeznek megakadályozni minden érintkezést a külvilággal, a lakosság egyre-másra hordja az ennivalót és adja be a rácskerítésen.

Mikor kiengedtek bennünket, a pályaudvarra mentünk. Itt kaptunk egy címet: valami magányos nő, aki „gyerekes anyáknak” hajlandó lakást adni. Ott éjszakáztunk. Tűzkövet, szappant tudtunk adni viszonzásképpen.

Délelőtt Honthi Lacival találkoztam. Adott egy címet, hogy az illetőt keressük fel. Négy századost szívesen lát ebédre.

Vonatunk nem volt, elmentünk ehhez a Nebrek János nevű pallérmesterhez, mert ez volt a foglalkozása ennek a derék bácsinak. Ott tartott ebéden, vacsorán, és másnap, amikor a pályaudvaron ültünk, vonatra várva, kihozták a meleg ételt utánunk és úgy hívogattak: „*Ha pedig nem lesz vonat, tessék ám eljönni hozzánk! Derék, jó magyar ember, az Isten áldja meg!*” Bár lenne alkalmunk meghálálni azt a jóságot, amely

sok-sok kiábrándultságot, undort az embertárssal szemben lemosott a megértés és szeretet vizeivel.

Álltam a pályaudvar előtt. Ütött-kopott, piszkos egyenruha, beesett, szürke arc, vézna test, hátizsák a szegényes motyóval, meg egy szakadozott papírdoboz, és három aranycsillag a hajtókán. Vesztett háború tisztjei, hogy nézhetnének ki másképp? Jött egy idősebb asszony. Megszólitott, beszédbe elegyedtünk. A végén meghívott ebédre. Felpakolt egy csomó ennivalót is.

Az állomáson egy fiatal pár ült mellettem. Nyugatról jöttek. A férfi valami babalevest hozott az asszonynak. Nagy mohósággal evett szegény nő. Látszott, hogy éves. A csomagot, amit a jóindulatú, kövérkés asszony adott, odaadtam nekik. *„Ha nem veszik rossznéven!”* Hálásan köszönte meg, pedig a köszönet nem is engem illetett.

Osváthtal mentünk át a kaposvári piacon. Gyümölcsöt árultak. Egy helyen szőlő volt egy öreg kofánál. Egy évig nem ettünk friss gyümölcsöt. Megkívántuk. *„Egy kiló szőlőt vennénk, néni!”* A pénzünk egy kilóra futotta. Ránk nézett, elkezdett sírni és szipogta: *„Ugye fogságból jönnek?”* — és közben ár rakta a zsebünkbe, a kezünkbe a szőlőt. Nem vette el a pénzt tőlünk, hiába erősködtünk. Ilyet is megél az ember! *„Két évvel ezelőtt, el tudta volna ezt képzelni!”* — kérdeztem Osváthtól. Rázta a fejét és tömte a szájába az édes szőlőt.

Nagy nehezen sikerült vonatot kapnunk. Szénhiány van az egész országban. Igen rossz a közlekedés. Kanizsán éjszakáztam. Egy nyitott vagonban, a köpenyemre fekve.

Másnap egy szenes vonatra tudtunk felkapaszzkodni. Délután fél három körül értünk Szombathelyre. Csupa por voltam.

Hiszen ez a Horváth Laci!

Vonat csak este fél hét körül lett volna. Nagyon szerettem volna már otthon lenni! Elindultam gyalog. De még két kilométert sem tettem meg, éreztem, hogy nem bírom a menetet. Leültem

az országúton és bámultam magam elé. Egyszer csak kocsizör-gés, ismerős hangok. „Hiszen ez a Horváth Laci!” Unger Mari-annék jöttek arra Arkauer Babával. Felvettek, és hazahoztak Kőszegre.

[1945.] október 30-án kb. fél hat felé érkeztem meg a házunk-hoz. A kezemben a még Kaposváron vett két labda, és a Kősze-zen vett virágcsokor. Füstösen, szénporosan, egész ijesztő lát-vány lehettem. A gyerekeim meg is ijedtek tőlem. Sírtak, mint a záporosó. Azt hitték, a mumus jött értük.

Eszem, iszom, és alszom. Rengeteget tudok aludni: Nagyon fáradtnak érzem magam mindig. Sohasem hittem volna, hogy az evés ilyen gyönyörűség lehet. Mindegy, hogy mi van. Három tányér leves, ugyanannyi főzelék, és rengeteg kenyér.

Ami értékem volt: rádió, gramofon, kerékpár, és ami a leg-fájóbb: a fotó laboratóriumom, mind csak volt. A felszabadító orosz csapatok mindent elvittek. Milla kelengyéje, ruhák, ékszerek, a bútorok egy része, mind áldozatul esett. Olyan gyor-san jött az összeomlás, hogy nem is tudtak eldugni semmit alaposabban. A fő az, hogy a hozzátartozóimnak az ijedtségen kívül más bajuk nem esett.

Igazolás. A „nyugatosok”

Néhány napot Pesten töltöttem, a húgoméknál. Forr minden ebben az agyonbombázott városban. Alakul a jövő, de ez a jövő nem a volt középosztály jövője. Pest egyik terén öt kép kitéve, egymás mellé. Rákóczi, Kossuth, Petőfi, Marx és Rákosi Máttyás. Furcsa összeállítás.

A politikai rendőrség nagy része volt deportáltakból áll. A la-pok minden nap írnak valami fasiszta összeesküvésről, és utá-na tömeges letartóztatások következnek. Jórészt katonatisztek. „Nyugatosok.” Olvasom a Honvédségi Közlönyben a különféle előléptetéseket: Demokratikus érdemek jutalmazása, három, kettő, egy évi rangelőnnyel. Aki időben átállt az oroszokhoz,

az a legnagyobb érdem. Szép kis hadsereg voltunk, az biztos! A futásban egyformák, csak az irányban nem. Ki kelet felé, ki nyugat felé, ki körbe-körbe! Mi háborús bűnösök vagyunk, és főbűnösünket felakasztjuk. Ezért majd jó pontokat kapunk, ha békekötésre kerül a sor.

[1945]. december 13-án, a hadibeosztásba indulás évfordulóján igazoltak Szombathelyen. Néhány percig tartott csak az egész. Az írások, amelyek nálam voltak, a nyílt parancs, és a Berg alezredestől kapott igazolás elégnak bizonyultak. Olyan volt ez az igazoló bizottság, mint a vésztörvényszékek lehettek a francia forradalom idején. Nem firtattak mást, mint hogy miért hagytam el az országot és milyen körülmények között.

Néhány hónappal később, 1946 februárjában az összes „nyugatosok” létszámafeletti állományba kerültek, így én is. Illetményeinket a Központi Illetmény Hivatal folyósítja.

[1946] Májusban favágóként helyezkedtem el a kőszegi Müllertelepen. Hernádi Elemérrel társultam, nyugatos százados ő is, s ezzel megkezdődött másfél évig tartó favágói korszakom, de hogy ennyi ideig tart majd, azt persze nem tudhattam előre.

Szerettem volna tanárként elhelyezkedni. Tanítani, mint régen, de kérvényemre, amit a kultuszminisztériumba küldtem, azt a választ kaptam még márciusban, hogy költségvetési hely hiányában egyelőre nincs módjuk kinevezni.

Elbocsátás a tényleges szolgálatból: B-listán

Majd nem sokkal később, augusztusban arról értesítettek, hogy *„érdemleges tárgyalás csak a létszámcsökkentő intézkedések befejezése után, megfelelő üresedés esetén válik lehetővé.”*

Létszámcsökkentés. „B-lista”. Nem kellett sokáig várnom erre. 1946 szeptemberében a Honvédelmi Minisztérium az 5000/1946 M. E. sz. rendelet 2. §. 2. bekezdésének a) pontja alapján végelbánás alá volt, és ellátási igények mellett, a tényleges szolgálatból elbocsátottak. Gyakorlatilag ez azt jelentette, hogy

elhelyezkedni — közalkalmazottként — nem tudok, nyugdíj illetményem pedig csak 10 év múlva kaphatom meg.

Maradt tehát reális lehetőségként a favágó munka, s a család eltartása napszámbér keretéből.

„B lista” ügyem azzal zárult, hogy ezt a véghatározatot megfellebbeztem, kérve annak megsemmisítését. A háború előtt makkegészséges voltam. Amikor hazajöttem a hadifogságból, az orvosi vizsgálatok 60%-os rokkantságot állapítottak meg. Keringési elégtelenség, szívizom elfajulás, egyik fülelmen sükettség, másikon nagyothallás állt abban a jelentésben, amelyet fellebbezésemhez csatoltam. Magyarországot nem önként, hanem parancsra, zárt kötelékben hagytam el, s tudomásom szerint az egyetlen olyan tiszt voltam az intézetből, aki a családját nem engedte kitelepülni az általános fejvesztettség, özszeomlás idején.

Fellebbezésemre végleges választ 1947 novemberében kaptam. A honvédelmi miniszter a határozatot felülvizsgáltatta és megsemmisítette, az elbocsátást indokolatlannak és méltánytalannak találva.

Favágó és fényképészmester

A favágó munka mellett fényképésztanonckodást is elkezdtem Kaffehr György mesternél. Az infláció csillagászati árakkal járt. Meg kellett élnünk valahogyan, s úgy gondoltam, kamatoztatom a reálban szerzett fényképész ismereteimet, tovább fejlesztve majd kenyérkereseti lehetőségként is. Segédvizsgát kellett tenni a Szombathelyi Ipartestületnél. Ez sikerült, olyannyira, hogy 47 októberében már fényképész mestervizsgát is szereztem a soproni mestervizsgáló bizottság előtt. Ez akkor a Soproni Kerületi Kereskedelmi és Iparkamara ügykörébe tartozott.

Az a remény, hogy tanárként tudjak elhelyezkedni ezekben az években, nehezen valóra válthatónak tűnt. Ebbéli törek-

véseim rendre zátonyra futottak. Ígérgetéseken kívül más nem kaptam, hiába próbáltam megmozgatni minden követ. Próbálkoztam Kőszegen, Csepregen, írtam a minisztériumba többször, Kandid atyának¹⁷⁷ is, segítségét kérve. Maradt a favágás. Ebben viszont változás állt be, Takó ezredes (volt ezredes) gépi favágáshoz keresett társakat. Hernádival jelentkeztünk nála, így rövidesen indult a kft. Negyedik tagként Koppányi, a várostól elbocsátott tisztviselő szerepelt. Reggeltől délután négy óráig, egy órás ebédidővel favágás. Délután négytől este fél hétig magántanítványok.

A jelenlegi rendszerben a „2. a” olyan sötét folt, hogy rendes, iskolában tanító tanárként nem tudok elhelyezkedni.

Hóban, hidegben, esőben vágjuk a fát. Már amikor van megrendelés. Hat mázsás a gép, néha alig bírjuk elvoncsolni. Erősen érzem a szívem. Nagyon hiányzik az iskola, a tanítás

Rubinstein melódia: *„Halkan a parkban a szél muzsikál...”*

A melódiák ugyanazok, csak mi változtunk. Halkan szűrődik a rádióból a dallam, egy pillanatra régi emlékek ébrednek bennem, a békebeli Pest utcái, báli ruhás lányok, tetszelgő frakkpróbálgatás a tükör előtt. A valóság a derekamba nyilall. Megfáztam favágás közben, a hallásom rossz, az arcom barázdás, a kezem kérges a durva munkától. A bencés diákból katonatiszt lett, abból pedig favágó. Nem kivételes karrier.

Bizonytalanság, megbélyegzettség

Más lett a világ. Egészen más. Nekem a bizonytalanságot, a megbélyegzettséget hozta. Másoknak?

Millával elmentünk a Tanítóképző Intézet zártkörű rendezvényére. Egy jó barátunk neve napját ünnepelték. Kedves, szimpatikus társaság. Ők mesélték, hogy két diákot letartóztatott a politikai rendőrség. Ez a két fiatalember a rendőrség étkez-

¹⁷⁷ Horváth Kandid, a Budapesti Szent Benedek-rendi Gimnázium tanára, a Szerző osztályfőnöke az 1925—1931-ig terjedő iskolai éveekben.

déjében kapott ebédet. Egyikük már az asztalnál ült, amikor a másik belépett. Ez utóbbi, nyilván tréfából — mert ilyen normális ember nem mond ma, és különösen nem a rendőrségen — feltartotta a kezét és azt mondta: „*Szebb jövőt!*” Mire a másik rávágta: „*Kitartás!*” Abban a pillanatban két, ott ülő rendőrségi ember már le is tartóztatta fiúkat, jegyzőkönyvet vettek fel, és a jól sikerült tréfa valószínűleg az Andrássy út 60-ban¹⁷⁸ fog befejeződni. Éretlen dolog ez az egész — mondom én —, de óriási gyengeség jele, hogy ilyen kis idétlenségből státuskérdést csinálnak. Ugyanakkor jellemző története a 48-as évnek.

[1948] Februárban megszületett a harmadik gyermekünk. Növekvő családunkat keserves dolog lesz eltartani a jelenlegi rendszerben.

Áprilisban — eleget téve volt osztályfőnököm, atyai jó barátom, Kandid atya felkérésének — a bencés gimnázium ünnepélyén a Zeneművészeti Főiskola nagytermében, a valamikori volt diákok nevében elmondtam megemlékező beszédemet. Sok gratulációt kaptam, szép volt a műsor. Utána a rendházban vacsora. Egyetlen vendégként az apát jobbján ültem.

A kommunista párt nem is olyan csendes diktatúrája

Itthon aztán a Nemzeti Bizottságtól¹⁷⁹ kellett beszereznem egy igazolást, amely szerint nem voltam nyilas, fasiszta, antidemokratikus és szovjetellenes, csupán egy kicsit nyugatos. Így szövegezték a nyilatkozatot, amit aztán a mindenható helyi főtitkár, elnök és mifene M. B. írt alá. Ez a most uralkodó rendszer, akár mennyire is állítja magáról, hogy demokratikus, mégsem az!

¹⁷⁸ Hírhedt villa, a hazai nemzetiszocializmus főhadiszállása, a „Húség Háza”, a nyilasok börtöneként is funkcionáló épület. 1945 után a rettegett ÁVO (Államvédelmi Osztály), majd az ÁVH (Államvédelmi Hivatal) terrorját szolgáló székház vállaltókkal és pincebörtönökkel. Ma Terror Háza néven ismert történeti múzeum.

¹⁷⁹ 1944—45-ben szerveződött, új típusú népi szervezetek a politikai, közigazgatási, önkormányzati feladatok ellátására.

A kommunista párt nem is olyan csendes diktatúrája, ahol vezető állást az nyer, aki legjobban tudja üvöltetni a farkasok dalát Kezdték a földosztással, aztán jött a nagyvállalatok szocializálása, most a kinn lévők vagyonának elkobzása. Ellenvlemény, kritika nincs.

Ugyanakkor Svájc legnagyobb adófizetői állítólag Rákosi¹⁸⁰, Vass Zoltán¹⁸¹ és a többi derék honmentő. Ezekkel is úgy vagyok, hogy Szálasi jut az eszembe, aki közlegény uniformisban parádézott, és kiszállva az autójából, néhány száz métert együtt gyalogolt a bakákkal, akikről azt kívánta, hogy essenek hasra ezért a szociális áldozatért. Kíváncsi vagyok, miket fog még az ember megélni?

Megnéztem a május elsejei felvonulást. Kőszegi viszonylatban elég nagyszabásúnak volt mondható. A gyárak kidíszített autókkal, virágokkal vonultatták fel embereiket. Esett az eső, s ez kissé melankolikussá tette a hangulatot. Aztán kibújt a nap, és derűsen hallgatta az egyes pártszónokoktól a május elseje hosszas méltatását. Majd néhány énekszám, egy-két vers. Végül egy közös serlegből a fő korifeusok ittak egy-egy korty bort, miközben a közönség izgatottan leste, hogy kinek van a legnagyobb „zúgja”. Ez volt az Internacionálé előtt a záró szám. Délután ringlispíl a Fő téren, népünnepély a Várlaktanyában, este forintos mozielőadás, és Kőszeg dolgozói megünnepelték a májust.

Helyettesítő tanári állás

Hosszú-hosszú várakozás után május 7-től Szombathelyen a Hollán Ernő utcai Általános Iskolában kaptam helyettesítő-tanári állást. Mennyiségtan — fizikatanítással! A tantestület igen szimpatikus emberekből áll, az igazgató kedves, szívélyes.

¹⁸⁰ Rákosi Mátyás (1892—1971) kommunista politikus, diktátor, az MKP (Magyar Kommunista Párt), majd az MDP (Magyar Dolgozók Pártja) főtitkára, 1952—53-ban Magyarország miniszterelnöke.

¹⁸¹ Vass Zoltán (1903—1983) kommunista politikus. A Rákosi-korszakban a Gazdasági Főtanács és az Országos Tervhivatal vezetője.

A Szombathelyre való naponkénti leutazás ugyan fárasztó, de végre újra iskolában vagyok, diákok között.

Az is igaz, hogy az én kedves elődöm, akinek a helyére kerültem, sötét alak lehetett. Okirat hamisítás, házasságszédelgés, sikkasztás és még ki tudja mi minden volt a rovásán. Se doktorátusa, se diplomája, nős ember létére eljegyzett egy hölgyet az iskolából, elkezelte a tandíjakat, és a végén még olyan színben igyekezett magát feltüntetni, mint akit ártatlanul rágalmaznak.

A gyerekeke helyesek, mint általában az ilyen korú fiúk, de a fegyelem elég laza. A katonaiskolához képest igen gyenge a színvonal. Érthető!

Az utóbbi évek antimilitarista hangulata pofon csapott minden fegyelmező törekvést a szabadság nevében. Ennek eredményeképpen aztán egy-egy osztály külső képe inkább a csarnoki halas kofák gyülekezetére emlékeztet, mint fegyelem alatt álló ifjúsági csoportra.

Ez az állás persze nem végleges. Még nem lehet az. Mindenesetre az idő felgyorsult, röpülnek a napok, leköt a tanítás.

Az utolsó tanítási nap június 15-én volt, másnap államosították az iskolákat. Egy nap alatt letárgyalta a parlament, gyorsan törvényerőre is emelték. Helyzetem ettől még inkább „ideiglenes” lett.

Ma Judit asszony, családunk egyik barátja mesélt egy valódi reakciós viccet: Rákosit egy helyen nagy ünnepléssel fogadják. A hálás polgárok részéről egy csinos, 16 éves kislány virágcsokrot nyújt át az ünnepeltnek, és szép kis beszédet vág ki. Rákosi egész idő alatt feszülten figyeli a lány két gömbölyű kis mellét. Észreveszi a kislány, és a beszéd végén kacérul megszólal: „Tetszik? — Nagyon” — mondja a kommunista vezér. „El is neveztem őket — így a kislány. — Az egyiket Rákosinak, a másikat Szakasitsnak¹⁸².” — „Óriási” — mondja Rákosi. „Az semmi — folytatja a kislány —, a *popsimat Mindszenthynek neveztem el.*” — „Remek, bámulatos!” — lelkesedik Rákosi. „De, mondja,

¹⁸² Szakasits Árpád (1888—1965) szociáldemokrata politikus, 1948—50 között köztársasági elnök, majd az Elnöki Tanács elnöke.

kislány, hogyan jutott erre a pompás ötletre?” A kislány legyint. „Ezek — s a mellére mutat — pár év múlva lógni fognak! Ez meg — mutat a popsira — mindig nagyobb lesz.”

Június végén levelet kaptam Arisztid úrtól¹⁸⁵. Tudatja, hogy az iskolát államosították, ő már nem igazgató. Elsejétől kezdve nem kapnak fizetést, de nyugdíjat sem.

Főhivatású óraadó tanár a kőszegi, volt bencés gimnáziumban

A nyár várakozó bizonytalansággal telt. Végül augusztus végén megérkezett a várva-várt beosztás: szeptember elsejétől, ideiglenes minőségben, főhivatású óraadó tanárnak alkalmaznak a kőszegi, volt bencés gimnáziumban. Új szakasza kezdődött az életemnek.

A tanév során a pedagógus szakszervezet rendezésében megindult az átképző szeminárium. Egyik kollégánk tartja. Kis tájékoztató füzetek alapján mondja el az ígét, amely hivatva van az új világnézet megteremtésére. Szabadakadémiai sorozatunkat — irodalomból vállaltam előadásokat — még tanév közben, két előadás után a szombathelyi MDP központ leállította. Nem az előadások miatt — azok tetszettek mindenkinek —, hanem az előadók személye miatt. Petyegtetett báránynak számítok, úgy látszik.

Ennyit még nem hazudtak a történelem folyamán soha. Kinevezés.

Szörnyű az az ellentmondás, ami a propaganda és a valóság között van. Ennyit még nem hazudtak a történelem folyamán soha. Ki lát itt tisztán?

¹⁸⁵ Kováts Arisztid, a Budapesti Szent Benedek-rendi Gimnázium franciatanára, a szerző atyai barátja.

Rajk¹⁸⁴ és Pálffy¹⁸⁵ igazán nagy kommunisták voltak, és íme, mint a párt és a dolgozó nép ádáz ellenségei lesznek halálra ítélve!

Ilyen rosszul még soha nem álltunk anyagilag. 420 Ft havi jövedelem, ebből is levonnak tervekölcsönre 25 forintot.

Az elmúlt tanév során egyértelművé lett számomra, hogy véglegesítesem, kinevezésem ügye már itt, helyben elakadt. Az erre vonatkozó javaslatot helyből megtorpedózta a mindenható párt. A helyi főisten azonban november végén megbukott, leváltották. Helyére egy munkásember került. Ő továbbbította kinevezési javaslatom ügyét, s 1950 februárjában megjött a kinevezésem. Két év után. Ugyanebben az évben megszületett a negyedik gyermekünk, a várva várt kislány.

Öt éve, hogy vége a háborúnak.

Ma délelőtt ünnepeltük a „felszabadulást”. Hatalmas körmenetben vonultunk a városon át a szovjet emlékműhöz, és itt, a szovjet himnusz hangjai mellett elhelyezték a koszorúkat. Rengeteg koszorú volt. Minden nagyon szép lett volna, ha valaki meg nem jegyzi: Ingem, gatyám elvitték, a nőket megkefélték, és ebből nemzeti ünnep lett!

A szocializmust talán el lehet fogadni minden józanul gondolkodó embernek, akiben nem teng túl az önszeretet és az ostoba hit, hogy származása alapján joga van valakinek a munka nélküli szebb élethez. De ahogyan csinálják, az bizony nem nyeri meg az emberek rokonszenvét!

Öt év telt el a háború óta.

¹⁸⁴ Rajk László (1909—1949) kommunista politikus. 1945 után az MDP egyik vezetője. 1946-1949 között a párt főtitkárhelyettese, 1946-tól 1948-ig belügyminiszter. 1949-ben koholt vádak alapján elítélték és kivégezték.

¹⁸⁵ Pálffy György (1909—1949) hivatásos katona, kommunista politikus. 1945 után a Katonapolitikai Osztály vezetője. Koholt vádak alapján elítélték és kivégezték.

Dühít az üresség

Túléltem, elértem a 38. életévemet, s magamat vizsgálva azt kell mondjam, van bennem keserűség, a háború óta eltelt évektől. Unom a nagyképű „elvtársainkat”, akik meggyőződés nélkül, de odaadást színlelve a szent ügyért, harsogják a brosúrákat, értékelik ki és át az embereket és a dolgokat, prófétát játszanak az elbutított, de magában morgó tömeg előtt. Dühít az az üresség, amely az ideológiának nevezett program és a szocializmusnak nevezett valóság között van. Unom, mert csupa hazugságra bukkanok, és képmutatásra nevelődik mindenki.

Szakmai munka! Minden évben mást tanítani ugyanarról a dologról, minden évben új tankönyveket várni, és árgus szemmel őrködni, hogy mondunk- vagy hallunk-e valami korszerűtlent, hiszen ebben a hígan folyó ideologizálásban semmi konkrét, megfogható nincs, és ahány pártigazolvánnyal rendelkező csiszlik¹⁸⁶ van, mind másképpen magyarázza a marxista apostolokat, ellentmondást ellenmondásra halmozva. Fáradt vagyok.

Folynak a kitelepítések. Az egész város lázban van. Érthető! Mindenki fél, csomagol, bizonytalan.

Az ötvenes évek hangulatát, a koreai háború, a nemzetközi helyzet feszültségeinek vetületeit nehéz lenne visszaadni. De őrzök magamban több, ezekre az évekre jellemző „élményt”, amelyeket akkor — tanulságképpen a jövő számára — lejegyeztem.

¹⁸⁶ Csizmadia, cipészinas.

AZOK A TANULSÁGOS ÖTVENES ÉVEK

Beiskolázási értekezlet

1952. március végén megtartottuk a gimnázium negyedik évfolyamának beiskolázási értekezletét. Négy éven át én voltam az osztályfőnök. Ezért furcsa volt, hogy magán az értekezleten való részvételt is ki kellett verekednem. Bognár elvtársnak mondtam, hogy a Köznevelésbe és a Pedagógus Közlönybe küldök be egy-egy cikket, nevekkel és adatokkal, ha kihagynak a tagok közül, s osztályfőnökként ott akarok lenni a gyerekek jövőjének eldöntésekor. Az igazgató akkor akadékoskodott, hogy az elején ne legyek ott. Úgy láttam, fél attól, hogy idő előtt összetűzünk. Végül is Bognár beszélt a párttitkárral, aki egészen természetesnek találta, hogy én is ott legyek.

Így a bizottságban jelenvoltak: N. L. III. osztályos gimnazista, mint DISZ-titkár¹⁸⁷, T. K. a diákotthon igazgatója, Farkas párttitkár, az igazgató és én. Farkas párttitkár kész listát hozott magával, amelyen már ki voltak jelölve a gyanús és osztályidegen elemek. A tanácsot egy fiatal bajusz képviselte. Az első hat-hét gyerek letárgyalása után el is ment. Az igazgató alávetette magát a párttitkár nézeteinek, olyan volt, mint a tihanyi echó. A szakszervezetet S. B. jelenítette meg. Ő nem ismert ebből az osztályból senkit, így nem is szólt hozzá. A szülői munkaközösség részéről Papné jelent meg. Pártag, férje ávós — a gyerekeket nem is ismeri — engedelmesen helyeselt az elvtársaknak.

Bognár Imre, mint az iskolai pártszervezet küldöttje vett részt az ankéton. Ahol lehetett, ott próbálkozott, de nem sok sikerrel. A védő szerepét ebben a hét pártag, két párton kívüli összeállításban én vittem, de támogatásra legfeljebb ott leltem, ahol Bognár Imre is meg mert szólalni. Észrevétel nélkül ment át, egyhangúlag hozzájárulva: Árbócz — gyógypedagógia, Balogh

¹⁸⁷ Dolgozó Ifjúság Szövetsége. Kommunista vezetés alatt álló ifjúsági tömegszervezet az 1950-es években.

— gépészmérnök, Berta — építész, Dittel – bölcész, Drégely – közgazdasági, Fatalin — erdőmérnök, Ferenc — orvos, Gazdag — bányamérnök, Görög — vegyészmérnök, Karner — azzal, hogy be kell iskoláznai pedagógiai főiskolára, Kapovics — TTK-vegyész, Kristóf — katona, Kovács — orvos, Laborczi — pedagógiai főiskolára javasolva, bár mérnök akart lenni. Nagy János — állatorvos, Novák — geológus, Schaffer — pedagógiai főiskola, Takács — állatorvos, Tóth Lajos — mezőgazdász.

Nekem behozták közben az ebédem, mert mindenki ebédelt már, csak én nem, és a párttitkár előzékenyen ajánlotta, hogy csak ebédeljek meg. Kimentem az ebédért, a levest bevittem, és ott, állva ettem meg. Közben elővették Róth ívét, és nemleges záradékkal félre is tették. Ezt már csak az értekezlet után láttam meg. Az volta kifogás, hogy az apja kapitalista beállítottaságú, és ilyen szellemű a család! Próbáltam menteni az ügyét utólag, eredménytelenül.

Bajnát — százados volt az apja — sem javasolták. Ellenvettem, hogy a gyerek értékes, dolgozott rendesen, anyja munkásnő. Nem használt, azt mondták, osztályidegen!

Bányai. Csendőőr volt az apja. (Ez hivatalosan csak most derült ki.) A fiú kollégista volt, de magatartása miatt innen kizárták. Amikor ez történt, fűt-fát összehordott, igyekezett belekeverni a slamasztikába az osztálytársait. Gyenge jellem volt. Nem javasolták.

Czoll Gabi továbbtanulási ügye a nagyapja miatt bukott el, akinek valamilyen hentesüzlete volt. Kulák¹⁸⁸ beütést állapítottak meg, s rákerült a lapjára: „*Nem javasolom.*”

Holéczy Kata. Apja alezredes volt. A lány gyengén is tanul. A régi világban magam sem javasoltam volna egyetemre. Most azonban anyja pedagógus mivoltát, a lány itt végzett DISZ munkáját, mindent felsoroltam. Bognár Imre is mellette szólt — hiába. Azt is mondtam, hogy a testvére, Zsófi is egyetemen tanul. Erre Farkas párttitkár megjegyezte, hogy Zsófi sem lesz sokáig egyetemi hallgató.

¹⁸⁸ Zsírosparaszt, gazdag paraszt oroszul.

Németh György. Elmondom, hogy az apja kiskereskedő, maga dolgozik. Erre beolvasnak nekem: „*Két ház, két üzlethelyiség, föld, szőlő, ötszobás lakás.*” Hiába volt a gyerek kitűnő tanuló. Elvágták.

Szigeti Miklós. Elmondom propagandista szereplését, kultúr-munkáját, érdemeit. Farkas előhozza, hogy a fiú apját a nép „B listázza”. „*Én láttam az okmányt — mondom — szabályszerű nyugdíjazás, rokkantsági alapon.*” „*Hja, örültnek tette magát! Ő beszélt a falubeli emberekkel.*”

„*Mendemondákra nem lehet adni*” — mondom. Végül engedett, és függőben hagytuk az ügyet. „*Hogy majd ő beszerzi a bizonyítékokat!*”

Tamásdy Judit. Apja alezredes. Ő nem tanul tovább, jobb is, legalább nem „méltatják”.

Tolnai. Elvágták, mint kulákot. Nem tudom mi igaz belőle, Bognár Imre rokona.

Tóth Judit. „*Apja csendőr spicli volt*” — mondja Farkas. Védem a gyereket, hogy nincs jóban a szülőkkel. Nem mehet tovább!

Várhelyi Jolán. Kulák-ivadék. Elvágták.

Wachter. Apja „gyáros” volt. Elvágták.

Több olyan eset volt, amikor az ember érdemben nem szólhatott bele, mert a „kategória” nem sok esélyt adott. De Czoll és Szigeti esetében különösen indokolatlan volt az eljárás. Másnap az igazgatóval volt egy vitám miattuk. Nem akart új bizottsági tárgyalást.

Harmadnap megbukott a párttitkár. Leváltották, és azonnal át kellett adnia hivatalát. Bognár Imrével beszéltem. „*Menjen be a pártba, és Szigeti meg Czoll dolgát vigye keresztül!*” Czoll ívét aztán leöntötték tintával, újat írt. Szigeti és ő be lettek iskolázva. „*Ha még lett volna nyomtatvány, talán ment volna Tolnai dolga is*” — mondja Imre.

Ahogy történt mindez, egy időre elvesztettem a kedvemet a tanítástól. Gépiesen végzem a dolgom. Magyar, latint, franciát — fakultatív — orosz tanítók. 52-ben orosz szakos általános iskolai tanári oklevelet szereztem. Diák színjátszó kört vezetek, irodal-

mi esteket szervezek és tartok, iskolai ünnepélyeket rendezek, fotószakkört vezetek. De nagyobb a kötelességérzetem, mint a lelkesedés.

Mennyi képmutatás, hazudozás, színjátszás

A fogság, a háború megtette a magáét, fáj a derekam, sokszor előfordult reggelente, hogy alig bírtam felkelni, gyötör a reuma, kétrét görnyedve jártam, a nyári szünetben vett pesti fürdő-kúrák csak átmeneti javulást hozhattak. Azt látom, hogy nem a minőségi munka számít. Pedagógus napon Lakatos szakfelügyelő nem is titkolta, hogy a jutalmazásoknál az elbírálás szempontja az ideológiai fejlettség volt.

Becsülhetek egy meggyőződéses kommunistát, de borsószik a hátam, amikor látom a nagy ideológusokat, akik „*most magunk között vagyunk*” felkiáltással megnyilatkoznak. Mennyi képmutatás, hazudozás, színjátszás!

A megynél elvégezték az első, nagyobb szabású tisztogatást. A régebbi gárdából csak ketten maradtak meg. Egyikük még hagyján, de a másik hölgyemény! Amikor utoljára itt voltak a leánykollégiumban, úgy isten b...ázott, mit egy kocsis. Nem tudom, hogy abból áll-e a materialista világnézet, hogy valaki trágár és szidja a Mária kongregációt¹⁸⁹, meg a papokat. De ez aligha a tudományos szocializmus!

Ma volt a békekölcsön jegyzés¹⁹⁰. 700 Ft-ot jegyeztem, Milla 500-at. De ahogy az lefolyt! Egyenként „főzik” a tagokat, hogy emeljék meg a jegyzést. Presszió, fenyegetés, szelíd kérlelés, fuvolázó rábeszélés, ordítózás — minden volt a meggyőzés műsorán.

Megpróbáltam átvenni az új világnézetet, kialakítani magamban a „szocialista embert”. Nem azt a dühös propagandistát,

¹⁸⁹ Katolikus lelkeségi mozgalom, Szűz Mária-tisztelettel az ifjúság vallásos nevelésére.

¹⁹⁰ 1950—55 között a megfélemlített lakosság részére évente kibocsátott államkötvények. A dolgozó fizetésének egy meghatározott részét „önkéntes” kölcsön formájában felajánlja az állam számára.

aki állandóan az osztályharcról harsog, hanem a gorkiji humanistát, a közösségi embert. De napról-napra döbbenetesebb látom, hogy az egész szocializmus jelszavak, hazugságok, tanítás és valóság ellentéte, egy sereg érvényesülni akaró törtetővel.

Miért nem lehet egyenességre, őszinteségre nevelni az embereket? Nincsenek ideálok, olyan eszmények, amelyek melegíteni tudnának. Kiket állíthatnánk úgy a tanítványaink elé, hogy törekvést ébresszenek ilyené válni? Csömört látok az emberek nagy részében, fiatalban, öregben egyaránt, de nem csodálkozom.

Vasat gyűjt az iskola. Az osztályomra jut 5 mázsa norma. Nem engedem órákról lógni a gyerekeket. Megszedik órán kívül a hét és fél mázsát.

A negyedikből 13 gyerek hiányzott óráról, emiatt elmaradt a dolgozatírás. Másnap az óráról visz el 10 gyereket kihallgatni a rendőrség. Vasat loptak közülől. Harmadnap elmarad a fizika óra, mert viszik vissza az ellopott vasakat. De összegyűlt 15 mázsa vasuk. A díjat azonban nem kapják meg, mert a másik iskolánál egy jó kiállítású pedagógusnő kérelmére az egyik előzékeny gyár egyszerűen átírt a maga nem tudom hány tonnájából 40 mázsát ennek az iskolának, így övék a győzelem. Vagy. Negyedévi osztályozó értekezéslet. Az osztályomban K.-né beír vagy 14 lehetetlen jegyet. Látva, hogy így övé lesz a legrosszabb átlag, a konferencia előtt nyolc jegyet kijavít. Feleltetés nélkül! Az átlag javul, s a legrosszabb lesz a földrajzé, ahol reális volt a gyerekek mérése. Jó fiú legyen-e az ember, aki csendes büntárrá válik így, vagy harcoljon azért, hogy az igazság érvényesüljön? Nincsenek ideálok, olyan eszmények, amelyek melegíteni tudnak. Kiket állíthatnánk úgy oda?

Ismét folynak a kitelepítések¹⁹¹. Most a háztulajdonosok vannak soron. 48 órán belül tartoznak elhagyni a várost. Többek között Kirchnopferékát¹⁹² [Kirchnopf?] is kiutasították. Saj-

¹⁹¹ Családok, személyek vagy csoportok politikai szempontok alapján történő, kényszerű elköltöztetése korábbi lakóhelyükről az 1950-es évek első felében.

¹⁹² Helyesen: Kirchnopferékát.

nálom. Az egyik legjobb tanuló volt az osztályban. Ennek a rendszernek megvannak a maga sajátos törvényei.

Nincs kedv az emberekben. Fásult, levert mindenki. Formális gyűlések, formális munka.

Lesz-e ebből valami jobb? Nem hiszem. Minden évben rosszabb a helyzet, egyforma nagy az elkeseredés mindenütt. Furcsa kis szocializmus az, amit csak erőszakkal, az emberek többségének boldogtalanná tételével lehet megvalósítani.

Sztálin¹⁹³ utódja Malenkov¹⁹⁴ és Hruscsov¹⁹⁵. De a Szabad Nép¹⁹⁶ közölte intézkedések alapján arra lehet következtetni, hogy nagy ellentétek, hatalmi harc folyik a nagy Szovjetunióban.

Egy derék negyedéves (Fieder) feljelentett a Szabad Ifjúságnál¹⁹⁷ mint reakciós szellemben tanító tanárt. Itt járt egy Gerecsér nevű újságíró, beszélt a diákokkal. Bejelentettem az igazgatónak, hogy fegyelmet kérek magam ellen. Beszélt a párttal, oktatási osztállyal, és ott azt mondták, hogy ez felesleges. Vasárnap megkeresett Fieder. Bocsnatot kért.

Budapestről az Írószövetség kiküldött egy Vasvári nevű író, előadást tartani. Megbízták, hogy fogadjam. A Szikra könyvesboltban volt a találkozó. Harmadmagával jött. Egy kb. velem egykorú, kopasz férfiú. Nagyképű, hiú, és mint később kiderült, olyan író, akiből tizenkettő egy tucat. Este engem is felcibáltak az emelvényre. Ültem a párttitkár mellett és hallgattam. Az író beszélt. Szidta a régi irodalmat, és szerényen méltatta önmagát. Mese, novella, Moszkva és atombomba, koreai háború és Tom Mix, minden volt abban az ötven percben. Irodalmat vártam,

¹⁹³ Joszif Visszarionovics Dzsugasvili (1879—1953) 1921-től az Szovjetunió Kommunista Pártja, 1924-től a Szovjetunió tényleges vezetője, diktátora.

¹⁹⁴ Georgij Makszimilianovics Malenkov (1902—1988) szovjet politikus, 1953—58 között a Szovjetunió minisztertanácsának elnöke.

¹⁹⁵ Nyikita Szergejevics Hruscsov (1894—1971) 1953—1964 között az SZKP KB (Központi Bizottsága) első titkára, miniszterelnök.

¹⁹⁶ A magyar kommunista párt napilapja 1942—1956 között. Megjelenése többször időlegesen szünetelt. Jogutódja a Népszabadság.

¹⁹⁷ A DISZ központi napilapja az 1950-es években.

de politikai vezércikket kaptunk, irodalmi közhelyekkel fűszerezve, s ráadásul a pofa úgy viselkedett, mintha ő lenne a Nobel díjjal súlyosbított Tolsztoj Leó.

Rákos, Farkas¹⁹⁸ és Révai¹⁹⁹ megbuktak. Átalakult a kormány. Nagy visszatáncolások jobbra. Magángazdálkodás és kereskedelem, kulákminősítések, és munkások agyondolgoztatása — mind vissza. Hiba volt. Nagy Imre²⁰⁰, az új miniszterelnök programot ad. Vajon milyen lesz a végrehajtás? Sok ember a nyakát törheti, azt hiszem. Ha nem most, majd később!

Hónapok óta a Tanítóképző Sárvára helyezése tartja izgalmomban a kedélyeket. Az anyagi rész már megoldottnak látszik. A személyi kérdések azonban nagyobb problémát jelentenek. Nincs káder²⁰¹! Kik legyenek azok a minden tekintetben megbízható tagok, akikre számítani lehet? Három-négy emberrel tudnak számolni mindössze. A többi nem elég megbízható. Így aztán lesz tornatanár igazgató, papi igazgató, kulák vezetés, ami mind nem volna hiba, de ezek a jó káderek fognak minősíteni aztán kevésbé jó kádereket. Nagy kutyakomédia ez!

A legutolsó ideológiai konferenciánk jut eszembe. Vezeti a volt református pap, elnököl a százados özvegye. Hozzászól a kulák fiú, az alezredes neje, a volt tanár-százados, a volt tanárhadnagy, a klerikális nagyfőnök, és a párttag, aki bizalmas óráiban kijelenti, hogy ő csak kényszerből lépett a pártba. Nem furcsa egy kicsit?

Tavalyi osztályomban egyetlen igazi munkáskáder volt. Massey Margit. Két ss-s, y-os név. Származásilag megfelelő! Saját megállapítása szerint régi nemesi família gyermeke. Hát akkor

¹⁹⁸ Farkas Mihály (1904—1965) kommunista politikus. 1945 után az MKP és az MDP KV (Központi Vezetőség) titkára. 1948—1953 között honvédelmi miniszter.

¹⁹⁹ Révai József (1898—1959) kommunista politikus. 1945 után az MKP, majd az MDP ideológusa, 1949—1953 között népművelésügyi miniszter.

²⁰⁰ Nagy Imre (1896—1958) kommunista politikus. 1953—1955 között Magyarország miniszterelnöke. 1956 október és november hónapban miniszterelnök. 1958-ban kivégezték.

²⁰¹ Általában a kommunista pártoknál a kiemelt, feltétlenül párthű, megbízható személy, aki odaadása alapján bármely, a párt által jelölt poszt betöltésére rendelheték.

kikből verbuválódott ez a homogén magyar munkásosztály? A politikában alapvető követelmény a hazugság? Nem hiszem, hogy ne lehetne becsületesen politizálni. Beteg már az egész magyar élet. A múltban is hazudtak. Mára viszont szinte már törvényszerű lett, hogy felesleges, néha tilos igazat mondani.

Mire neveljük a gyermekeinket? Ha a saját értékeim szerint nevelem, akkor összeütközésbe kerülnek a fennálló társadalmi renddel. Ha arra tanítom, hogy őszinte, becsületes, megértő legyél, akkor kiszolgáltatatom őket, mert ezekkel a tulajdonságokkal nem boldogulnak. De mi másra nevelhetném?

Ez évtől vezetem a dolgozók gimnáziumának egyelőre egy osztályból álló tagozatát. Úgy elmennek a napok a sok munkával, hogy szinte észre sem veszi az ember. Milla Pécsre jár, végzi a magyar-történelem szakot. Négy gyerek mellett. Az 1954-es év meghozta ötödik gyermekünket. Fiú!

1956. Egyedül állsz Kőszegen ezzel a vélekedéssel

1956. október 19-én a feleségem Budapestre utazott, hogy strúma műtétet hajtsanak végre rajta a Rókus-kórházban. Október 23-án reggel a műtét sikeresen befejeződött, s egy távirat jött Budapestről: „*Sikerült, jól van, levélben többet.*”

Ha egy ötgyerekes családayát a kis vidéki városból, a családjától távol súlyos műtét vár, nyilván sok aggodalom kíséri, hiszen bármi közbejöhet.

Október 23-án délután N. Á. kartársam örömmel újságotla, hogy a BM engedélyezte az ifjúság tüntetését. „*Abban a forró légkörben, amelyben Rajk temetése lezajlott, nem gondolod, hogy bármi lehet abból, ha a pesti nép nagy tömegekben az utcára vonul?*” — kérdeztem. A lelkes kartárs a lengyeleket emlegette.

24-én reggel a rádió már a pesti harcokról jelentett. A gimnázium tantestülete a tanáriba felvitt rádió mellett izgulta végig a híradásokat. Szabadságharcról, jogos önvédelemről esett szó. Lelkesedett mindenki. „*Ha nekem géppisztoly volna a kezemben... ezek az igazi hősök stb.*” — hangzottak el, és én egyedül maradtam, amikor azt mondtam, hogy ez a tömeg nem fog tudni megállni. Itt nem csak a szocializmus tisztaságáért folyik a harc, hanem nagyon sok olyan elemnek kell lennie, akiknek ez a rendszer nem kell.

Két napra rá, amikor már Nagy Imre volta miniszterelnök, és még folytak a harcok, amikor ez már kezdett országos méretűnek látszani és a legdühösebben szidták az oroszokat, reggel Sz. kartárral szólalkoztam össze. „*Ha ezek nem tudnak megállni, olyan katasztrófa vár az országra, amilyen még nem volt!*” — fakadtam ki.

„*Nagyon csodálkozom rajtad, ezek szabadsághősök!* — volt a válasz. — *Az orosz elnyomás ellen harcolnak.*”

„Ki tart itt rendet majd, ki akadályozza meg, hogy polgárháború legyen az országban, hiszen már Nagy Imre sem jó, itt rendszerváltozást akarnak, ami nem fog menni. Gondoljátok, hogy a 200 milliós szovjet ezt tétlenül fogja nézni? Úgy járunk, mint a 49-es szabadságharcban. Ott is kimondták a függetlenséget, és az orosz adta meg rá a választ.” „Egyedül állsz Kőszegen ezzel a vélekedéssel” — kaptam a választ.

November 3-án, amikor itt Kőszegen, diákjaim, ismerőseim kikiáltottak kommunistának, oroszbarátnak (pártonkívüli voltam mindig), amikor a diákjaimnak történelmi példákkal bizonygattam, hogy semmiféle külföldi hatalom beavatkozására nem szabad várni, mert olyan nem lesz, s ez a harc a magyar végpusztulását eredményezi, már a Nemzeti Bizottság tagjai néztek gyanakodva, és kikiáltottak hazafiatlannak. Ekkor járt nálam kétségbeesve K. V. felesége, hogy mi lesz. A férje párttag, fél, hogy most be kell vonulnia. Neki mondtam, hogy nem lesz háború, ellenben a Szovjetunió be fog avatkozni, és az egész fegyveres ellenállást el fogja söpörni Kár a sok ezer halottért, a sok disszidálásért, ami történt, s ami történni fog.

Az iskolában egy diákunk ügyét (P. I.) aki „sztálinista” nyilatkozatokat tett és összeütközésbe került a nemzetiszínű gondolatokkal, felháborodva tárgyalta a tantestület, és elhangzott, hogy ki kellene csapni! Ellene szóltam. „Ez a gyerek az iskola nevelése. Talán az egyetlen, aki komolyan vette, amire oktaták. És akkor ti magatok akarjátok kitörni a nyakát?”

Amikor az ávosok akasztásáról jöttek a hírek, azt találtam mondani, hogy gazemberség. Erre rám támadtak: „Hogy amit az ÁVO²⁰¹ csinált...”

Igen, de ne az utca ítéljen felettük. Állítsák törvényszék elé és akasszák fel, ha bűnös. De inkább öt gazember fusson, ha egy ártatlan is közöttük van.

²⁰¹ Államvédelmi Osztály. Karhatalmi erővel rendelkező állambiztonsági szerv, a törvénytelenések végrehajtásának fő eszköze 1946—1956 között. 1948-tól Államvédelmi Hivatal néven működött.

November 4-én történt a második orosz beavatkozás. Jött az oroszok szidalmazása.

„*Mi lesz a vége a harcnak?*” — mondtam. Az oroszok most bedobnak öt hadosztályt, ha kell, tízet, húszat, de leverik az ellenállást és jó pár ezer magyarral kevesebb lesz. Az október előtti eredményeink megsemmisülnek, és olyan megtorlás következik majd a kommunisták üldözéséért, ami rosszabb lesz, mint 45 után volt.

„*Majd a külföld beavatkozik*” — mondták. Segít Nehru²⁰², Eisenhower, Kína és még nem tudom ki. Nem segít itt senki, minden ellenállás csak az áldozatok számát növeli, és mi csak reklám anyag vagyunk a nyugati országok, főleg Amerika számára! Hogy én pesszimista vagyok, és ha nincs ellenállás, semmi eredményünk nem lesz.

Jött a sztrájk. N. kartárs a tanáriban kipirulva kiabálta: „*Más iskola sztrájkol, nekem ég a pofám, hogy mi nem csinálunk semmit!*”

Semmi értelmét nem látom, hogy a gyerekeket az utcára engedjük, amikor úgyis forró a légkör, s ti magatok még jobban feltüzelitek őket olyan ügyért, ami már reménytelen, elveszett. Az iskola nem sztrájkolt. Az október 23-át követő három nap kivételével, mert akkor a forradalmi bizottság szünetet rendelt el.

Később, amikor a városban kollégákkal vitakoztunk, akik még februárban is azt mondták, hogy a sztrájk a Kádár-kormányt²⁰³ meg fogja buktatni, akkor is azt mondtam, hogy a Kádár kormány marad, az ellenállás erői elfecsérelődnek.

Proféciáim, melyeket a tanítványaim előtt tettem hetekkel az események előtt, átmenetileg népszerűtlenné tettek, mert azt a józan álláspontot képviselték, amely a reális függőségekkel számolt, és kétségkívül lohasztólag hatott a lelkesedésre. Azt is előre megmondtam, hogy nemsokára jön majd az idő, ami-

²⁰² Nehru, Dzsavaharlal (1889—1964), a független India első miniszterelnöke.

²⁰³ Kádár János (1912—1989) kommunista politikus. 1956—1988 között az MSZMP (Magyar Szocialista Munkáspárt) első, ill. főtitkára, majd elnöke. 1956—1958, majd 1961—1965 között a kormány elnöke.

kor igen sokan fogják az ellenkezőjét mondani annak, amit ezekben az elmúlt hetekben mondtak. Lényeg az, hogy a politika ne ellenségeket, legfeljebb ellenfeleket csináljon közöttünk.

Két évig voltam a szakszervezet gimnáziumi alapszervezetének elnöke. [19]57 februárjában lemondtam, erre újra megválasztottak. Akkor is azt hangsúlyoztam, hogy ne keressünk egymásban ellenséget azért, mert a politikai véleményünk eltérő vagy, mert esetleg sokan rosszul ítélik meg a helyzetet. És ne nyilatkozzanak a gyerekek előtt olyan módon, hogy az a városban, iskolán kívül esetleg elferdítve, célzatosan fusson!

Nem játszottam a prófétát, akinek igaza lett, és elfelejtettem azokat az ellenséges nyilatkozatokat, amelyeket az októberi, novemberi napokban tettem velem kapcsolatban.

Az események úgy alakultak, ahogy én október 23-án előre láttam. A forradalmat leverték, a Kádár kormány az oroszokra támaszkodva megszilárdítja uralmát, az emberek nagyobb része letört, egy kisebb rész örül, hogy az ő helyzete is szilárdul, egy másik rész pedig a tavaszban bízik. Hogy majd jön a csoda! Csoda pedig, azt hiszem, nem lesz. A magyar életben nem szoktak csodák történni.

Lehet egy nép leigázva, kizsákmányolva, de addig még mindig bízhat a jobb jövőben, amíg tud várni, összeszorított ajakkal túrni és dolgozni a változás reális feltételeiért.

Mindenszentek estéjén megjött Milla. Mivel Pestről a hírek mellett rémhírek is érkeztek az októberi napokban, a győri Rádióhoz írt levelem szövegét leadták a Rádióban, s egy vörös kereszt autó hazahozta.

[1957] március 11-én a magyar szakkörben a lehetséges magyar útról beszélgettem irodalmi kérdésekkel kapcsolatban. A gyerekek teljesen passzív ellenállást mutattak a jelenlegi helyzettel szemben, amit korukból, előbbi lelkesedésükből meg tudok érteni. A táblára rajzoltam Magyarország térképét a körülötte lévő államokkal, Szovjetunióval, nyugati országokkal. Beleírtam a lélekszámokat, aztán velük néztem meg: ha rend-

szerváltás történik itt, Magyarországon, ki áll mellettünk? Meddig beszélhet semlegességről, függetlenségről tízmilliónyi magyar? Milyen külföldi állam segítene?

A gyerekek maguk is rájöttek, hogy az érzelmek és az értelem nem egy úton járnak. Az az alkotó hazafiság, ha a magunk példájával, becsületes munkával harcolunk egy rendszer tisztaságáért és bátran kiállunk a törvényesség mellett.

Elvitt a politikai rendőrség

Néhány óra múlva, éjjel elvitt a politikai rendőrség, és egy hétig börtönben ültem Szombathelyen.

Egy hét után kiengedtek, s akkor a következő hangzott el: *„Tanár úr tevékenyen részt vett az ellenforradalomban. Tisztáztuk az ügyet, szabadlábra helyezük. Ez persze bizonyos politikai priuszt jelent. Megnyugszik ebben?”* Azt mondtam, hogy a szabadlábra helyezésben megnyugszom, de mit követtem el? Választ nem kaptam. Hol az egyik, hol a másik rendőrségi emberhez fordulva érdeklődtem, végre a kapu előtt annyit mondott az egyik: az embernek mindig akadnak rosszakarói. Aztán kinyílt a kapu és kijöttem, hogy öt perc múlva a megyei oktatási osztály vezetőjébe ütközök. Ő csodálkozott, nyugtatott, bízgatott, de az egy heti börtön ott volt mögöttem, anélkül, hogy tudtam volna, mi volt az én ellenforradalmi szerepem. Fegyelmi vizsgálatot kértem magam ellen, választ akarva.

A letartóztatásom hírét döbbsen tudomásul vevő tantesztület kiállt mellettem. Levele küldtek a szombathelyi ügyészségre és a művelődési osztályra, amelyben tényszerűen leírták az októberi időszak eseményeit, benne az én — akkor népszerűtlen — szerepemet.

A művelődési osztály semmiféle fegyelmi eljárás lefolytatását nem találta indokoltnak. Erről hivatalosan értesítettek írásban. majd kijött Farkas Laci az osztály részéről, megállapította, hogy elfogatásom igazságtalan, jogtalan, törvénytelen és oktalan

volt — és kész. Az ügy ad acta téve. Legalábbis azt hihetem. Pedig még nem volt vége.

Elvitték az apósomat is

Ugyanazon éjjel, amikor engem letartóztattak, elvitték az apósomat is. Őt — mint később kiderült — „*a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalomban való tevékeny részvétel büntetésével*” vádolták, s állították bíróság elé. Másfél évet ült a szegedi Csillag börtönben, ahová 66 éves korában került. Mi volt a „bűne”?

[1956] október végén, Kőszegen is megalakult a nemzeti bizottság. Ennek elnöke felkérte ügyvéd apósomat, hogy a tanács végrehajtó bizottsága függetlenített funkcionáriusainak munkája, valamint az igazgatási osztály munkája felett gyakoroljon felügyeletet. Gyakorlatilag a tanács és a nemzeti bizottság közötti összekötőként szerepelt. Apósom ezt elvállalta, de kikötötte, hogy elbocsátások nem történhetnek, és atrocitásokra nem kerülhet sor.

Az elítélését követő fellebbezések során később maga a Legfelsőbb Bíróság állapította meg: „*Kétségtelen, hogy terhelt valóban a rend és nyugalom tartására törekedett. Ellenezte a szovjet csapatokkal való összetűzést, bizonyos tekintetben törekedett arra is, hogy a helyzet ne toljódjék tovább jobbra. Intézkedései elejét vették személyekben és javakban beállható esetleges veszteségeknek. Ez semmiképpen nem bűncselekmény. A terhelt azonban nem csak ezt tette, hanem mást is tett, mert a tanácsapparátus felett az irányítást átvette, olyan szervnek a nevében, melynek működése vitán felül ellenforradalmi volt, polgári restaurációs színezetet adott. Ezért terheltnek Mindszentyhvel kapcsolatos kijelentései és az államosítások visszacsinálásával kapcsolatos kijelentései nem csak izgatást jelentenek.*

Helyesen emeli ki az elsőbíróság, hogy ellenforradalmi bűntettet nem csak fegyverrel lehet elkövetni. Kőszeg városban

jelentős szovjet haderők állomásoztak. Ilyen helyzetben a nyílt erőszak az ellenforradalom céljai szempontjából esztelen dolog lett volna, ezt a terhelt nyilván felfogta. A polgári restauráció szempontjából csak az volt járható, hogy politikai eszközökkel elérjük a szovjet csapatok kivonulását, és azután élnek a már megszerzett hatalommal, nyíltan restaurációs céljaik érdekében... Terhelt a tanácsi dolgozók előtt több kijelentést tett. Így kijelentette, hogy a kibontakozást illetően Mindszenty bíboros, herceg-érsek fog útmutatásokat adni, valószínűleg sor fog kerülni az államosított házak egy részének és a kisebb, államosított üzemek visszaadására, emellett sor kerülhet a Trianon előtti Nagy-Magyarország visszaállítására.”

Ezek a kijelentések adtak okot a másfél évi szabadságvesztésre.

Apósom 1918-ban Kőszeg város rendőrkapitánya volt. 1922-ben az országgyűlési választásokon, Kőszegen képviselő jelöltként fellépő Rakovszky Iván²⁰⁴ belügyminiszterrel szemben támadt nézeteltérése miatt lemondott. A nyilas kormány idején írásbeli határozattal egyedül az ő szolgálatát szüntették meg, azonnali hatállyal, mivel ellenállt a hozott rendelkezéseknek. Városi ügyész, polgármester-helyettes, majd ügyvéd volt. Józan, közmegebecsülésnek örvendő ember, aki negyvenévi közszolgálati és szakmai gyakorlati tapasztalatait próbálta jóhiszeműen érvényesíteni 56 októberében.

Az akkori jogi tanácsadói funkciójának ellátásában a törvényesség betartatása vezette, tény, hogy a tanács tagjai közül senkit bántódás nem ért, elmozdítva nem lett senki, apósom szereplését a mérséklet és óvatosság jellemezte, ahogyan ez a periratokhoz csatolt anyagokból is kitűnik.

Az is tény, hogy apósomék házát államosították, nyugdíját pedig az általános nyugdíjelvonások idején, 1952-ben megszüntették.

²⁰⁴ Politikus, miniszter (1885—1960). 1922—1926 között Bethlen István kormányában belügyminiszter. 1944 augusztustól októberig vallás és közoktatásügyi miniszter Lakatos Géza kormányában.

A börtönbüntetések letöltése után aztán az ügyvédek Felülvizsgáló Bizottság politikai szereplése miatt alkalmatlannak találta ügyvédi gyakorlatra, s a rendszer nagyobb dicsőségére az 1959-ben újra folyósított nyugdíját is csökkentették.

A börtön megtörte az öreget. Tíz éve már cukorbeteg is volt. Néhány évvel kiszabadulása után, 1964-ben meghalt.

Tartalékos tiszti rendfokozatom elvétele. Kései rehabilitálás

A történet rám vonatkozó részéhez tartozik, hogy engem 1956. október 22-én, igazgatói javaslat és a tantestület egyhangú, titkos jelölése alapján a megyei tanács oktatási osztálya a Közoktatásügy Kiváló Dolgozója kitüntetésre terjesztett fel. Kitüntetés helyett azonban egyheti fogság lett osztályrészem.

Miután kikerültem innen, s a korábban ismertetett módon „rehabilitáltak”, igazgatói beosztást kínáltak, ha belépek a pártba. Sem az események előtt, sem utána nem voltam párttag, nem fogadtam el az ajánlatot.

A forradalom történései azonban változást hoztak az iskola vezetésében is. Megüresedett az igazgató-helyettesi beosztás. Hosszan kapacitáltak, hogy ezt fogadjam el. Vonzott a feladat újszerűsége, így erre végül is igent mondtam. Két évig láttam el ezt a feladatkört, amelynek ellátása lemondásommal fejeződött be. A megnövekedet feladatok közepette váratlanul és kellemetlenül érintett, hogy [19]58 augusztusában a szombathelyi Kiegészítő Parancsnokságon közölték velem, hogy tartalékos tiszti rendfokozatom elvételére tesznek javaslatot a honvédelmi miniszternek.

Néhány hónappal előbb ugyanez a parancsnokság tudatta velem, hogy a Honvédelmi Minisztérium igényt tart tartalékos tiszti rendfokozatomra, s ki is állították részemre a tartalékos tiszti igazolványt. Most azzal indokolták a tiszti rendfokozat elvételét, hogy apám katonai tisztviselő volt, az apósomat az

októberi események után közbiztonsági őrizetbe vették, én pedig a régi hadseregben nevelőtanár voltam, századosi rendfokozatban. Ezt a határozatot meghallgatásom nélkül, bizottsági döntés alapján hozták, s mindezt egy főhadnagy közölte velem.

A régi rendszerben szerzett rendfokozatomat egyetemi okleveleim és tartalékos tiszti végzettségem alapján értem el. 60%-os egészségromlással fizettem érte. Ha gyakorlatilag nem is volt már számomra jelentősége a katonai rendfokozatnak, igazságérzetem felháborítósnak és méltánytalannak tartotta ezt a határozatot. Megfellebbeztem. Írtam a honvédelmi miniszternek, s mivel a döntés egyértelműen politikai indíttatású volt, írtam az MSZMP Központi Bizottságának²⁰⁵. Egy hónapon belüli időpontot jelöltek meg, hogy addig kivizsgálják az ügyemet, és döntésükről írásban értesítenek. Így is történt. „...*Megállapítottuk, hogy a tartalékos tiszti igazolványok megvonása a fennálló törvényes rendelkezések szerint történik és semmi esetre sem irányul az értelmiség ellen. A lefokozás oka az esetek többségében — de nem kizárólagosan — politikai természetű. A tartalékos tiszti rendfokozat meghagyásánál (nyílt levélben nem közölhető) sok körülményt kellett figyelembe venni. Néhány körülményt mégis megemlítünk, mint pl. a tartalékos tisztek perspektivikus feladatát, iskoláztatását, korát, és nem utolsósorban a felszabadulás előtti és utáni időszakban kifejtett tevékenységét stb. Őszintén meg kell mondanunk, hogy Ön néhány feltételnek nem felel meg. Az ezzel kapcsolatos indoklást — amennyiben Horváth elvtárs igényt tart rá — személyes beszélgetés formájában elmondjuk, amikor felkeres bennünket. Szeretnénk kihangsúlyozni, hogy a tartalékos tiszti igazolvány megvonása az Ön esetében nem von maga után semminemű bizalmatlanságot, fenntartásos megkötöttséget a jelenleg betöltött munkaviszonyára vonatkoztatva.*”

A tiszti rendfokozatot nem kaptuk vissza. Többes számot írok, a rendelkezés sokunkat érintett. Ahhoz, hogy ez az ügy rende-

²⁰⁵ A Magyar Szocialista Munkáspárt, állampárt, 1956—1988 között egyik legfontosabb politikai döntéshozó testülete.

zódják, évtizedeknek kellett eltelnie. A változást a rendszer-váltás hozta magával. 1990 szeptemberében a honvédelmi miniszter, mint törvénysértő intézkedést, a lefokozást hatályon kívül helyezte, és a 158/1990 sz. parancsában a tartalékos százasosi rendfokozatot a Honvédelmi Minisztérium Rehabilitációs Bizottsága visszaadta.

Képtelen vádak: Hát soha nem lesz vége?

Az iskola belső életét az ötvenes évek végén az akkori igazgató fegyelmi ügy kavarta fel, amely az áthelyezésével záródott. Átmenetileg nekem kellett tovább vinnem az iskola vezetését, s ebben az időszakban jelentetek fel a BM²⁰⁶ Vas Megyei Rendőr-főkapitányságon. Ennek eredményeképpen engem Vas megye, a déli és a nyugati határövezet területéről kitiltottak.

Az indoklás szerint Kőszeg városban ellenséges tevékenységet fejtettem ki, az 1958-as választások alkalmával ellenséges kijelentéseket tettem, munkahelyemen a kommunista pedagógusokat igyekszem lejáratni, és baráti köröm osztályidegen személyekből tevődik össze. Képtelen vádak. Bizonyítani nem tudtam, de éreztem, honnan fúj a szél. Kitiltásomat — mint írták — a közrend és közbiztonság védelme érdekében határozták el. Ez az ügy elkésérített. Hát soha nem lesz vége? A határozat jogerőre emelkedésétől számított 15 napon belül bármely szabadon választott községbe, városba kellett volna elköltöznöm.

Némi utánjárás után kiderült, hogy a határozat törvénysértő volt. Kényszerintézkedést ugyanis a fennálló törvények értelmében nem lehet elrendelni azzal szemben, akinek legalább két, 10 éven alui gyermeke van, nem beszélve arról, hogy a vádak koholtak, nem igazak.

Megfellebbeztem az ügyészségen, ezt vizsgálat követte, majd újabb határozat, amelyben az előzőt hatálytalanították, s az

²⁰⁶ Belügyminisztérium.

abban említett területeken való tartózkodásomat engedélyezték. Egyúttal figyelmeztettek, hogy mindennemű ellenséges magatartástól és tevékenységtől tartsam magam távol. Az ügy ezzel lezárult, a tantestület megint kiállt mellettem. Cáfolták az ellenem felhozott vádakat, elismeréssel nyilatkoztak a munkámról, s aláírásukkal vállaltak felelősséget abban a nyilatkozatban, amelyet a vizsgálatot folytató szerveknek küldtek el, a tudtom nélkül.

Tudomásom szerint a vádaknak hitelt adó, s a sérelmemre határozatot hozó rendőr alezredest másfél év múlva visszaélések miatt börtönbüntetésre ítélték.

Áthelyezés a káldi²⁰⁷ általános iskolába?

Kitiltásom ügye után azt gondolhattam volna, hogy vége az ellenem indított támadásoknak. Naiv voltam. Ugyan ezen év végén újabb határozatot kaptam. Ezúttal a megyei tanács művelődési osztályától. Népgazdasági érdekből áthelyeznek a káldi általános iskolába, tanári beosztásba. Ez már kicsit sok volt. Az áthelyezés ellen panasszal éltem. Az ügy a városi Pedagógus Egyeztető Bizottság elé került.

Elkeseredésem azt hiszem érthető volt. Iskolai munkám során idáig hétszer jutalmaztak, soron kívül előbbre soroltak, kitüntetésre felterjesztettek. Vezettem a tanulószobát, a levelező tagozatot, a dolgozók gimnáziumát, minden szakfelügyelői vélemény elismerően szólt szaktanári munkámról, DISZ-tanár voltam három évig. Létrehoztam az iskola fotólaboratóriumát — külső támogatással — stúdiót, könyvkötő műhelyt létesítettem, színdarabot rendeztem, cikkeim jelentek meg oktatási kérdésekről. Több mint 400 ismeretterjesztő előadást tartottam, érettségi elnöki megbízást kaptam, tanfolyamokat végeztem, orosz-tanári oklevelet szereztem stb. Úgyszólván az iskolának éltem.

²⁰⁷ Kemenesaljai település Vas megye északkeleti részén.

Az áthelyezés büntető jellegű. Vezető-helyettesi munkakörből váltanak le, és osztanak be tanárnak alacsonyabb képzettséget kívánó munkakörbe helyezve. Kinek és mi oka lehet erre? A választ tulajdonképpen az Egyeztető Bizottság ülésére kiküldött, a Megyei Művelődési Osztály képviselője fogalmazta meg.

„Véleményünk szerint itt elsősorban elvi kérdésről van szó. Dr. Horváth László kartárs a felszabadulás előtt a kőszegi Reáliskolában végezte oktató munkáját. Ebben az iskolatípusban véleményünk szerint főleg azok tanítottak, akik mind szakmai, mind politikai szempontból akkor is megállták a helyüket. A magasabb politikai követelmények tették szükségessé, hogy a Reáliskolában tanító kartársak jelen fejlődési szakaszunkban a hártsávbán ne tanítsanak. Ez vonatkozik Horváth László kartársra is. A fentiekből tehát az következik, hogy mi Horváth kartárs tanári munkájával meg voltunk elégedve, de a politikai követelmények a fentiek alapján már azt tették szükségessé, hogy áthelyezést nyerjen a megye olyan községébe, ahol lakást is tudunk biztosítani számára. Ismételten hangsúlyozni szeretném, hogy a Művelődésügyi Osztály Horváth László kartárs áthelyezési ügyét az illetékes szervekkel is megbeszélte, és alapos tárgyalás után hozta ezt a döntést.

Tudomásunk szerint Horváth kartárs és családja, felesége szüleiivel él együtt, és ismeretes, hogy apósát elmarasztalták az ellenforradalmi eseményekből kifolyólag. A művelődésügyi osztálynak az a véleménye, hogy Horváth kartársnak saját érdeke is, hogy elfogadja az áthelyezést. Nyugodt munkát csak akkor tud végezni, ha teljes mértékben meg van iránta a bizalom valamennyi személyi és társadalmi szerv részéről. E nélkül nyugodtan nem tudná ellátni a jövőben sem oktató-nevelő munkáját. Az általános iskolához való áthelyezés véleményünk szerint nem jelenti azt, hogy ő gimnáziumban ezután már nem taníthat. A fentiek alapján hozta meg a Művelődésügyi Osztály az áthelyezési határozatát. Az ügyvel kapcsolatban a Művelődésügyi Osztály kiküldöttje többet nem tud elmondani.”

Belefáradtam a hajszába. Kitüntetés.

Harmadszor vettek elő apósom balsikerű politikai szerepléséért. Az Egyeztető Bizottság vitáját követően az a határozat született, hogy az áthelyezés indokolatlan, nem az oktatásügy érdekeit szolgálná.

Maradtam. De befáradtam a hajszába, elég volt a hercehurcákból. A győzelmekből is, amelyek csak újabb ellenségeket szereznek. Később beszéltem Farkas Lacival, a művelődésügyi osztály munkatársával. Azt mondta, hogy ebbe az ügybe tört bele a bicskája. Baloldali túlzás, szektáns álláspont volt az egész áthelyezési ügy, ő ezért mondott le.

A következő tanév szeptemberében lemondtam az igazgató-helyettesességről. Apósom rendőri felügyelet alá helyezését októberben visszavonták.

Levontam a tanulságokat. Aki az igazságért küzd, az talán győz a végén, de a mi társadalmunkban csak a jó kádereknek lehet igazuk. Ez a leginkább leverő az egészben. Nem hiába tanulom a dialektikát immár második éve.

1965-ben, kilenc évvel később megkaptam azt a kitüntetést, amire 1956. október 22-én felterjesztettek.

A levelező tagozat élén. A leváltásból nem lett semmi

1961 szeptemberében, a levelező beiratkozások alkalmával, mint tagozat vezető a felvételi záradékokat írtam be a bizonyítványokba, amikor egy H. Imre nevű fiatalember tette elém a bizonyítványát. A nevét látva úgy emlékeztem, hogy káderes a Posztógyárban, és kérdeztem is tőle: a gyárból a személyügyes? Egy női hang szólalt meg mögötte: „*Nem, kérem, az én vagyok*” — a névsorban a következő.

Nézem a fiatalembert és eszembe jut, hogy látásból már régen ismerem, katonaként is láttam párszor, és miközben beírtam a bi-

zonyítványba, mondom is, hogy én láttam már egyenruhában, kék hajtókéval. Aztán átadtam neki a bizonyítványt, és jött a következő beírandó, hiszen vagy nyolcvan beiratkozó volt.

Az egész ügyre nem is gondoltam, de legközelebb megfogott a fiatalember, hogy beszélni szeretne velem. Tessék, parancsoljon! — mondtam. Erre előadta, hogy nem volt-e abban célzatosság, hogy katona mivoltára hivatkoztam, mert, hogy az apósomnak az a bizonyos ügye volt, és hogy ez esetleg engem befolyásol valamiben. Mondtam neki, hogy semmiféle mellékgondolatom nem volt, de ahogy másoknál megemlítettem, ha nem ismertem személyesen, hogy a feleségem tanította, vagy, hogy látásból ismerem, úgy mondtam ezt is, amit mondtam. Mert, hogy ő tud olyan esetekről, amikor „nyomták” az iskolában stb. Megnyugtattam, elszívtunk egy cigarettát és én azt hittem, hogy vége is a dolognak.

Amikor aztán az osztálybontásra került a sor, először abba az osztályba osztottam be, amelyikben én tanítom a magyart. Aztán áthúztam és megvártam, amíg legközelebb megjelent, és megkérdeztem tőle, melyik osztályba akar menni. Nehogy a legkisebb kételye is fennmaradjon! Ő a másikat jelölte meg, ahol én nem tanítottam. Beosztottam oda. Többet nem is láttam, októberben aztán telefonon közölte, hogy kimarad. Tudomásul vettem.

Már régen elfelejtettem az egészet, amikor a pártszervezet kért egy helyzetjelentést, hogyan állnak a levelezők. Belevettem őt is, mint önként kimaradót, aztán ad acta tettem az ügyet.

December elején kijött a káderes a megyétől, hogy baj van a levelezőkkel. Hogy miért maradt ki H. Imre? Kéznel volt a noteszom, elmondtam neki mindent úgy, ahogy történt. Felvett egy jegyzőkönyvet, s azzal elment.

Néhány nap múlva az iskolában megjelent megint a káderes, a megyei általános felügyelő és egy másik szakfelügyelő, s közölte velem a káderes, hogy a tagozat vezetéséről leváltanak. Kérdezem, miért? Azt mondja, ezért a H. I. ügyért. Disznóság

— mondom mindannyiuknak. Kezdetől fogva vezetem a tagozatot, soha semmi kifogás nem volt ellenem, év végén jutalmaztatok, most egy ilyen bagatell ügyért, ami rögtön el lett intézve, akartok leváltani?

Miért csak négy hónap múlva jutott az illető eszébe, hogy sérelem érte? Miért hivatkozik arra, hogy azért maradt ki, mert másik osztályba tettem, hiszen ő maga választhatott? Én azt hiszem, hogy a pártbizottság kérdőre vonta, miért nem akar tanulni, s erre ő ilyen megokolást rángatott elő. Megfellebbezem ezt a leváltási szándékot, s elviszem a legmagasabb fórumig, ha szükséges. Az igazgató és a helyettes is jelen voltak. Odafordultam az igazgatóhoz. Legközelebb téged fog kilőni egy tanítványod, mert nem tetszik neki az orrod, vagy tettél rá valamilyen egyéb észrevételt. Ott hagytam a gyülekezetet, amely kissé puff volt, hogy nem egy megtört pedagógust látott, hanem egy harcias, fellebbező embert. Rögtön beszéltem az egyeztető bizottság elnökével, délután a tanácselnökkel, mindketten azt mondták, ne hagyjam magam! Vigyem a legmeszebb a dolgot! Így is történt. A leváltásból nem lett semmi. Csak a keserűség maradt.

UTÓSZÓ

„Nem hiszem, hogy ebből irodalom lesz, de ha egy-két ember számára nyújt néhány tanulságos órát a visszaemlékezésem olvasása, akkor talán nem lesz hiábavaló munka ez sem” — Ezeket a sorokat Horváth tanár úr, a Kőszegi Jurisics Miklós Gimnázium népszerű magyar—latin—francia—orosz szakos tanár írta le 1975-ben, egy hónappal a nyugdíjazása után. A sorokból kiolvasható, hogy számolt a nyilvánossággal. Annak ellenére, hogy akkor ez még szóba sem kerülhetett, hiszen a korabeli politikai rendszer semmiféle kritikát nem engedélyezett. Kifejezte ugyan kételyét, hogy vajon naplója és visszaemlékezése irodalmi igényű-e. Azt hisszük, ezt a kétkedést a szöveg igényes volta, a szerző helyzet- és jellemábrázoló ereje egyszer és mindenkorra eldöntötte: nem lett hiábavaló.

Amíg valaki csak magának ír, és nem kell a szöveget szakaszolnia, mert minden egyetlen egészé áll össze. Ráadásul a dátumbejegyzések is segítenek. Ilyenkor a szerző az egyetlen, aki tudja, hogy hova tegye a részleteket. Minden név, dátum, párbeszéd önálló életre kell benne, hiszen nem csak újra átéli, de ki is egészsíti azokat. Akár önálló történetekké is. Ez behozhatatlan előny.

Az utókor más helyzetben van. Aki olvas, az önkéntelenül kívül áll. Mankóra, segítségre van szüksége. Úgy kell tagolni, részekre bontani, hogy semmit ne változtasson az eredeti szándékon, mégis segítse az áttekintést, és garantálja az írás ritmusát. Így született a visszaemlékezés alcíme is, miszerint: „*Ha Isten megsegít, és hazakerülök, megírom ennek a fogságnak a történetét.*” A mondat 1945. május 22-én került a naplóba. Mély eltökéltségről tanúskodik, hiszen itt mondta ki, hogy neki ezt történetet egyszer meg kell írnia.

A legdrámaibb dolog azonban két héttel korábban történt vele: „*Ellopták az összes takarómat (...) Azóta nincs mivel betakaróznom*” — írta Regensburgban még május 8-án. A lopás

még a landaui táborban történt. Emiatt kinn a szabadban pokróc nélkül töltötte az éjszakát, s végeztesen felfázott. A meghűlés a fülére és az ízületeire húzódott: „*Amikor hazajöttem a hadifogságból, az orvosi vizsgálatok 60%-os rokkantságot állapítottak meg*” — írja az 1946. évi bejegyzések között. Egész életében viselnie kellett a nagyothalló készülékét, mert fogolytársai meglopták. Az eset súlyos csapás mért ez a tanáremberre. Tanítványai azonban soha nem éltek vissza vele, így nem csoda, hogy a takaróügy az alcímek közé került.

Horváth tanár úr hadinaplója olyan részeket is tartalmaz, amelyek inkább visszaemlékezések. Az írást ezért ez a műfaj uralja. Az 1913—1944 közé eső első nagy egység voltaképpen visszaemlékezés. Nem tévedünk azonban, ha egész írásművet mégis Naplónak nevezünk. Annak ellenére, hogy a szerző is e két műfaj szabályait követi. Életének első szakasza 1937 októberére és 1938 decembere közt teljesített katonai szolgálatával, melyben karpaszományos őrmesterként vett részt, lezárult. 1938 végén először ideiglenes tanári állást talált Szentendrén, majd a véglegesítés reményében 1939 februárjában latintanári állást vállalt Kőszegen, a katonai reáliskolában. „*December 14-én, az indulás napján, véget ért az intézeti pályafutásom*” — írta 1944 végén. Ekkor már századosi rangra emelték, nős és két gyermek apja volt. Korábbi naplóbejegyzéseiről is tett említést, mégis a naplóírás az 1944—1945. évi tényleges hadinaplóval kezdődik, az 1946-1950-es évek, majd az 1950—1955-es esztendő elemzésével folytatódik, hogy aztán az 1956—1965 közt történetekkel zárjon.

A Napló első, a nagy, emlékekre támaszkodó fejezetét a kőszegi Magyar Királyi Hunyadi Mátyás Reáliskolai Nevelőintézetben töltött szűk hat esztendejének szentelte. A kőszegi reál legnagyobb hatású irodalmi emlékezete Ottlik Géza nevéhez fűződik, aki az *Iskola a határon* c., európai hírű regényében (1957) írta le 1923—1926 közti iskolai éveit. Születtek visszaemlékezések, szakdolgozatok, iskolatörténetek, disszertációk is, de tanári szemmel látó emlékezetet alig ismerünk. A Horváth-

féle Napló egyik legnagyobb érdeme ez. Érdeemes felfigyelni arra, hogy a szerző tanári, pedagógiai szemlélete mennyire meghatározó módon vonul végig a Napló minden részletén. *„Két parancsnoknak voltam katonatanári szolgálatom alatt tanulmányi segédtszjtje”* — írta. Nem csak a tanulmányi ügyekért felelt, de feladatát az intézet legmagasabb, ezredesi rangú katonatisztjei mellett kellett teljesíteni. Közvetlenül látta, hogy működött az iskola legfelül: az intézeti elit, s látta, miként legalul: a növendékek szintjén. Tárgyi tudása, kivételes pedagógiai érzéke, ön- és emberismerete, iróniája és jellemábrázoló készsége birtokában nagyszerű életképekkel, karakterekkel és esetekkel ajándékozza meg az olvasóit.

Nem egy remek portré örökíti meg, amelyeken tanártársairól, növendékeiről ír. Mégis az az eset a legmegkapóbb, ahogy intézetügyeletes tisztként visszafogta magát, s inkább nyelt egyet, amikor az egyik növendék a háta mögött durván beintett neki: *„Bár a tenyerem, bevallom, viszketett egy kicsit, de legyőztem magam (...) Nem bántam meg”*. Ez az emberi önmérséklet vezette egész nevelői pályáját.

A Napló mesélőkedve kifogyhatatlan. Ez teszi olyan frissé és elvonné. Mindig akad valaki, aki köré történetet lehet szőni. Akár önmagáról ír, akár az intézetről, a frontról vagy a hadifogságról. Mindenre és mindenkire van rálátása. A dolgokat egyszerre látja belülről és kívülről is. Ez képesség avatja a szerzőt íróvá. *„Intelligens, olvasott, nagyon emberséges, mégis katonásan erélyes, jó pedagógiai érzéssel megáldott törzstiszt volt”* — jellemezte első parancsnokát, Finta József ezredest. Az ember érzi, egy fiatal tanulmányi segédtszjt pályája nem is indulhatott volna jobban, mint egy ilyen parancsok mellett. Az ezredes alakja mégis azzal a történettel vált teljessé, ahogy döntött a tisztgyűlés eljárásáról. Horváth László ifjú tanártiszt házasságát ugyanis leendő apósa egy befejezetlen párbajügye árnyékolta be: *„Az »öreg«, miután áttanulmányozta az iratokat, dicséretére legyen mondva, a lényegét látta meg”* — jellemezte a szerző a helyzetet. Ám, nem csak ezt, hanem ahogy, ahogy

a tisztí világ formáságai béklyózták az emberi kapcsolatokat, ahogy beleszóltak vagy akár örökre meg is bélyegezhettek köz-tisztületben álló, polgári egzisztenciákat. „*A katona házassága*” kezdetű fejezet mesteri jellemzése a korabeli társadalmi viszonyoknak, de annak a leleményességnek is, hogy miként lehetett túljárni a rendszer eszén. Az eljárás végén a kabinetirodában személyesen kellett megszerezni a jóváhagyás aktáját: „*sabadságot vettem ki, hogy utánanézzek*”. Utánanézett, maga gépelte le az ügyiratot, s mint futárt küldték vissza Budapestről Kőszegre. Az egész történet a helyzetfelismerés különös képességéről tanúskodik. Bizony, nem mindennapi történet ez, amelyben tisztázódott az ügyvéd apósjelölt vétlensége is, amelyben a parancsnok és beosztott tanártiszt kölcsönös megbecsülése nélkül a tisztí gyűlés végleg el is maraszthalhatta volna, s amelyben a kabinetfőnökség osztályvezető tábornokának egyetértő rugalmasságára is szükség volt, hogy az egykori rózsalovag 1941. március 9-én Freyberger Jenő ügyvéd úr Milla leányával megtarthassa az esküvőt. „*Ketten méltatták a házasság szentségét. A katolikus pap, Kincs apátplébános, és agglegény parancsnokom, Finta ezredes. A nők lapultak.*”

Az ilyen kis beszúrások, mint a „*A nők lapultak*”, az egész Naplót át- és átszóvik. Olyan egyéni felhangot kölcsönöz az írásnak, ami őt nagyon egyedivé tette, és nem csak írásban. A kívülről látás képessége ez, olyan, amit nem győzünk hangsúlyozni. Egy kicsit elemelkedik ezzel a személyestől minden, s lehetővé teszi azt, hogy összekacsintson az olvasóval. Irodalmi értelemben tehát mikszáthi erényekről van szó.

„*Ha rajtam állt volna, mér régen kimentem volna a frontra*” — jegyezte be 1944. szeptember 29-én. A németek már több mint fél éve megszállták az országot, Horthy Miklós kormányzó pedig két hét múlva rádióüzenetben proklamálta, hogy az országot kivezeti a háborúból. Nem sikerült: „*Az utolsó lehetőséget dobtuk el magunktól, úgy érzem*” — írta a kormányzói kiáltvány másnapján. Pedig ő már azelőtt megfogalmazta, hogy kérni fogom a hadműveleti területre való kiküldetését, mert

„szinte szégyeltem magam néha, amikor csizmában, kardosan kivonultam, mint egy középkori harcos az algimnáziumban latin igeragozást, meg magyar verseket tanítani a kis nebulóknak” — folytatta a szeptember végi bejegyzéseit.

„Mindenki menekül ide, nyugatra a betörő oroszok elől. A tártárjárás pusztítása semmi ehhez képes” — jegyezte fel keserűen, október 28-án. Ám, a hadi helyzetnél is jobban lehangolta a másik háború, az SS, a nyilas, a hungarista propagandaháború, az ország teljes morális szétesése, a lelkek mérgezése. Láta a németek felelősségét, de látta a magyar vezetés éveken át tartó passzivitását és felkészületlenségét is. Kivételes műveltsége és emlékezete világirodalmi példákkal vetítette elő a pusztulás képét: „A németek és az oroszok azért gyűlölnek egymást, mert ösztönösen érzik, hogy az egyik el fogja nyelni a másikat” — idézte az orosz Merezkovszkij Nagy Péter c. művét. Ezzel a mondatlal kezdődött a Naplóban meg-megjelenő értékítéletek sora, azoké, amelyek a nagypolitikára vonatkoznak. A humanista, háborúellenes, mégis reálisan gondolkodó és kötelességtudó szerző a nagy összefüggéseket is meg akarta értetni, miközben tudta, hogy a kisemberekre milyen sors vár: „Elsősorban az érdekel, minden, »nagy helyzettől« függetlenül, hogy mi lesz a családommal. Ha mi férfiak kimegyünk a frontra, akkor a família egyedül marad” — írta november 10-én, mégsem érdeklí az ausztriai emigráció.

1944. december 14-én kérése alapján frontbeosztásra küldték. Ám addig a hónapokig tartó várakozás alatt éles szemmel, kritikával, egyben aggodással követte, ahogy lassan az egész ország frontországgá válik, ahogy az intézet szétesik, s amilyen gyáván viselkedtek a szélkakasok, a „Hinterland vitézlő” katonái.

A Napló legfordulatosabb fejezte a Győr körüli harcoké: lényegében a Szigetköz délkeleti falvaiban, továbbá Győr keleti védősávjában. Igazi, háborús történet, tele remek megfigyelésekkel és a fronton tapasztaltak keserű hangú leírásával. Növeli az értékét az a körülmény, hogy a dunántúli orosz front átvonulásának ez a részlete alig ismert, tehát hadtörténeti je-

lentsége is van. Az 1944. december 20. és 1945. április 1-je közé eső frontszolgálatot a korai húsvéti ünnepek zárták.

Horváth tanár urat 1944. december 20-án Győrzámolyban a 18. nehéz páncéltörő század élére tették. Amikor átvette a századot, az orosz csapatok már Győr előtértségét ostromolták. Neki pedig szembesülnie kellett azzal, amitől minden katonai vezető rettegett: a tragikusan hiányos, sőt egyenesen nevetéses felszereléssel, a szökésekkel, az átállásokkal, a századot bomlasztó nyilas propagandával és a dermedt hideggel: *„Lehetetlen így meg nem érteni, hogy miért omlik össze minden frontunk”* — írta december 30-án. *„Véget fogok vetni ezeknek az ázsiai állapotoknak!”* — írta 1945. január 7-én, amikor kiderült, hogy a tisztek milyen ocsmány módon panamázták a hadtáppal. Igazán itt döbbsent rá, hogy az embereket mészárszékre viszik, és hogy illúziókat kergetett korábban a frontszolgálatról. *„A magas tisztikar, mint a földesurak, passziózik, és a szórakozáshoz a jobbágyok dicstelen szerepét a páncéltörő századok töltik be”* — olvasható a január 21-án bejegyzett, elkeseredett sorok között, mivelhogy embereit a tiszturak vadászataiban a nyulak és őzek hajtására rendelték.

Az ázsiai állapotokat nem tudta megszüntetni, ráadásul tisztii és legénységi áthelyezésekre kapott utasítást. Ekkor, február 18-án írta meg szakszerű és tiltakozó jelentését arról, hogy milyen kárt okoznak az értelmetlen tisztii és legénységi áthelyezések. Ha valaki képet akar alkotni, hogy mekkora káosz uralkodott a magyar hadvezetésben, olvassa el ezt a helyzetjelentést, és fontolja meg minden egyes szavát. Egy a századáért emberileg is felelősséget vállaló, az állapotokat okosan elemző, a következményeket higgadtan mérlegelő, de felháborodott hangú parancsnok soraival fog szembesülni.

Március 22-én századát a győri német hadparancsnokság, személy szerint Joachim Degener ezredes alá rendelték. Ekkor Győr keleti előterébe, a Vének—Győrszentiván vonalra kerültek. Az előretörő oroszok persze mindenütt a nyomukban. *„Néztem a térképet”* — írta, mert ki akartak bújni az orosz

gyűrűből. Ez a Vének-szigeten történt, valahogy át kellett jutni a Szigetközbe, hogy Győrbe menekülhessenek. A terv végül sikerült, de az egész művelet leírása filmforgatókönyvért kiált. Aztán Alsóvámos (ma Vámoszabadi) után már a Medve-hídon vonultak, amikor a németek — az orosz támadástól félve — felrobbantották alattuk a hidat. Ezt is túléltek, de szétszakadtak, hiszen sokan már a túlpartra jutottak.

Ám, mielőtt Győrszentiván térségéből menekülésre fogták volna, történt valami, ami olvasva is hihetetlen. Az orosz páncélosok már a faluban dübörögtek, amikor hirtelen észbe kaptak: „*Olyan gyors pakolást még éltemben nem láttam*” — írja a Napló. Akkor Horváth százados ebben az éles helyzetben rászólt Bréhm zászlósra, hogy „*Írd csak le a jelentést!*”. A zászlós megriadt: „*Százados úr, erre nincs idő — nyögi Bréhm — én voltam már gyűrűben*”. S ekkor elképesztő dolog történt. A százados, Horváth tanár úr, fogta a ceruzáját, a falnak támaszkodott, és lefirkantotta a jelentést. A jelenet teljesen abszurd, és mégis igaz volt. Két dologra utal. Egyfelől arra, hogy a százados parancsnok tényleg nem volt még gyűrűben. Másfelől arra, hogy még ebben az abszurd helyzetben sem hagyta el a hidegvére, a kötelességtudata, jóllehet ezzel emberei életét is kockáztatta. Dicséretére legyen mondva, az ilyen részleteket sem törölte a Naplóból.

A Szigetköz, a Mosoni-Duna, valamint a Nagy-Duna két partjának, továbbá Győr keleti előtere néhány falvának neve (Alsóvámos, Ásványráró, Csiliznyárád, Dunaszentpál, Győrszentiván, Győrzámoly, Hédervár, Kisbajcs, Nagybajcs, Ménfőcsanak, Somorja, Szap, Vének) valószínűleg sohasem törlődött a szerző emlékezetéből, miként ahogy nyilván maga Győr is mindvégig ott maradt. Ez a térség lett az ő frontszakasza, a német, magyar és az orosz front összecsapásának színhelye. Előfordult, hogy csaknem egy egész hónapra szóló írni való jött össze, így 1945. március 26. és április 20. között. Az olvasóra csakúgy záporoznak hírek és események. Az írás ekkor is megtartotta az időrendet, a mesélő kedv fogyott el, inkább kiteljesedett.

Sokszor önirónia és humor, huncutságok és vagányságok szövik át az egyre súlyosabbá váló leírást. A Györszentiván körül, Bilincs nevű „parancsnoki” paripáján megkísérelt szemle leírása csúfos kudarc ellenére is svejki csúcsokat döntöget. Hatásában nem marad el az a történet sem, amikor a parancsok és hadsegéde eldugta az alvó honvédek puskáit: *„Mikor az útkanyarulatnál visszaneztünk, a két tüzér még mindig kereste a puskját”* — írta a szerző, persze annak tudatában, hogy ez a móka minden büntetésnél hatékonyabbnak bizonyult. Nem lett igaza, a két honvédot másnap hajnalban is álomba szenderülten találta az út mentén. Ugyanazok voltak: *„Az én két tegnapi honvédem”*. Aztán az is kiderült, hogy vannak ennél nagyobb problémák. Lelkesedés, fegyelem és jövőkép nélküli honvédek üzenték: *„Itt vagyunk, mert ez a mi sorsunk”*. A százados meg is tárgyalta mindezt az egyik főhadnaggal. Ez volt az *„a beszélgetés, amit két vágóhídra vitt csorda kolomposai folytathatnak, mielőtt a tagló alá kerülnek”* — írta saját magáról is. Ha valaki defetistának és kiábrándultak érzi a mondatot, nem téved. Megértés és együttérzés lengi át mégis, talán a kimerülten alvó honvédekkel szemben is.

Idekívánkozik azonban egy megjegyzés. Horváth tanárat úr mindig is nagy munkabírásiának ismerték. Ilyennek bizonyult az intézetben is, és százada élén, a fronton is. Remekül koncentrált, ezért szeretett sakkozni is, gyorsan és hatékonyan szervezett, határozott emberként döntéseit is időben hozta, különös felelősség- és igazságérzete kiemelte társai közül. Nyelvtudása, kiváló kommunikációs készsége, hiteles és meggyőző érvei is a többiek fölé emelték. Nem véletlen, hogy — míg a fogságban el nem vették tőle — Kodak Retina márkájú fényképezőmasináját olyan nagy becsben tartotta. Tudott képekben gondolkodni. Látásmódja úgy működött, mint egy körbeforgatható kamera, ráadásul, amit „felvett”, azt kiemelkedő emlékezőképességével meg is őrizte. Az a bravúros, részletekben, egyben egészben is látó, körkörös leírás, ahogy beszámol a Naplóban az oroszok györszentiváni áttörését követő menekülésükről

és alakulatszerű visszavonulásukról, az kivételes írói erényekről tanúskodik. Sok parancsnok volt képes hasonló visszavonulást megszervezni, de ilyen kitűnően le is írni aligha. Nem csak a front felgyorsult volta teszi ezeket a napokat ennyire fordulatosná, hanem az események hibátlan, forgatókönyvszerű, mindenre kiterjedő ábrázolása is.

„Köröskörül az orosz mögöttünk előrenyomuló csapatai, előttünk az idegen, a bizonytalanság, a semmi jóval nem biztató jövő. »A nagyvilágon e kívül nincsen számodra hely« — hiába énekeltük. Hiába van Húsvét! Nekünk még tart a nagyböjt” — írta, amikor 1945. április elsején átlépték a magyar határt. Kényszerből persze, és ezért nagy trauma érte. Századának megmaradt töredéke csak egy volt az „úton végeláthatatlan áradatban” hömpölygő tömegből.

Megkezdődött a „vég nélküli vándorlás nyugat felé”. Útjuk Alsó- és Felső-Ausztrián, majd Bajorországon át vezetett. A Hollabrunnt, Passaut, Landaut és Regensburgot érintő útvonal többé-kevésbé rekonstruálható, a köztes kisebb helyek és falvak neveinek feloldásában a Napló jegyzetrovata segít. Az alsó-ausztriai Wurmbrand ma Groâgerungs része, már Hollabrunn után jegyezte meg a fájdalma igazságot, hogy a németek kijátszották, a magyar vezetőség bolonddá tette őket, ők maguk pedig hontalanná váltak: „Azért, mert »kötelességérzetem» meghatározott, itt vagyok”. Ez a mondat nagyon összecseng azoknak az elfáradt és kiszolgáltatott honvédek üzenetével, aki azt mondták Győr keleti védősávjában, hogy itt „vagyunk, mert ez a sorsunk”.

A szökések, dezertálások napirenden voltak. Az egyre nehezebbé vált állapotok, de főleg a legényég felesleges, kimerítő meneteltetése miatt összetűzésbe került a feljebbvalóival, amiért Horváth századost leváltották a csoportparancsnokságról és a törzshöz osztották be. A háborúnak még nem volt vége, de már híre terjedt, hogy a németek „új háborúról beszélnek, amit az amerikaiak és az angolok a szovjet ellen viselnek”. Megérzés vagy a végig ellentmondásos szövetség logikája dik-

tálta ezt? Hol volt akkor még Churchill híres beszéde a vasfüggönyről, amelyet Fultonban mondott el 1946 márciusában? A szerző 1945. május 1-jén jegyezte be ezt a Naplóba. Két nappal azelőtt, hogy az alsó-bajorországi Eichendorfban meglátták az első amerikai katonákat. A megdöbbenő az, hogy fontosnak látta bejegyezni. Minden őt igazolta. Két nappal később, május 3-án az amerikai tábori csendőrség, a military police ellenőrzése alá kerültek. Már szinte látszott Landau, a bajorországi fogolytábor, ahol az a végzetes pokróclopás történt. Megkezdődött az amerikai hadifogság: „*Amerikai fogságba esni volt a menetcél*” — írta nem kevés gúnnyal ezredese szándékáról. Pedig sok, orosz hadifogságba esett honfitársa cserélt volna vele. A hadifogság azonban itt is csak hadifogság maradt. Kemény és embert próbáló. Három hét múlva véste be a Napló legfontosabb mondatát: „*Ha Isten megsegít, és hazakerülök, megírom ennek a fogságnak a történetét*”. Kimerülten, betegen, de ígérettel felérő, erős elhatározással.

Az amerikai tábori csendőrség átvette tehát őket, de még hátravolt a regisztrálás. Abszurdnak hangzik, de hadifogoly szám nélkül senki, számmal pedig csak egy szám. Június 25-én, már egy francia táborban történt: „*Egy fehér cédulát nyomtak a végén a markomba. Az adataimon kívül rajta állt a fogoly-számom: 3.806.693.*” Az adatok vörös értesítő lapon a Vöröske-reszthez is eljutottak. „*Ezzel hivatalosan is beléptünk az USA hadifoglyainak »exkluzív« társaságába*” — írta ekkor emelkedett gúnnyal. Ekkor már a tizedik napja franciaföldön voltak.

Másnap derült ki, hogy Romilly mellett egy repülőtéren felállított fogolytábor lakói lettek. Innen augusztus 17-én érkeztek Mailly le Camp, egy nagy francia gyűjtőtáborba. Hosszú, két hónapig tartott, amikor október 15-én a magyar hadifoglyok tiszti részlege elindulhatott hazafelé. A legénység a drótok mögül figyelte a menetet. „*Egyszerre magyar kúrtszó hallatszik a legénység sorai között. Tisztán ércesen száll a hang: »Imához!«.* Állunk egyenesen, némán, a legénység is kihúzza magát. Valami fojtogatja a torkomat. Érzem, hogy egy pillanat még, és én

is elírom magam”. Megrendítő és őszinte sorok. A legénység így búcsúztatta egykori törzskarát. Pedig az nem igen szolgált erre rá. Legalább is fogság Naplója szerint nem: *„Ez a tábor — kicsiben — Magyarország középosztálya, tehát vezetésre hivatott rétege. S mit mutat a hadifogság mindent élesen kirajzoló tükrében? Egy sor elszomorító vonást: tudatlanság, önzés, munkátlanság, meddő intézkedések halmozása, rosszindulat, — itt, ott van csak ebben a piszkos lében egy-egy tisztább szigetcské”* — áll a Naplóban beírva augusztus 13-án.

Van valami, amit érdemes minél előbb tisztázni. Azt nevezetesen, hogy miként gondolkodott a szerző, egyáltalán mit képviselt, hova lehet őt e tekintetben sorolni. *„— eleget téve volt osztályfőnököm, atyai jó barátom, Kandid atya felkérésének — a bencés gimnázium ünnepélyén a Zeneművészeti Főiskola nagytermében, a valamikori volt diákok nevében elmondtam megemlékező beszédemet”*. Minden napló egyszersmind személyes műfajú. A világképünk nélkül nem érvényes, nem hiteles, egyszerűen érdektelen. A Napló tartópillére éppen ez.

1948 áprilisában *„— eleget téve volt osztályfőnököm, atyai jó barátom, Kandid atya felkérésének — a bencés gimnázium ünnepélyén a Zeneművészeti Főiskola nagytermében, a valamikori volt diákok nevében elmondtam megemlékező beszédemet”*. Valahol ebben a tanár-tanítvány viszonyban kell keresni minden dolgok titkát. A bencésekre oly jellemző emberi mintát, gondolkodást és a távolságtartást a szélsőségektől. Most már ő is tanár lett, a *„kommunista párt nem is olyan csendes diktatúrája”* mindenre rávetülő árnyékában első és utolsó alkalma nyílt, hogy eszméiről és eszményeiről szólhasson. Kisgimnazista még 1923—1924-ben, amikor Trianonnal térde kényyszerített ország talpra állni kezdett, még le sem érettségizett, amikor a világot rengető gazdasági válság újra odasújtott. A magyar kultúra és a latin nyelvek középiskolai tanári képesítőjén és doktori vizsgáján már készen állhatott minden olyan erkölcsi és szellemi értékkel, amivel az 1930-as évek nemzedékének legjobbjai rendelkezett. Anélkül, hogy bármilyen radikális indu-

latra fogékonnyá vált volna. Annak ellenére vagy talán éppen azért, hogy a kőszegi, katonai alreáliskolában csupa hivatásos katonatiszt között mozgott, ő maga pedig legbelül mélyen sérelmezte, amikor a Kádár-rendszer megfosztotta a tartalékos tiszti rendfokozatától. Ez az első világháború előtt született, majd a két háború közt szocializálódott nemzedék az 1960—1970-es években ment nyugdíjba. Soha többé be nem tölthető űrt hagyva maga után.

A Napló szerzője tehát ennek a generációnak a tagjaként szembesült mindennel, s nem csak a fogolytáborok drótkerítései között. Állításai, megfigyelései, jellemzései, elemzései és önreflexiói ezért kérdeznak olyan sokat és sokfélét. A nagy műveltségű, pacifista tanártisztet kötelezettségérzete vitte a frontszolgálatba, de ugyanebben a morális talajban gyökerezik az is, ahogy rádöbrent, hogy a fogolytáborban olyanok lettek, mint *„az akolba zárt barmok”*. Írás közben mindvégig fennállt a veszély, hogy ezt az állapotot írja le, szinte az unalomig. A Napló azonban ügyesen elkerülte ezt a csapdát mind a személyes sorsával, mind a fogollyal, mind pedig foglárókkal, köztük a német tábori rendőrséggel kapcsolatban. Nagy úr lett az éhség, nagyobb, mint a cigarettahiány. Tipikus lágertünetek, azaz tetézve, hogy beindította a táboron belüli csencselést: *„Anynyira vágyódtam a kenyér után, hogy odatettem a markába az öngyújtót”* — panaszolta június 16-án már Franciaországban. De ezekből az ügyekből rendszerint rosszul jött ki: *„Ha mindig ilyen üzleteket fogok kötni — már látom — csúful rá fogok fizetni kenyér éhségemre és koplalásaimra”*. Mások ügyesebben csinálták. Ezekről is kitűnő történeteket mesél a Napló. Azt sem tagadta el, hogy hogyan átvverte csencselés közben az egykori szentendrei tanítványa. A tanár úr annyira ledöbrent, hogy szóhoz sem jutott.

Mikor már lankadna az olvasó figyelme, megint jöttek újabb történetek: a motozásokról, kicsinyes árulásokról, lopásokról, barátságok megromlásáról, kölcsönbe kapott kenyérről, az amerikai foglárók üzleteléseiről, az „utolsó” cigarettáról, az örö-

kös várakozásokról, a tisztok osztozkodásáról, megannyi apró, de mégis csak felnagyított eseményről, és arról, hogy „milyen kínos egyformasággal” teltek a napok. Máskor meg páratlan jellemzéseket lehet olvasni. A Romilly melletti tábor 420. századának második családjába tartoztak. Tíztagú csoportjuk mind-egyikét név és rang szerint jellemezte. Ezeket a valóságos és kitűnő portrékat a legjobbkor vázolta fel, megtörvén vele a tábori idő egyébként is idegtépő lassúságát. Egyszer nagy büszkeséggel szolt arról, hogy a csoportuknál „*a közbizalomból osztó*” lett. Valóságos dáridót rendezett a bádogból készített, törölközővel megterített tálcán, hogy igazi gentlemanként maga magát hívhassa meg ebédre: „*Ha nescafé és cukrom is lesz, kipróbálom a múltkor tanult kávérázást*” — írta érezhető lelkesedéssel, és nagy buzgalommal részletezte az eljárást. Valójában az eljárás illúzióját: „*Majdnem olyan, mintha jóllaknánk*” — jegyezte be szeptember 27-én.

Öncsalás? Ábrándozás? Nem mindegy? Hozzátartozott a túlélés személyes stratégiájához. Miként a könyvek, az újságok, a nagypolitikáról szállingózó hírek is. Augusztus 12-én írta, hogy két napra az egyik volt tanítványától, Bacskádi Lóránt hadnagytól két napra megkapta az „*Ady összes versek kiadást. Faltam a betűket*” — tette hozzá. Az Athenaeum kiadó 1940-ben megjelent, híres egyköteteséről volt szó. Óriási lelki, szellemi támasz lehetett. Vissza is kellett adni. „*Szellemileg bánnak velünk kegyetlenül.*” — panaszkodott egy nappal később. „*Enni ad az amerikai, hogy éhen nem pusztulunk el, de egy könyvet, egy újságot, a hetente, kéthetente beadott propaganda lapon kívül nem kap az ember. Nincs lehetőség igazi szellemi munkára, mert hiányzik a lélek szabadsága*” — folytatta. A test éhségét a szellemé tovább erősítette, s fordítva. Boldog volt ezért, amikor a német hadifogoly lelkésztől megszerezte Thomas Kempis, középkori német teológus *Imitatio Christi* c. könyvének francia nyelvű kiadását. Vagy egy-egy német vagy francia társalgási könyvet. Később ennek is befellegzett. Enyhítette a szenvedéseket, hogy két fogolytársát, köztük Bacskádi hadnagyot fran-

ciára taníthatta, de ő maga is tanult németül, amíg bírta türelemmel. A szellemi éhséget brutálisan nyomja el a fizikai.

A nagypolitika persze átszővi az egész Naplót. Végig izgatta, hol tart az orosz front. *„Sajnos, a hírek nélkülözik a forrás valódiságát — jegyezte fel a Naplóban augusztus 27-én — ezért nem lehet komolyan venni őket. Latrinán született találgatás a legtöbb, csak arra jó, hogy felizgassa a hiányos kosztól legyengült embereket”*. Ezeket a kemény sorokat már az önvédelem diktálta, annyiszor csapták már be őket. Mégis, a Naplóban szereplő hírek, híresztelések mind a mai napig kiállják az idők próbáját. Inkább a foglyok bizonytalanodtak el. Ő maga azonban különösen élesen látta a jövőt: *„Attól tartok, hogy mi is az SS sorsára jutunk, mint erősen jobboldalinak hitt társaság”* — írta három nappal később nem kis aggodalommal a magyar hadifogoly tisztekről. Egyre többet foglalkoztatta az, hogy mi várja őket, mire hazaérnek. A fő problémát az ország orosz megszállása okozta. Noha a frontra kerülése kapcsán kötelezettségérzetet emlegetett, 1944 decemberében történt önkéntes frontra jelentkezését azonban a lehető legszerencsétlenebb módon időzítette. Akkor, amikor a magyar hadsereggel már a nyilas kormány, s vele a németek rendelkeztek. Ezúttal már nem egyszerűen attól tartott, hogy a magyarországi új rend nem egyszerűen a Wehrmacht, hanem sokkal inkább az SS megítélése alá fogja sorolni a magyar hadifoglyokat. Nem véletlenül félt az oroszok magyarországi jelenlététől: *„Nekem is az az érzésem, hogy nem kérnék az orosz uralomból”* — kesergett pár nappal korábban, mégis, mégis hazavágyott a családjához: *„Itt élned, halnod kell — mondtuk, és nem tartottuk meg”*.

1945. augusztus végétől, úgy érzete a francia fogolytáborban, hogy enged *„a fogság lidércnyomása”*, közel a hazamenetel: *„Csak valami betegséget ne szedjek össze — aggódott augusztus 19-én — nehogy menetképtelen legyek!”* Szent István ünnepén misét hallgattak a táborban, egy pillanatra Kőszegen járt újra a Jézus Szíve-templomban, ott hallotta utoljára az altiszti tanfolyam vasárnapi istentiszteletén az *„Isten hazánkért térdelünk*

előttem” strófáit. Aztán jött a kijózanodás: „*Isten óvjon attól, hogy ennek a vezetőségnek a tagjai visszakerülve, még egyszer irányító szerepet kapjanak. Pedig a főnyilasok lesznek az új »X« rendszer mellverő élharcosai*” — írta a majdnem egész nap sátorban heverő urakról. Még két hónap volt hátra, álmatlan éjszakák, kiközösítések, bizottságok, kommunista propaganda, egyéni kimenekítések, újabb magyar menekültek, gyorsuló állapotromlás, feszültségek a németek és magyarok között a táboron belül, gyarapodó ellentétek a magyarok között, „*boche-gyűlölet*”, amerikai parancsnokváltások, és az első amerikai fenyegetés: „*Aki főzte a levest, zabálja is meg*”. Mire elér a szabadulás napja, 1945. október 15-e, valójában minden szétesett, még a tiszt hierarchia is: „*Szarházi a százados úr!*” — vágott vissza egy zászlós a felettesének voltaképpen egy semleges vitában, miközben a szolgálati szabályzatot lábbal tiporta.

Mikor végre hazaért, Horváth tanár úr egy álló évig nem írt semmit a Naplóba. Ekkor már újra tanár úr lett, nem százados, nem hadifogoly, hanem tanár úr, aki mielőbb vissza szeretett volna térni a pályára. „*Nagyon fáradtnak érzem magam mindig. Sohasem hittem volna, hogy az evés ilyen gyönyörűség lenne*” — folytatódik az írás 1946-ban. Aztán Pestre utazott, körbenézett az agyonbombázott, forrongó fővárosban, és megállapította: „*Alakul a jövő, de ez a jövő nem a volt középosztály jövője.*” Mire feleszmélt, a „*nyugatosok*” közé sorolták, azok közé a tisztek közé, akik Nyugatról jöttek haza. Rossz érzése nem csalta meg. Ahogy John Lukács, magyar származású, amerikai történész mondta, „*a korlátozott parlamenti demokrácia*” első két éve is nagy szembesítést kényszerített ki. Mindenekelőtt politikait, és persze a megszállók érdekei szerint.

Horváth tanár úr, mélységesen megvetette az antiszemitákat, de már a kaposvári szűrőtáborban észrevette, hogy „*csupa zsidó*” detektív vette körbe őket. Ezt aztán Kőszegen is látta az igazoló bizottságoknál: „*A politikai rendőrség nagy része volt deportáltakból áll*” — szögezte le minden minősítés nélkül. Adódott tehát a kérdés, hogy vajon mit várhatott az új

karhatalom, az 1946-ban felállított ÁVO, és ennek utódja, az 1948-ban átkeresztelt ÁVH, továbbá az igazoló bizottságok és népbíróságok szovjet mintájú és szélső balos, az osztálygyűlölettől — mint látjuk rejtett fajgyűlölettől is — fűtött működésétől? Vajon mit várhatott az középosztály egykori fia, a fasisztának nyilvánított Horthy-rendszer katonai középiskolájának tanártisztje, akinek 1941-ben *attilát* kellett varratni, hogy elvehesse a kisváros köztisztjeletben álló ügyvédje leányát? Egy kisvárosban, amelynek határában egy évvel Churchill fultoni beszéd után, 1949-ben hosszú-hosszú időre legördült a vasfüggöny.

1945. december 13-án Szombathelyen — az egyik ezredese által kiadott dokumentum alapján — igazolták ugyan, de 1946-ban az összes „nyugatossal” együtt létszámfeletti állományba helyezték. Osztályellenség lett, örülhetett, hogy a kőszegi Müller-féle fűrésztelepen favágó munkakörbe került. Sőt, idővel megszerezte a fényképész mestervizsgát is. 1946 szeptemberében végelbánásba részesítettek. A közalkalmazottakra kihirdetett, hírhedt „B-lista” rendeletet hatálya alól maga kérte a felmentését, amit 1947 novemberében meg is kapott. Félő volt, hogy a felmentés ellenére sem fog tudni soha tanítani: „*Más lett a világ. Egészen más. Nekem a bizonytalanságot, a megbélyegzettséget hozta*” — jegyezte fel rezignáltan 1947-ben.

1948-ra teljessé vált a „*kommunista párt nem is olyan csendes diktatúrája*”. László (1942) és Ákos (1944) után, 1948-ban megszületett Tamás fia, „a várva várt kislány, Mária (1950): „*Növekvő családunkat keserves dolog lesz eltartani a jelenlegi rendszerben*” — írta nem kevés aggodalommal. Az ötödik gyermek, Gábor: 1954-ben született. A Szombathelyi Hollán Ernő utcai Általános Iskolában 1948 májusától végre helyettesítő tanári állást kapott. Aztán sor került az iskolák államosítására is. Szimbolikus erővel bír, hogy az egykori budapesti bencés diák a volt kőszegi bencés gimnáziumban főhivatású óraadó beosztást. S miután az MDP, a helyi kommunista párt titkára, a „*helyi főisten*” 1949 novemberében megbukott, 1950 elején elhárult

az akadály a végeleges kinevezése elől. Így dr. Horváth László tanár úr végre a helyére került.

„Ennyit még nem hazudtak a történelem folyamán soha” — jegyezte fel szinte ezzel egy időben. Az új, kommunista rendszer mindent felforgatott, lényegéhez tartozott a félelemben tartást, az ország ipari, kereskedelmi, mezőgazdasági élő- és holttőkéjének, továbbá a magántulajdon kisajátítása és elpusztítása, a fizikai, a szellemi és lelki terror fokozása a társadalom teljes keresztmetszetében: *„Dühit az üresség, amely az ideológiának nevezett program és a szocializmusnak nevezett valóság között van”* — állt a Napló 1951-es bejegyzései között.

Az úri világnak vége lett ugyan, de a szovjetek diktatúrájának magyar változatában egy egész országot vettek körül drótkerítéssel. Kőszeg maga szoros engedéllyel megközelíthető határzónába került. Lényegében két vasfüggöny közé szorult. Aki pedig a katedrán állt, hamarosan megtapasztalhatta, hogy milyen szerepet szánt neki a kommunista hatalom az ifjúság, továbbá a dolgozó nép átnevelésében. Horváth tanár úrnak, mint minden nyelvszakosnak, az orosz nyelv kötelezővé tétele miatt meg kellett szerezni az orosz nyelv és irodalom szakos tanári képesítést is. A munka, a hajsza nem zavarta, de a hazugság brossúrái, a továbbképző szemináriumok, a sajtótermékek totális cenzúrája, a tanítványai továbbtanulását osztályalapon szétzúzó rendszer meghonosítása mélyen megdöbbenette.

A Napló egyik legmeggdöbbenőbb fejezete az 1952. évi, beiskolázási értekezlet lírája. Mint osztályfőnököt először ki akarták zárni róla: *„ott akarok lenni a gyerekek jövőjének eldöntésekor”* — mondta, majd a nyilvánossággal fenyegetőzött. Végül Bognár Imre pedellussal, az iskola párttitkárával kötött szövetséget. Ügyes taktikával vette át a védő(ügyvéd) szerepét. A diákok közt volt Árbócz Imre, aki később a helyi gyógypedagógiai intézet tanára lett, továbbá Görög Sándor, aki a szegedi egyetemen folytatta, s gyógyszervegyészként a tudományos akadémia rendes tagja is lett. Volt, akiket nem tudott megmenteni, mert vagy nagyapja, vagy apja származásán, osztály-

idegen mivoltán, ház- vagy üzletvagyonán bukott el a karrierje. Tulajdonképpen az élete. Pedig végig küzdött értük is, még az ebédjét sem volt hajlandó kinn megenni. „*Harmadnap megbukott a párttitkár*”, s ekkor még két tanítvány ügyét keresztül tudták vinni. „*Ha még lett volna nyomtatvány, talán ment volna Tolnai dolga is*” — idézte Bognár Imrét, akit a pártirodába küldött a gyerekek ügyében. Emlékezett, hogy az ő véglegesítését is a párttitkár bukásának köszönhette.

„*Ahogy történt mindez, egy időre elvette a kedvemet a tanítástól*” — szomorkodott, pedig ez volt a mindene. Hihetetlen mennyi keserűség, düh, kiábrándultság halmozódott fel ezekben az években. Se szeri, se száma a Naplóban azoknak az eseteknek, amely bizonyítják, milyen mélyre süllyedt az ország: Egyik tanítványa reakciós tanárként jelentette fel. Pedig az ilyesmi akár állásvesztéshez is járhatott volna. Fegyelmet akart kéretni magának, de erre mégsem került sor: „*Vasárnap megkeresett Fieder. Bocsnátot kért*”. Ő volt a feljelentő.

A diktatúra fenntartói félelemben tartanak, mert maguk is félnek. Falvak, kisvárosok esetében, ahol jószerével a kommunista párttitkár ült egy személyben a hierarchia csúcsán, felfelé meg akart felelni: a járásnak, a megyének, és persze a párt hazai helytartóinak. A besúgó rendszer, a pártbürokrácia önálló lett. Horváth tanár urat, a rendkívül népszerű Tapi-bácsit 1957 márciusában letartóztatta a politikai rendőrség. Mikor szabadlábra helyezték, kérdezősködött, hogy mit követett el: „*végre a kapu előtt annyit mondott az egyik: az embernek mindig akadnak rosszakarói*”. Ez a rendszer lényegéhez tartozott: „*Ez persze bizonyos priuszt jelent*” — közölte a politikai rendőrség, miután a tanár úrra nem lehetett bizonyítani semmit. Újra megbélyegezték. Hogy csak tudja ő is, a család és a rokonság, az egész város is.

„*Ugyanazon éjjel, amikor engem letartóztattak, elvitték az apósomat is*”. Létezett egy igen veszélyes, megfoghatatlan vád: „*a nép demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalomban való*” részvétel. Büntetőjogi kategóriaként használták.

Kellően nyúlékony fogalomként, hogy beleférjenek a kicsi és a nagy ügyek is: legyen csak lelkiismeretfurdalása mindenkinek, hiszen köztörvényesek lettek. Az após, Freyberger Jenő ügyvéd úr, a város egykori volt rendőrkapitánya és képviselőjelöltje rosszabbul járt, másfél évre lakója lett a szegedi Csillag-börtönnek. Mi volt a bűne? Csak elé kell olvasni a Legfelsőbb Bíróság határozatát, miután az ítéletet megfellebbezték: *„Kétségtelen, hogy a terhelt valóban a rend és nyugalom tartására törekedett”*, de aztán hosszadalmasan végre csak-csak sikerült az első fokú ítéletet helybenhagyni: *„ellenforradalmi bűntettet nem csak fegyverrel lehet elkövetni”*. Ő lett helyileg felelős a *„polgári restaurációért, a Trianon előtt Nagy-Magyarország visszaállításáért”*. Ezekkel a csúsztatásokkal több embert tettek tönkre, mint gondolnánk. Az igazi bűnük az volt, hogy hiteles emberek voltak, akikre odafigyelt a helyi társadalom.

A Napló kegyetlenül igaz képet fest ezekről a viszonyokról, a Kádár-rendszer úgynevezett puha diktatúrájáról. A Napló szerzője két helyen vallotta be, hogy egyedül maradt. *„Nagyon egyedül vagyok ennél a szakasznál”* — jegyezte fel 1945. július 30-án, miután ezredes igazságtalanul egy másik szakaszhoz helyezte. Azzal vádolta, hogy lázított a törzstisztek ellen. És 1956-ban, amikor mérsékletre intette kollégáit, hogy az ország elkerülje a polgárháborút, a szovjetek újabb beavatkozását: *„Egyedül állsz Kőszegen ezzel a vélekedéssel — kaptam a választ”* az egyik kollégától 1956. október 26-án. Pedig csak realista módon gondolkodott, tökéletesen meggyőződve arról, hogy a tragédia elkerülhetetlen. Háromszor árulták el, *„harmadszor vették elő apósa balsikerű politikai szerepléséért”*. Kitelepítésére készültek, ezért csaknem feladta: *„Maradtam, de belefáradtam a hajzába, elég volt a hercehurcából”* — írta, s lemondott a kőszegi Jurisics Miklós Gimnázium igazgató-helyettesi pozíciójáról, politika tehát elérte a célját. Becsületére legyen mondva az egyeztető testületek, mert kiálltak mellette.

„Levontam a tanulságokat. Aki az igazáért küzd, az talán győz a végén, de a mi társadalmunkban csak a jó kádereknek lehet

igazuk". Érthető következtetés. Megmaradt azonban a levelező tagozat élén, ahol az egyik tanítványa 1961-ben csúnya és gyáva támadást intézett még ellene. Nem tört meg, ellenállt: „A leváltásból nem lett semmi. Csak a keserűség maradt”.

Így hangzik a Napló utolsó mondata. Hogy milyen abszurd világ volt ez, azt ma már nehéz elmesélni. Neki sikerült. Horváth tanár urat 1956. november 22-én kitüntetésre terjesztették fel, de közbeszólt a történelem: 1956. október 23-a, a magyar történelem legnagyobb modernkori vállalkozása arra, hogy lerázza magárról a szovjet diktatúrát. A nemzeti tragédia óriási erkölcsi győzelme ma is vitathatatlan. Dr. Horváth László 1965-ben kapta meg azt a kitüntetést, amire kilenc évvel korábban terjesztették fel. E sorok írója 1966 őszén került be fiatal tanárként a kőszegi gimnáziumba. A tanári szobában éppen a mellett lévő hely, Lévay Gyula tanár úr helye üresedett meg. Amikor öt esztendő múltán eljöttem, Horváth tanár úr vette át az osztályfőnökséget. Ez alatt az öt esztendő alatt egyetlen szóval sem hallottam panaszkodni. Hadifogsága még csak véletlen sem került szóba. A sors azonban, hála Istennek, úgy rendelkezett, hogy így tisztelghessek Kőszeg egyik legnagyobb tanáregyénisége előtt. A volt, budapesti, bencés diák tanárként méltó folytatója maradt egykori iskolája szellemének az államosított, kőszegi, bencés gimnáziumban is. Ennek a tanárnemzedéknek köszönhető mindaz, amit a magyar pedagógia nagyjából az 1970-es évek közepéig fel tudott mutatni. Ennek a nemzedéknek, senki másnak. Nemcsak a keserűség maradt.

Kőszegen, 2015. szeptember 13-án

Dr. Bariska István

M.kir.l.sz.nf.kiképző és felállító köhpo parancsnokság.

-868.szám.
1945.

1945. IV. 29

Jelentések tbn.

M.kir.honv.pct.4.oszertparancsnokság-nak.
/:Horváth szló szds.:/

Tp.R-504., 1945. évi április hó 24-én.

Állomáshely.

F.hó 23-án kelt biztelterjesztésére:

ad 3-ra: Az áttelepések kapcsolatosan kiadott kik.fek. pos.iratokban több ízben fihivtam a csep.psg-ok figyelmét, hogy a polgári hozzátartozókat figyelmeztessék, melyszerint a kik.fek.nem pót, hanem elvonuló alakula a hozzátartozókat legjobb lenne az illető honv.személy törzsszisztájának átadni, mert esetleges áttelepülés esetén a kik.fek-dhátratelepülő hozzátartozók a legnagyobb nélkülözéseknek lesznek kiíve, gyalogmenetekkel számolniuk kell, menekülőbeni elhelyezés tbrszerű és a honvéd személyekkel egyenlő elbírálás alá esnek. Ha hozzátartozók elégedetlenkedtek, miért nem jelentették azonnal, hogy veájuk a fennálló rendelkezéseket alkalmazzam.

ad 4-re:

A gh-nak én adtam po-et, hogy 10-15 l rumet tartson vissza annak rendelkezési jogát azannak tartottam fenn. Hogy mily célből tettem ezt nem tartozik a csep.psg-ra.

48-8k hdp.6m.személyi adatait azonnal jelentse be, hogy el-lene szökési eljárást azonnal folyamatba tegyen, egyben jelentse azoknak a tanúknak a nevét, kiknek a szökésről, illetve ennek megszervezéséről tudomásuk volt.

A szököttek felkutatását folytassa.

A legénység fegyelme vonatkozóan észrevételemet az alábbiakban teszem meg:

1./Nélkülözések nem vonhatják meg a fegyelmet a legkisebb mértékben sem.

Egészen elszomorító a legénységünk magatartására, hogy mikor több ezer magyar testvér várja élet-háál küzdelmét a harcstereken, és ebben a küzdelemben dacol az időjárás viszontagságaival, akkor vannak olyanok, akik harcsterektől messze követelik a béke ellátást, paplanos ágynat, és főúri kényelmet. A nemzet testén ilyen fekályákat nem tűrhetjük meg és éppen ezért minden tiszt, tñts.kötelessége, hogy éber figyelemmel őrködjék a rend és fegyem felett, bármilyen sors felé is sodor is a véget, minél jobban és erősebben nélkülözéseknak vagyunk kitéve, annál inkább együtt kell maradnunk, hogy együttesen közös erővel küzdhesünk le az elénk háruló akadályokat. S ha még is elégedetlenség mutatkozik, akkor a legnagyobb eréllyel kell leküzdönnünk a fegyelmet megbontó törekvéseket.

2./Ami a menetőlokat illeti én is naponta kapom meg. Sorsunk-ról én is épp ugy nem tudok semmit mint más.

3./Rémhírek terjesztését vaskézzelel kellett volna megakadá-lyoznia.

biztosítom szds.urat, hogy Honvéd eskümhöz híven előljáró parancsnokaimnak épp ugy engedelmeskedem, alárendeltjeimről épen ugy gondoskodom, mint ahogy megkövetelem és elvárom alattvalóimtól is.

Antal Galambos

Polgári közigazgatás ellenőrzési
bizottsága 1945. IV. 26. sz. 83. sz.
Vérfeljegyzés száma 83
R-504, 1945. IV. 26.

Csapattest: _____
Truppentel: _____

Simgolping

Utcai Jávorszék
1945. IV. 26

401/41. számú **Nyílt parancs**
Nr. **Offener Befehl**

für Herrn: di Horváth László, +. Braun Vilmos úr részére.

Rendfokozat: 12ds. rds.

Dienstgrad: Hauptmann Oberfähnrich

Csapattest (Táb. posta): R-504.

Truppentel (Feldpostnummer): R-504

Állampolgárság: Magyar

Staaitsangehörigkeit: Ungarn

Utazik: Ip. R-504. Fronthausen - Landhurst Ip. R-504. ba.

Reist von: Ip. R-504. Fronthausen nach Landhurst. R-504.

Utazás célja: Élelmiszer felvitelére

Zweck der Reise: Lebensmittel beschaffung

Ez a Nyílt parancs csak a _____

által kiállított _____ együtt 1945. IV. 26 -től

Bevonulási -ig érvényes.

Dieser Offener Befehl — ist nur gültig im Zusammenhang mit _____

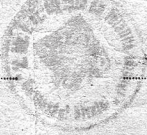
ausgestellt von _____ für die Wette
vom 1945. IV. 26 bis und zurück

Hely és keltezés: Ip. R-504. 1945. IV. 26.

Ort und Datum: 26. IV. 1945. Ip. R-504.

Horváth László

Tulajdonos aláírása.
Unterschrift des Inhabers.

Utcai Jávorszék

Pecset és aláírás.
Stempel und Unterschrift.

M Á S O L A T +

Hadifogadó
1945. V. 2 X. 15.
X. 15

HEADQUARTERS EUROPEAN THEATER OF OPERATIONS UNITED STATES ARMY
CERTIFICATE OF CREDIT /CREDIT BESCHEINIGUNG/DATE/Datum/11 Oct.
1945. I CERTIFY THAT THE FOLLOWING CREDIT BALANCE IS DUE GERMAN
PRISONER OF WAR /ich bescheinige dass die folgende Credit Bilanz
dem deutschen Kriegsgefangenen Dr. H o r v á t h L á s z l ó
/name/ Hptm./RANK-Dienstgrad/ 31-G- 8 806 693 /ISM -Kgf.No/
FROM THE GOVERNMENT OF THE UNITED STATES FOR HIS PERIOD OF CAPTI-
VITY BEGINNING/von der amerikanischen Regierung waerend seiner,Ge-
fangennahme von/ 2 M a y 1945 /DATE-DATUM/ AND ENDIG bis 11
OCT. 1945 /DATE-DATUM/ zukommt. For accrued Monthly Allowance/Monat-
liches Gehalt/ \$ 159.00. For accrued Labor Allowance /Arbeitslohn/
Less Cost of Post Exchange Supplies Furnished./Zukommender Betrag/
fuer ausgelieferte Objects/- Balance/Differenz-Betrag/ \$ 159.00
W.J.GREENE, DC, Lt., FD Symbol 212-434 13 OCT 1945. Brief Block D. 2.
YOU 1446 A/C of Rank SYMBOL DATE. This Represents a true and correct S-
Statement of the amounts due me from the /Dies ist eine wahre und ric-
tige Aufstellung der Summe die die /Government of the United States
/amerikanische Regierung mir schuldet./SIGNAR/GEzeichnet/ L á s z l ó
d r H o r v á t h m. p. RANK /Dienstgrad/Hptm. INTERMENT S. NO. 31-
G-8 806 693 /Kriegsgefangenen No./

A másolat hiteltel
Köszeg, 1945. november 10-én

bevonulási központ parancsnok

M á s o l a t . M.kir.1.sz.Kiképző és felállító központ parancsnokság.

689.sz.Nyílt parancs Offener Befehl für Herrn Dr Horváth László szds és
Dr Brém Lorát zls,1 szv.tisztes,1 irnok,2 kp-os hírvivő,2 gy.hírvivő,
2 tiszti küldőnc,2 l'ároló,2 hátsó részere.
Rendfokozat-Dienstgrad százados Hauptmann
Csapattest/Táb.p'osta/-Trupenteil/Feldpostnummer R.504
Állampolgárság-Staatsangehörigkeit Magyar-Ungarn
Utazik-Reist von: Ásványráró,-Győr Püspökvár Kántalan domb 5/a Német kamf.
kommandant,General Degener
Utazás célja:Zweck der Reise:Bevoulás:Einrückung.
Ez a Nyílt parancs 1945.III.21-től 1945.III.22-ig érvényes.
Dieser Offener Befehl vom 21.III.1945. bis 22.III.1945.
Hely és keltezés-Ort und Datum:Hédervár,1945.március hó 21.

Dr Horváth László szds s.k.Tuladonos aláírása-Unterschrift des Inhabers
Honthiszds s.k. Pecsét és aláírás Stempel und Unterschrift.

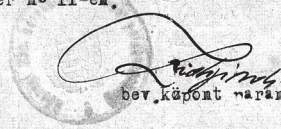
Jelentkezett:1945.IV.2.Továbbírányítva-Weitergeleitet Mistelbach.
Marchegg,1945.IV.2.pf.Kienly szds s.k.P.H.

Továbbírányítottam Hollabrunnba 45.IV.4.Cumia aleők. s.k.P.H.

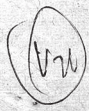
1.sz.gy.kik.fek.hez Gross-Gerungsba irányitom.Zu der l.ung.Ausbildungs und
Ausrüstungstelle nach Gross Gerungs weitergeleitet.
Retz,1945.III.pf Aranka szds s.k.P.j.

A másolat hiteles!

Köszeg,1945.november hó 11-én.

bevközpont parancsnok

A másolat eredetije a szombathelyi 3.honv.kerületi igazoló bizott-
ságnál.

M Á S O L A T

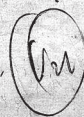
Br. Berg harcsoport. Igazolom, hogy Dr. Horváth Kászló III. szds. törzsével 1945. március 22-től General Degener osága alatt mint Győr keleti védőkörlet nk. teljesített szolgálatot. Márc. 27-én Győrszentiván védelmében, 28. 29-én Vének község védelmében, 29. Kisbajcs-Alsővámos védelmében vett részt mint gya. pk.
1945. III. 30-1945. IV. 2-ig parancsnokságon alatt részt vett a Németországba való vonulásban.
Marchegg, 1945. április hó 2. Berg alez s.k.
Előttünk:
Dr. Mosonyi Gusztáv fhdgy s.k.
Dr. Brém Vilmos t. zls s.k.

A másolat hiteles:

Kőszeg, 1945. november hó 11.

bav. központ parancsnok

A másolat eredtije a szombathelyi 3. honv. kerület igazoló bizottságánál.

1945. XII. 13.

1928. szám.
ig. biz. — 1945.

Határozat

.....
dr. H O R V Á T H L A Z S L Ó III. ht. százados- t, aki
.....
Budapest városban (községben) 1913. év
.....
február hó 5. napján született, a 24.300/Eln. ig. biz. 1945. számú
H. M. körrendelet alapján

igazoltnak

jelentjük ki.

Szombathely, 1945. december hó 13. napján.

Lengyel Géza
.....
az igazoló bizottság elnöke.

Ligetvári László
Mészáros István
Annamária
Árvai László
Barlós László
Murics István
László János
.....
az igazoló bizottság tagjai.

M Á S O L A T

1945. IV. 24

M. kir. l. sz. nf. Kikérző és feldíltó közont parancsnokság.

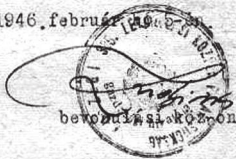
14. sz. Kik. fek. parancsnoksági eligazítás. /-ből/
Tn-R -504. 1945. IV. 24-én.

3. Párral való megbízás. nemes Koller Tivadar ezds-t azonnali hatállyal a pct. csop. párral megbízom. Átadás-ítvétel azonnal foganositandó s megtörténte ki-
számlálásán jelentendő.
Egyben Dr. Horváth László ezds-t az átadás-ítvétel megtörténte után a kik. fek. törzshöz helyezem át!

.....
v. Fallos Csön ezds helyességért Sáradi zls sk.

A másolat hiteles!

Kőszeg, 1946. február 12.

betűrendi közont nk.

1947 VII. 12

NYILATKOZAT.

Alulírott büntetőjogi felelősségem tudatában kijelentem, hogy Dr Horváth László ht. szás, akit 1939. óta ismerek és akivel 1945.V.2-től 1945.okt.15-ig együtt voltam hadifogságban Franciaországban, a Mailly le Camp-i fogolytáborban a puszta földön való elhelyezés és hiányos táplálkozás miatt a fogság utolsó hónapjaiban állandóan betegeskedett, fejfájásról, állandó fülzúgásról panaszkodott és nehezen tudott járni.

Nevezettel együtt tértem haza 1945.okt.23-án az első, abból a táborból induló fogolyszállítmánnyal hadifogságból.

Kőszegen, 1947. július 17-én.

Sziklay Ferenc
Sziklay Ferenc zászlós
Kőszeg, Várkör 6.

Előttünk:

Szuvecz György
4. szasz. P. tábor, n. 2.
Szentgyörgyi István
Hagy. P. tábor, n. 8.

Az aláírások valóságát igazolom:
Kőszeg, 1947. évi július hó 19-én.

Sziklay Ferenc
a Szász. Tábor n. 2. ak. tá.

CCPWE #28

23. JUNI. 45.

(Processed at)

(Date)

IHR ABSENDER IST:
(Your return address is)

DR. HORVÁTH LÁSZLÓ III.

SUNAME

VORNAME

(Last Name)

(First Name)

316

3.806.693

KRIEGSGEFANGENEN NUMMER
(Internment Serial Number)

U.S. ARMY - PW / B

FRANCE

WICHTIG, SORGFÄLTIG AUFBEWAHREN
(Important, save carefully)